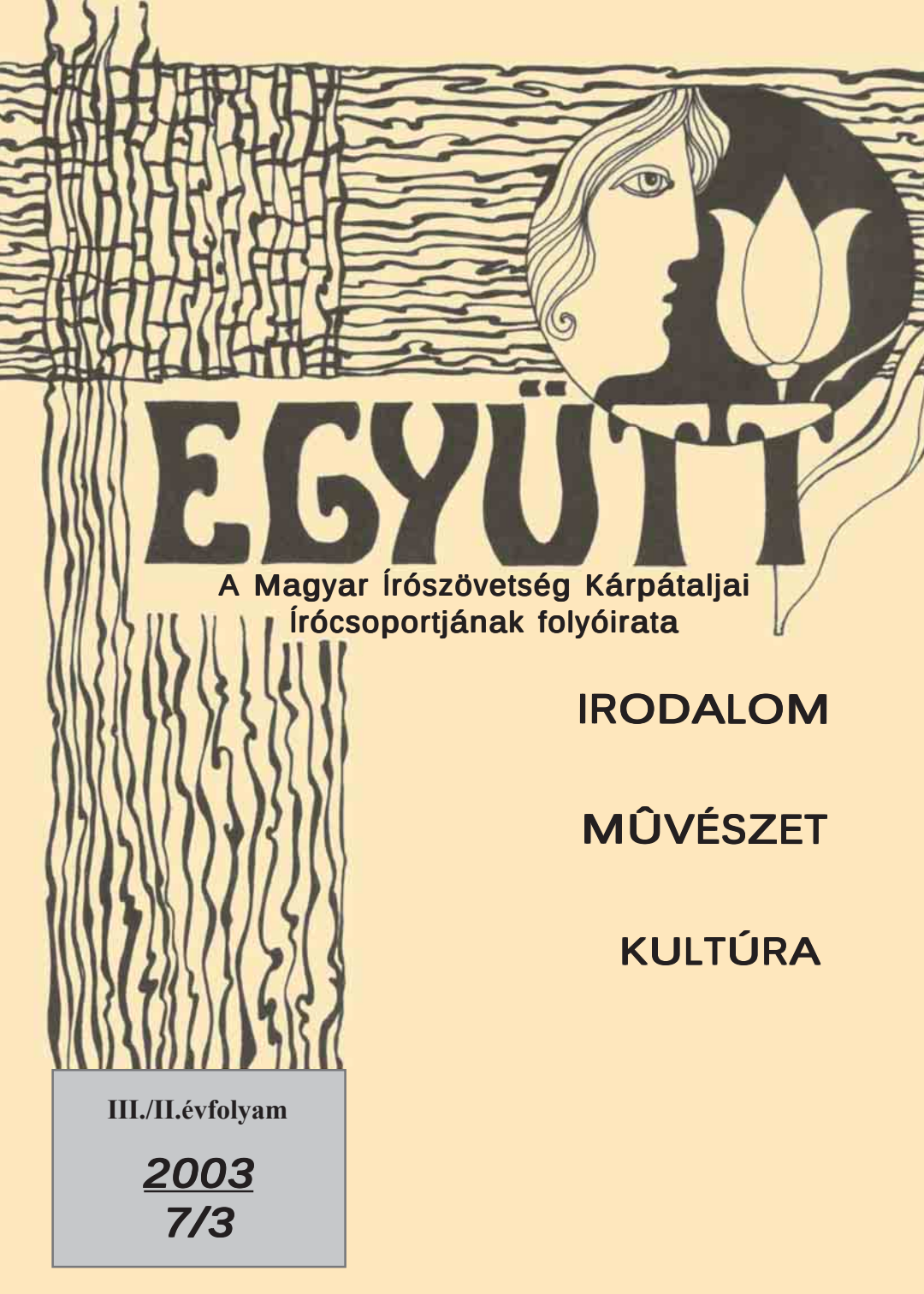

EGYÜTT

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai
Írócsoportjának folyóirata

IRODALOM

MŰVÉSZET

KULTÚRA

III./II.évfolyam

2003
7/3

2003
7/3
EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztőbizottság: Botlik József, Dupka György (lapigazgató), Füzesi Magda, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér, Nagy Zoltán Mihály (főszerkesztő), Pomogáts Béla, S. Benedek András (főmunkatárs, alapító főszerkesztő 1965–67), Vári Fábián László (elnök)

A szerkesztésben közreműködnek: Fodor Géza, Gortvay Erzsébet, Tárczy Andor, Zselicki József

Védnöki testület: **Kovács Vilmos Baráti Társaság**

Megjelenik a Kárpáti Magyar Krónika önálló, negyedévi kiadványaként a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége, az Illyés Gyula Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az Intermix Kiadó és a Credo Alapítvány támogatásával.

*Levélcím: Nagy Zoltán Mihály, 90221 Csonkapapi, Mező u. 168., Beregszászi járás,
tel.: 06 70 231 72 20*

A szerkesztőbizottság ungvári címe:

88000, Ungvár, Babuskin tér 5/a, tel. (00380-3122) 43737, fax: (00380-3126) 7027

E-mail: titkarsag@mekk.uz.ua; <http://www.hhrf.org/mekk/egyutt.pdf>

Szerkesztőségi órák:

minden hónap utolsó keddjén, délelőtt 10.30-tól 15.00-ig.

Felelős kiadó: **Dupka György**

Olvasószerkesztő: **Barzsó Tibor**

Szedés: **Herdinszky Éva**

Intermix Kiadó, 88000 Ungvár, Tolsztoj u. 5/a. Tel/fax: (00380-3126)-1-70-27.

E-mail: gyorgy@d.uzhgorod.ua

Tördelés, képfeldolgozás, nyomdai előkészítés: CA Stúdió

Készült a Povch Kft.-ben

Forgalomba kerül a **Kovács Vilmos Baráti Társaság** terjesztésében

Terjesztő: Ugocsa Könyvesbolt Hálózat, vezető: dr. **Kovács Elemér** és **Kovács Katalin**

Tel./fax: 8 243 214-54, Nagyszőlős, Gagarin út 47.

Magyarországon terjeszti: a **Kárpátaljai Szövetség**

(Magyarok Háza 1052 Bp., Semmelweis u. 1/3.)

Lapengedély száma: 3 T No 188.

A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

- 4 VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Beregi esték (vers)
- 5 POMOGÁTS BÉLA: A jövő Európájában (tanulmány)
- 12 TÓTH FERENC: felfedezés, Újrakezdésekben, Ablakban (versek)
- 14 NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Konszenzus vagy diktátum? (jegyzet)
- 15 VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Tábori posta (regényrészlet)
- 21 TÁRCZY ANDOR: Szín-látások: Fekete, Vörös, Sárga (versek)
- 23 ZSELICKI JÓZSEF: Pogány, Ne térj!..., karácsony (versek)
- 25 SZÖLLŐSY TIBOR: Mozaikkocka (írói jegyzet)
- 30 FERENCZI TIHAMÉR: Hangvilla, Talány és bizonyosság, Lebben, Éberen, Amfora, Fájdalom, (versek)
- 32 JENEI GYULA: Kamikazék, És önök? (tárcák)
- 36 A megszólaló koporsó (ruszin népballada VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ fordításában)
- 37 HOLBAY LÁSZLÓ: Vakság felé, Reggeli előtt, Himnusz a kerthez (versek)
- 40 VITÉZ FERENC: Nagy, messzi álomból..., A szék, Munkácsi zsinagógák emlékére (versek)
- 42 OLÁH JÁNOS: Kisbarát nyelve (elbeszélés)
- 50 NÁDUDVARINAGY JÁNOS: Baj lesz, Az agy lombikjában, Befényli (versek)
- 52 BERTHA ZOLTÁN: Egy új kárpátaljai magyar irodalomtörténet (tanulmány)
- 64 PENCKÓFER JÁNOS: Az üvegharang (recenzió)
- 71 NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Egy (majdnem) elfüserált kötet ürügyén (recenzió)
- 74 DUPKA GYÖRGY – PASZTELLÁK ISTVÁN: „Nincs mit félni a földi hatalmaktól” (interjú)
- 81 DUPKA GYÖRGY: Autonómia-törekvések Kárpátalján (monográfia-részlet)
- 89 D. GY.: Művelődési életünk krónikája
- 97 HORVÁTH SÁNDOR: Ecsettel – magyarul (jegyzet)
- 98 Új könyvek
- 98 Szerzőink
- IVASKOVICS JÓZSEF-HORVÁTH SÁNDOR: Haza (megzenésített vers)
- CSÓÓRI SÁNDOR: Idegszálaival a szél (vers)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

BEREGI ESTÉK

*A nyár hevétől
langyos még az aszfalt,
de zörögve landol
már a falevél.
A szorgos szolgák
bontják a nagy asztalt:
rendnek kell lennie,
hogya jó a tél.*

*A nap elmenőben
csóvát vet a tájra,
megszokottá válik
lassan kint a füst.
Örökségét a hold
leltárkönyvvel járja —
e csillag óarany,
másik újezüst.*

*Itt-ott alma huppan,
megzörren a kóró,
kóbor ördög jár
a züllött kerteken.
A kigyúlt képernyőn
átlovagol Zorró,
rontás sír az álmos,
fattyú gyermekén.*

*Vénséges vén anyó
csosszan imbolyogva,
ruhái ráncában
romlott levegő.
Üszköt lódít a szél
tilalmas dologra,
s szakad a szenes víz,
a fekete eső.*

A JÖVŐ EURÓPÁJÁBAN

– Politikai nemzet és kulturális nemzet –

A nemzet fogalma, a nemzet ügye az elmúlt másfél évtizedben (már a kelet- és közép-európai rendszerváltásokat megelőzően is, minthogy több minden között éppen a nemzeti érzés reneszánsza is egyike volt a politikai változások mentális megalapozóinak) ismét napirendre került. A magyar nemzet esetében is, amely ezeknek a változásoknak a medrében próbálja valamiképpen feldolgozni a még mindig és folyamatosan jelenlévő „trianoni traumát”. De más nemzetek, más etnikai közösségek, például a kárpátaljai ruszinok (a boszniai szerb nyelvű muzulmánok, a krími tatárok, a bulgáriai törökök) esetében is, amely közösségek korábban: a kommunista parancsuralom körülményei között jóformán nem artikulálhatták nemzeti identitásukat, és folyamatosan arra voltak kényszerítve, hogy valamely más nemzet tagjainak vallják magukat. A nemzet, mint nagyobb nyelvi, kulturális és történelmi emberközösség, ilyen módon az utóbbi másfél évtized közgondolkodásának centrumába került.

Az újkori politikai gondolkodás – legalábbis az 1789-es francia forradalom és a napóleoni háborúkat követő európai rend bevezetése óta – mindig abban a fogalmi térben jelenik meg, amelyet egyfelől a „nemzet”, másfelől az „állam” fogalma jelöl. Az első fogalom egy nagyobb embercsoport etnikai, nyelvi, kulturális és történelmi közösségére, a második a politikai intézmények horizontálisan és vertikálisan megszervezett rendjére vonatkozik. Ez a két fogalom ugyanakkor gyakran konfliktushelyzetben áll egymással, és feszültségük, küzdelmük nemcsak a politikai gondolkodást dinamizálja, hanem a gyakorlati politikát is. Mind a politikai eszmék, mind a politikai cselekvés ugyanis arra törekszik, hogy azt a két valóságot, amelyet a „nemzet”, illetve az „állam” fogalma jelöl, valamilyen módon megfeleltesse egymásnak, és vagy az „állam” intézményi építményével adjon végleges formát és teljesebb kifejlődési lehetőséget a „nemzetnek”, vagy a „nemzeti” közösséggel töltsen meg az „államot”, amelynek szinte minden 19. és 20. századi bölcselő szerint a nemzetre kell épülnie.

A nemzet a politikai gondolkodók általános véleménye szerint az újkori történelmi fejlődés eredményeként jött létre, az újkor előtt legfeljebb etnikai közösségeket, illetve az uralkodó és a dinasztia szuverenitására épülő államokat ismerünk. Azonban többek, például Kristó Gyula, a szegedi tudományegyetem történészprofesszora szerint, a nemzet bizonyos attribútumai már a középkori társadalmakban is megjelentek. Így a közös leszármazás tudata, amely a magyar krónikák egyik központi ideológiai tétele volt. A nemzet fogalma

lassú folyamat eredményeként alakult ki, a nemzeti közösség bizonyos tulajdonságai már a középkori keresztény államok, például az Árpád-ház korabeli magyar királyság keretei között is megjelentek.

Ily módon a nemzet és az állam fogalmi körei között is korán létrejött bizonyos korreláció. Az emberi közösségeknek és az intézményes társadalmi életnek azok a körei, amelyeket a nemzet, illetve az állam fogalma megjelöl, sok esetben, például Skandináviában vagy a mediterrán országokban, Olaszországban, Portugáliában, Görögországban már régi idők óta egybeesnek, az esetek többségében azonban nem. Egyrészt léteznek államok, amelyeket nem lehet „nemzeti” államoknak tekinteni, másrészt vannak nemzetek, amelyeket nem lehet pontosan egyetlen állammal sem azonosítani.

A 19. századi Európa ennek a helyzetnek a két szélső esetével is szolgált. Az Osztrák–Magyar Monarchiának nem volt olyan nemzete, amely az államot minden tekintetben meghatározhatta volna, hiszen még a két államalkotó nemzet: az osztrák-német és a magyar együttes száma sem haladta meg a teljes lakosság felét, és a monarchia etnikailag csak úgy lett volna valamelyest konszolidálható, ha az államalkotó nemzetek közé további nemzeteket, például a cseheket vagy a horvátokat is befogadja az állam szerkezete. Erre azonban a dualista politikai vezetés sohasem tudta elszánni magát, így ez a mulasztás is hozzájárult a kettős monarchia válságához, majd felbomlásához. A másik szélső esetet, vagyis az állam nélküli nemzet esetét pedig a lengyelek példázzák, minthogy az ország többszöri felosztása következtében a lengyel nemzetnek nem volt önálló állama. Hasonló példákat mutathat a 20. századi történelem is; a gyarmati sorból felszabadult afrikai államok nagy része nem azonosítható valamilyen nemzeti közösséggel, a tizenötmilliós kurd nemzetnek pedig nincs saját állama.

A modern nemzetek mibenlétét kétféle felfogás próbálta rögzíteni az elmúlt két évszázadban; egyrészt a politikai, másrészt a kulturális kritériumokat követő felfogás. Mindkettő a felvilágosodás bölcséletének a gyümölcse. Az a felfogás, amely az „államnemzet”, illetve a „politikai nemzet” fogalomkörét kialakította, a klasszikus francia ideológiából, a francia felvilágosodás gondolköréből ered. Ez a felfogás arra épült, hogy a nemzet határai egybeesnek az állam határaival, és azoknak a nyelvi, nemzeti vagy kulturális kisebbségeknek, amelyek az adott államban élnek, nem lehet más feladatuk, mint a maradék-talan, gyors beolvadás.

A felvilágosodás filozófusai az ország népének egészét kívánták e felfogás jegyében polgári jogokhoz juttatni. A rendi nemzetet a polgári nemzettel kívánták felváltani, és ezzel kiszélesítették a jogokkal felruházott szabad egyének közösségét, minthogy az egyházi és nemesi rend tagjainak szűkebb

körét kibővítették a „harmadik renddel”, azaz a polgársággal, majd a 19. században a „negyedik renddel”, azaz a kétkezi dolgozókkal, a parasztokkal és az ipari munkásokkal. A rendi jogoknak ez a felszámolása alapozhatta meg a modern demokratikus társadalmat, amelynek valamennyi tagja egyforma polgári jogokban részesül.

A felvilágosodás és a francia forradalom következtében lezajlott demokratikus átalakulás ugyanakkor csupán az egyének jogait bővítette ki, illetve ismerte el, nem számolt a többségtől eltérő más emberi közösségek jogaival. Emellett a francia forradalom, majd a Napóleon által létrehozott államberendezkedés erős központi hatalmat és igazgatást teremtett, a centralizált hatalom eszközeivel kívánta létrehozni az eredetileg nyelvileg és etnikailag heterogén országban a „politikai nemzetet” és a „nemzetállamot”. A francia állam a 18. század végétől a 19. század végéig erőteljes, esetenként könyörtelen asszimilációs politikát folytatott, és az a Franciaország, amely korábban lakosságának közel felében nem franciául (hanem breton, occitán, provanszál, katalán, baszk, olasz, német nyelven) beszélő etnikai csoportokból állt, a 19. század végére már szinte csak a francia etnikumot ismerte (ismerte el), és csupán kisebb nem-francia népcsoportok maradtak fenn, ők is csak a legutóbbi évtizedben kaptak kisebbségi kulturális jogokat.

Általánosságban ugyanez a politikai felfogás és gyakorlat érvényesült a közép- és kelet-európai kisállamok – a szlovák, a bolgár és különösen brutális hangsúllyal a román állam – esetében; ezek a francia eredetű „nemzetállami” politikát hirdették és valósították meg. Lényegében ezt a felfogást képviselte a dualizmus korának hivatalos magyar nemzeti ideológiája is, igaz, azzal a különbséggel, hogy az akkor általánosan érvényesülő liberalizmus és a pluralista politikai kultúra nemcsak enyhítette, hanem lehetetlenné is tette az államnemzeti koncepció megvalósítását.

A dualizmus korának Magyarországa (a Trianon körüli csehszlovák és román propagandával ellentétben) ugyanis sohasem volt a „népek börtöne” (mint a cári Oroszország). Ezt az bizonyítja igazán, hogy a régi Magyarország román, szlovák, szerb és ruszin lakosságának száma folyamatosan emelkedett, szemben a Trianon utáni korszakkal, amidőn az utódállamok magyarságának száma folyamatosan csökkent. (A trianoni kényszerrendezés idején közel hárommillió magyar élt az utódállamokban, mára ez két és fél millió alá került, miközben az erdélyi románok, a felvidéki szlovákok, a délvidéki szerbek és a kárpátaljai ukránok száma a korábbi két és félszeresére emelkedett.)

A közelmúlt Romániájának totalitárius berendezkedése, illetve egyszemélyi despotizmusa szinte korlátlan teret nyitott az államnemzeti ideológia hatalmi érvényesülése előtt. Ez a felfogás különben a királyság idején, a kommunista

diktatúrában és az 1989-es változások után szinte korlátlanul érvényesült. Az államnemzeti ideológia ugyanis nem bukott meg a diktatúrával együtt, ellenkezőleg, másfajta retorikával ma is hallatja szavát, mind a román, mind a szlovák, mind a szerb politikában, elsősorban a magyar közösségekkel szemben. Az államnemzeti doktrína és politikai gyakorlat így a jelenben is súlyos társadalmi konfliktusokat és emberi szenvedéseket okoz. Hasonló a helyzet Szlovákiában, Kárpátalján és a Vajdaságban.

A liberális és pluralista keretek között fellépő magyar államnemzet-felfogás végül összeomláshoz vezetett. A ma érvényben levő hasonló közép- és kelet-európai nemzeti ideológiákat pedig pusztán a kommunista diktatúrákat túlélő hatalmi gépezetek, az állami erőszak intézményei támasztják alá. Ezek a tapasztalatok erősítik azt a meggyőződésünket, hogy a közép- és kelet-európai régióban az államnemzeti ideológiát nem lehet demokratikus eszközökkel fenntartani, ezért helyette a „kultúrnemzet” koncepciójának érvényesülését kell elősegíteni. Ahogy az „államnemzet” – a „nation politique” – fogalom a francia felvilágosodás terméke volt, a „kultúrnemzet” – a „Kulturnation” – gondolata a német felvilágosodás, illetve romantika bölcséletéből ered. Ez a koncepció a nemzet fogalmát nem politikai és állami meghatározottsággal, hanem nyelvi és kulturális kritériumokkal jelöli meg, nagy szerepet ad a közös tradícióknak és az összetartozás kollektív tudattartalmának, ezzel szemben csökkenteni igyekszik az államhatárok elválasztó szerepét.

A kulturális nemzet fogalma a német történelem terméke volt, az egymástól többé-kevésbé független német fejedelemségek, az évszázadokon keresztül megmaradt német széttagoltság ugyanis nem a közös állami, hanem a közös nyelvi és kulturális keretben találhatta meg a német nemzeti identitást. A német fejlődés, mindenekelőtt a 19. században, arra irányult, hogy a német nemzet egységének ügyét a közös kultúrára építse, ebben a keretben hozza létre a nemzeti államot.

A magyar nemzeti ideológia, különösen a kiegyezés után, a francia példát követte, korábban azonban voltak olyan gondolkodók és államférfiak is, akik inkább a kulturális nemzet fogalmi körében kívánták volna meghatározni a nemzeti fejlődés biztosabb célját, és óvtak attól, hogy a magyar államot francia mintára mint nemzetállamot határozzák meg. Elsősorban Széchenyi Istvánra gondolok, aki mind 1841-ben közreadott *Kelet népe* című munkájában, mind 1842-es *Akadémiai beszéd*-ében óvott az erőszakos és külsődleges magyarosítástól, ehelyett egyrészt arra szólított fel, hogy az ország magyar lakosait gazdaságilag és kulturálisan meg kell erősíteni, másrészt azt tanácsolta, hogy a királyság nem-magyar népeiben türelmes és engedékeny politikával kell kifejleszteni a magyarországi népek sorsközösségének tudatát. Ezt a

gondolatot képviselte később Eötvös József és az 1868-as nemzetiségi törvény létrehozását kezdeményező Deák Ferenc is. Kár, hogy javaslataik süket fülekre találtak a dualista korszak vezetőinél, és nem történtek stratégiai intézkedések annak érdekében, hogy a magyarországi népeknek legalább egy része, mondjuk a németek, a szlovákok, a görög katolikus, vagyis nyugati eszményeket követő románok körében kialakuljon a „hungarus” patriotizmusnak valamiféle minimuma (ahogy ez kialakult Svájcban a helvét állameszme iránt az ottani népcsoportok között!). A régi Magyarországon talán csak a ruszinok és a bánsági svábok körében élt a magyar haza iránti hűség eszméje.

Az államnemzeti felfogás erőltetése a magyar politika tévedése volt, ahogy a trianoni utódállamok esetében is súlyos tévedés és történelmileg hiba. Lehetőséges, hogy Nyugat-Európában (legalábbis Spanyolország kivételével), ahol a nemzeti kisebbségek aránya nem haladja meg a néhány százalékot, fenntartható a „politikai nemzet” koncepciója, Közép- és Kelet-Európában azonban, ahol (Magyarország kivételével) ez az arányszám tíz vagy többször tíz százalék fölött van, csak a „kulturális nemzet” gondolatköre érvényesíthető. A „kulturális nemzet” felfogása lenne képes arra is, hogy egy kívánatos “közép-európai” integráció elvi kiindulása legyen; régiókban ugyanis lehetetlen az emberi jogok sérelme nélkül valóságos nemzetállamot létrehozni.

A kulturális nemzet felfogását (különösen a második világháború után) elszokták ítélni, mert a nemzetnek mint etnikai, nyelvi és kulturális közösségnek a meghatározása katasztrófákat okozott a 20. század során. Ez volt a kiindulása annak a „nagynémet” propagandának, amely az első világháború előtti expanziót kísérte, s végső soron ez a felfogás készítette elő a náciizmus iszonyatos ideológiáját és politikáját. Minthogy a „Blut und Boden” elvének hirdetői az etnikai és kulturális nemzetfelfogásban rejlő gondolatmenetet vitték tovább, midőn az államot minden tekintetben az etnikum, sőt a „faj” reprezentációjának, hatalmi kiteljesítésének tekintették. Ennek a gondolatmenetnek a kialakulásában szerepet kapott az a német frusztráció is, amely a versailles-i békeszerződés következtében lépett fel amiatt, hogy német lakosságú területek kerültek idegen fennhatóság alá.

Nem vitás, hogy a kulturális nemzet fogalmának és a 19., majd 20. századi nacionalizmusoknak, végső soron a „klasszikus” nacionalizmus elfajulását mutató náciizmusnak köze van egymáshoz, azonban alig van olyan 19–20. századi politikai ideológia, amely elfajulva nem vált volna az elnyomás és az erőszak eszközüvé. A francia államnemzeti felfogást, egyáltalán a francia felvilágosodás és a jakobinus forradalom szellemi örökségét is összekötik bizonyos szálak azokkal a birodalmi elképzelésekkel és politikai utópiákkal, amelyek ugyancsak háborúk, tömeges megtorlások és tömegmészárlások

kiindulásai voltak. Ugyancsak vezetnek szálak a francia nemzetfelfogástól, pontosabban a jakobinus ideológiától a marxista, majd a lenini államelmélethez, végső soron a szovjet kommunizmushoz, amely maga is racionálisnak feltüntetett utópákat próbált átültetni a gyakorlatba.

Tulajdonképpen mind a német, mind a francia felfogásnak voltak rettenetes és elfogadhatatlan következményei. Éppen ezért mindkét esetben el kell utasítani a nemzeti ideológia 20. századi elfajulását, és vissza kell térni ezek eredeti, liberális elképzeléseikhez. A trianoni utódállamokban ma elsősorban az államnemzeti felfogás uralkodik, ez a magyarságot hátrányosan érinti, minthogy megszakítja azokat a természetes összeköttetéseket, amelyeket a nemzeten belül, a politikai határok ellenére, fenn kell tartani.

A régióban ezért korlátozni kellene a politikai nemzet ideológiájának érvényesülését, és növelni kellene a kulturális nemzetfelfogás érvényesülésének lehetőségeit. A magyarság mint kulturális nemzet nem hódítani akar, pusztán nemzeti kultúrájának szellemi és lelki egységét szeretné helyreállítani. Az állam és a nemzet fogalmát ma sem szabad összekeverni, arra kell törekedni, hogy a kulturális nemzet mint emberi közösség ismét működni tudjon, a kulturális nemzetfogalmat élő tartalom töltse meg. Erre talán az európai integráció előttünk álló lehetősége kínálhat megoldásokat.

Az európai integráció (amelynek gyakorlati eredményeit Magyarország és Szlovákia a közeli jövőben élvezheti) ugyanis inkább a kulturális, mint a politikai nemzet koncepciójának kedvez. A korábbi, hagyományos európai rendben mindenképpen az államnak volt meghatározó szerepe, ezt a szerepet az integráció következményeként két másik struktúra veszi át: az egyik az állam struktúrája alatt, a másik e struktúra felett helyezkedik el.

Az első a regionalitás elve, amely az Európai Unió világában máris érvényesül, és mint ilyen ismét helyreállítja azoknak a gazdasági és kulturális régióknak a szerepét, amelyeket korábban az igen szigorúan ellenőrzött államhatárok felszámoltak. Például lehetőséget ad arra, hogy a francia fennhatóság alatt élő, de nagyrészt, legalábbis eredetileg, német lakosságú Elzász élete összekapcsolódjék a Rajna jobb partján elhelyezkedő német tartomány: Baden-Württemberg életével, vagy az első világháború után olasz kézbe került Dél-Tirol ismét összekötődjék az ausztriai Tirol tartománnyal. E korábban egymástól elválasztott etnikai, kulturális és történelmi országrészeket ugyanis ma már valóban csupán jelképes határvonalak választják el egymástól, a határellenőrzés, a vámellenőrzés intézményeit felszámolta az uniós integráció, és ezzel nagy múltú történelmi régiók állították helyre természetes egységüket.

A második az európaiság elve, azaz az integrációs szerkezet, amely az állami struktúrák felett helyezkedik el, és lényegében felszámolja, vagyis inkább

„spiritualizálja” a kialakult (és általában, miként ez Trianon idején is történt: erőszakosan kialakított) államhatárokat. Az európai integráció jótékonyan csökkentti az állami struktúrák szerepét, és ezzel megnöveli a nemzetek és a nemzeti kultúrák szerepét. Már De Gaulle tábornok, francia miniszterelnök is a „nemzetek Európájáról” („Europe des nations”) beszélt annak idején, azóta ez a gondolat messzemenően kiegészült a „régiónk Európájának”, illetve a „kultúrák Európájának” gondolatkörével. Mindez azt jelenti, hogy az európai integráció oldani képes a korábbi államhatárokat, így a trianoni határok szigorát, és új lehetőségeket kínál az államhatárokkal egymástól elválasztott magyar nemzeti közösségek integrációja (reintegrációja) számára.

Mind a regionális szinten, mind az európai szintén létrejövő integráció elsősorban a kulturális nemzet koncepcióját, illetve stratégiáját helyezi előtérbe, új lehetőségeket kínálva a magyarság kulturális egységesülésére, a magyar nemzeti identitás és szolidaritás újrafogalmazására. Ez akkor is így van, ha a magyar nemzeti közösségek európai integrációja, amint ezt jól tudjuk, nem egy időben következik be. Nekünk, Magyarországon és a határokon túl, mindenesetre azon kell fáradoznunk, hogy minden magyar nemzeti közösség (rövidebb vagy hosszabb idő alatt) eljusson az integráció keretei közé. Illetve, ha ez egyelőre még nehezen megvalósítható, mint ahogy a kárpátaljai magyarság esetében ez most nehezen megvalósítható, akkor a nemzet együttes ereje és kölcsönös szolidaritása vihesse be legalább részben az integrációba az egyelőre az unió határain kívül elhelyezkedő magyar közösségeket. Már ez a feladat – mondhatnám erkölcsi parancsnak is! – arra utal, hogy történelmünk jelen szakaszán a kulturális nemzet eszméjét és stratégiáját kell előtérbe helyoznunk. Azt a parancsoló szükségszerűséget, miszerint ne pusztán a magyar állam és a magyar államnemzet kerüljön az integráció keretei közé, hanem a magyar nemzet, a magyar kulturális nemzet egésze. Ez lesz az előttünk álló néhány évtized nagy közös feladata.

POMOGÁTS BÉLA

Tóth Ferenc 1981-ben született Guton. Az általános iskola elvégzése után a Nagyberegi Református Líceumban folytatta tanulmányait, jelenleg az Ungvári Nemzeti Egyetem filológiai tanszékének angol szakán tanul.

Első írásaival líceumi diákként jelentkezett különböző hetilapoknál, 2000-ben elnyerte a kárpátaljai ifjúsági kispróza-verseny első díját, ami már csak azért is érdekes, mert ő is versírással kezdte. Tucatnyi elbeszélés, ennél több vers és két regény-kézirat szerzője, aki – saját bevallása szerint – „tudatosan készül” az írói pályára.

Az alább közlendő versekből ítélve hihető, hogy a fiatal szerző törekvése nem reménytelen.

A SZERK.

TÓTH FERENC

felfedezés

*ha késik az ősz
talán felgyújtom a fákat
lángoljon az erdő
oly színekben mit nem láthat
egy évben csak egyszer az ember
na végre
a zöld lombsátrat
tépik már a napsugarak
pörögve zörögve
levéldarabok hullanak
itt van hát
tizenkilencedszer is*

ÚJREKEZDÉSEKBEN

*Sorra szeretnek el az évszakok
egymástól, idővel egyre szebbek
a levelek ősszel, télen a hó;
de a tavaszra féltékenyebbek.*

*Felnézek az égre, akár a fűszálak
a mennyre, amely most nem világűr,
hanem az élettől elfáradtak
szemében kék könny és remegés ül.*

*Napsugarak énekelnek a fák
zöldellő ágain átszűrődve,
s tüdőként tágnak a házak:
kémények vesznek levegőt télre.*

ABLAKBAN

*Rám tör, orvul bűvöl
zord téli sejtelem.
Hiába. Tűnt színek után
kívánczik szemem.*

*Pompázhat a hó
sivatag-világa,
nem száll az én vágyam
dermedt jégvilágba.*

*Éljen a pompázó Tavasz!
Vesszen a sivár Semmi.
Madarak énekében
dallam szeretnék lenni!*

*...Ablakom üvegén
vergődik a képzelet:
jövendő idők tenyere ringat
illatokat, réteket.*

KONSZENZUS VAGY DIKTÁTUM?

Akár megelégedéssel nyugtázhatnám, zajlik az (irodalminak nevezhető) élet folyóiratunk „háza táján”. Szerkesztői mivoltomban csekélységem körül is: azon túl, hogy muszájból íróalkalmatosságként szolgáló hagyományos szobaasztalomon és szekrényemben sokasodnak a jobbnál jobb, no meg értékelésre, megválaszolásra váró, rosszabbnál rosszabb kéziratok – pálya- és szerkesztőbizottsági társaim némelyike időnként szememre veti egy-egy, általa gyöngének vélt írás publikálását, hiányolja az úgynevezett mélyinterjúkat, műhelybeszélgetéseket a társművészetek jeles művelőivel, vannak kifogások a lapszámok megjelenésének csúszásával kapcsolatban is.

Ahogy az elégedettségre, úgy a panaszkodásra sincs okom. A döntés felelősségét meg lehet szokni, fel lehet „nőni” hozzá, a valóságalapú, megszívlelhető és megszívlelendő kritikai észrevételekre éppen a nivó fenntartása, emelése végett van szükség, a megalapozatlan kötődések fölött pedig át lehet siklani. Egy a fontos: a lapcsinálás folyamatában ne alakulhasson ki semmiféle diktátum, azaz a szerkesztőbizottság ne vegye semmibe a főszerkesztő álláspontját, amaz viszont ne éljen vissza jogkörével.

Nagyra becsült anyaországi kollégáktól tudom, a szerkesztőbizottság általában a megjelent lapszámokat értékeli, tehát a laptervezés, -készítés során „nem szól bele” a szerkesztő(k) munkájába.

Magabiztos – netán veszedelmesen önhitt – szerkesztő szemében ez a gyakorlat ideálisnak tűnhet, hiszen végül is ő jegyzi nevével a lapot – jómagam mégsem szeretném átvenni, mert a lapkészítést eleve csapatmunkának képezem el, olyan értelemben is, hogy szükségesnek tartok egyfajta konszenzust a közlésre kiválasztott kéziratok megítélésekor, még akkor is, ha azt esetleg bárki a felelősség áthárításának, megosztásának tekinti. A nem is távoli múltban akadt példa ennek ellenkezőjére pátriánkban, amikor egyetlen személy döntötte el, mi kerül be a lap(já)ba; tudjuk, mihez – ízlésterrorhoz – vezetett ez a gyakorlat. Éppen ettől szeretném megóvni folyóiratunkat.

*A „kényes” egyensúlyt talán nem könnyű megteremteni a szerkesztőbizottság és a főszerkesztő hozzáállásában, ám ez – feladat, amit a lap érdekében meg kell és meg is lehet valósítani, például állandó figyelmet szentelve a kezdők számára oly szükséges tehetséggondozásra, bátorításra, egyebek mellett ideértve a közlés szintjét elérő írások publikálását, és nem utolsó sorban potenciális olvasótáborunk **igényszintje fokozatos emelésének időtartamban hosszadalmas, bonyolultságát tekintve kitaró türelmet** kívánó folyamatát is.*

Ezért, a jelzett (és hely hiányában nem taglalt) problémák megoldása végett célszerű az egyszemélyi döntés diktátuma helyett konszenzusra törekedni, egyetértésre tehát, amelynek hiánya esetén a szerkesztő aligha tehet mást – le kell köszönnie.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

TÁBORI POSTA

(Regényrészlet)

Miért van az, hogy a közösséget elhagyni kényszerülő ember, bár kijelölték helyét és meghatározták szerepét az új környezetben, hosszú hetekig kényelmetlennek érzi fekhelyét, ketrecnek az új lakhelyet, nyomasztónak a rendszeresen cserélt levegőt? Saját gondjai nincsenek. Feje fölött fedél van, testére meleg ruhát adnak, tányérjába napjában háromszor meleg étel kerül. Érti és beszéli a többség nyelvét, az otthoniakkal való kapcsolattartás végett meg tábori posta hozza-viszi az üzeneteket. Csak a sóhajokat nem lehet borítékba zárni, mert azok nem tűrik a cenzúrát. A sóhajok a lélek ösvényein járnak, melynek csapásait leginkább az édesanya ismeri. Neki tán az is fáj, hogy fiára itt más mos helyette, de a fiú erre gondol a legkevésbé. Eszébe jutnak odahagyott barátai? Itt újakkal pótolhatja őket, és ha apja is hiányoznék, helyette a parancsnokok szabják meg napi tennivalóit. Az éghajlat szinte ugyanaz: a nyár meleg, a tél nyirkosan hideg, és a tavasz egyre rövidebb. Ha tanácstalanságában eligazító jelet keresve szemét Isten kivilágított egére emeli, ugyanazok a csillagképek néznek vissza rá, amelyeket gyermekkorá óta ismer.

Csak magyarul meg ne szólaljon, mert eszelősnek nézik! Meg ne kívánja nyár derekán az otthon roskadozó barackfa gyümölcsét, mert hazulról csak írott üzenetet várhat! S ne öleljen lányt álmában sem! A szabadon járó lélek éjjeli útjain is kerülje a szerelmes együttléteket, mert a test hajlik rá, hogy valóságnak higgye az álmot, s viselheti akkor a következményeket. Mehet mosakodni, lepedőt és gatyát öblíteni, villanyvasalóval szárítani, hogy reggel felvehesse. És ne vágyjon a Tisza-partra! Jobb, ha egy időre elfelejti Újlakot, Beregszászt, Ungvárt, mert az idő járása itt lassú. A száj és a gyomor hamar megszokja, befogadja a szokatlan, idegen ízeiket, a szervezet alkalmazkodik az új napirendhez, az akarat engedelmeskedik a szláv nyelvű parancsszavaknak, de a lélek – még sokáig rebellis marad. Vajon meddig tart az a sokáig, s hazáig elegendő lesz-e?

Ha nem, előbb-utóbb akkor is hazatér a fiú. Mint beszélük, katonaruhában, peckesen jár-kel némelyik a szülőház udvarán és így botránkoztatja apját, aki etette, ruházta, taníttatta, katonává nevelte:

– Én elfelejteni magyar. Ez mi? – mutat az istálló előtt eldölt gereblyére.

– Hogy sijjedjen el az a katonaság három méterre a föld alá! – bosszankodik az öreg, szegény anyja meg a kezét tördeli.

Befutnak a cimborák is a vidám hírre. Az „obsitos” feléjük siet, de elővigyázatlanul rálép a gereblye fogaira, s a felpattanó nyél jól homlokon csókolja:

– Az isten b...a. meg ezt a gereblyét! Ki a fene tette ide?

– No, látod, fíjam, e’ már beszéd! – szakad fel apjából a megkönnyebbülés...

Akár efféléket gondolva gyötrődhetett számos-számtalan, céltalanul vándorló, kilátástalanul bujdosó, vagy idegenbe hurcolt ösöm, akik színleg beletörődtek a megváltoztathatatlanba, de menten fellebbeztek, keserves panaszra fakadtak, ha dalra nyílhatott az idegen beszédre kényszerített száj:

*Idegeny föld az én hazám,
minden asszony édesanyám.
Minden kisjány feleségem,
kivel bús életem élem.*

Hol van már Pallagi Mihály, a híres beregdédai juhász, aki a császárnak feláldozott ifjúságát siratta ekképpen? Néhaiként emlegetjük őt is, akinek a honi földben bizonyosan békés a nyugalma, de akit az „idegeny föld” végképp megkedvelt, annak bolyongva kísért a lelke, míg egyszer haza nem talál.

Miért van az, hogy az „idegeny födre” száműzött magyarnak rögtön felszökik a láza, ha anyanyelve foszlányait sodorja felé valahonnan a szél? Amikor az orosz azt mondja, földi, elégedett lehet, mert összefutott valakivel, aki az ő városából vagy ugyanabból a kormányzóságból való. Jót beszélgetnek, jót derülnek, ha emlékeikből közös ismerősöket idéznek elő, de nem történik a lelkükkel semmi különös: legyenek a roppant birodalomnak akármely szögletében, legyenek Mongóliában, Magyarországon, Lengyelországban, az NDK-ban vagy Kubában, ahol ők vannak – legalábbis körülöttük –, mindenki oroszul beszél. Szerintük ez így természetes. Akkor igazi az internacionalizmus, ha a világ megtanulja Lenin nyelvét. Aki még nem tudja, előbb-utóbb az is megtanulja. *Ha nem akarja, majd rákényszerítjük.* Nagyon ismerős ez az orosz nyelvi közegben, de különösképp a hadseregben közkedvelt, már-már törvényként hangoztatott felfogás. De a magyarnak azonnal torkában dobog a szíve, ha a messzi idegenben váratlanul hallja az anyjától tanult szavakat. Azt sem sejtí még, kinek a hangja, de ez alig érdekli! Legyen bár útonálló, apagyilkos vagy szökött fegyenc, csak az a fontos, hogy a nyelve magyar! A kar és a szív máris ölelésre tárul, pedig az is előfordulhat, hogy nem is földije az illető, csak „nyelv-társa”, csak egyszerűen magyar.

Nem kell különösebben felforgatnom az emlékeimet, mert amit most felidézek, harminc év távlatából is máig eleven, feledhetetlen és fontos epizódja az életemnek.

A *kombrig* (brigádparancsnok), akinek három légvédelmi tüzérosztály (*divizion*) volt a keze alá adva, a kaszárnyák szemlájére készült. Az alegységek tisztí állománya lázas készülődéssel várta a magas hadúr látogatását, mert Kiszlij ezredes, a nagy darab, dús fekete szemöldökű, örökké szikrázó szemű ukrán kozák-ivadék a maga nemében valóságos hadúr volt. A neve magyarul savanyút jelent, de nincs ebben semmi rendkívüli, hisz nekünk is volt ilyen nevű betyárunk. Ez viszont fiatal kora és „csak” ezredesi rangja ellenére tábornoki beosztásban dölyfölt, mert az általa vezetett légvédelmi egységek egy hagyományos hadosztályt helyettesítettek. Hetente egy-két alkalommal ő irányította a reggeli eligazítást, ezért eléggé ismertük a szokásait. A példás rend és fegyelem érdekében a tisztjeit táncoltatta meg először, s mivel természeténél fogva a parancs mindig végighalad a ranglétrán, az őrnagytól a közkatonáig mindenki rettegett tőle. Ha elégedetlen volt az alsó tisztikar valamelyik tagjának külalakjával, esetleg hajviseletével, három percet adott a nyíratkozásra, s minden percnyi késésért egy nap fogdát ígért. Kaszárnya-ügyeletben álltam egy alkalommal, amikor berontott az ajtón egy főhadnagy, s lihegve kérdezte, hogy tudok-e nyírni.

– Még sohasem nyírtam.

– Nem számít, hol a nyírógép? – s már ő maga rohant a vasalószoba felé.

– Itt van, vágj le hátul a hajam hosszából!

Rájöttem azonnal, miről lehet szó, és az elektromos nyírógéppel nekiestem a tarkójának. Fél percig tarthatott a beavatkozás, akkor megtapogatta hátul a frizuráját, s már rohant is vissza. Délután, amikor újra szembejött velem, már kopasz volt, mert nem talált a laktanya területén olyan fodrászt, aki helyre tudta volna hozni a fejét. A fogdát azonban megúszta. De ne szaporítsuk a szót, mert így sohasem kerül sor a napirenden lévő szemlére!

A Kiszlij ezredes, azaz a brigádparancsnok által ellenőrzésre kiszemelt kaszárnyánk gazdasági ügyeinek intézője Kondratyenko törzssörmester volt. Már túl a negyvenedik életévén, lassan nyugdíjba készült ez a zászlósi rangban továbbszolgáló hadfi, aki szintén boldog lett volna, ha megússza a közelgő látogatást. Pedig neki aztán nem volt félnivalója. Pontos nyilvántartást vezetett mindenről, s úgy védte a rábízott anyagi javakat, mint vadállat a kölykeit. A helyükről kissé elmozdult ágyakat zsinór szerint újból egyenesbe állította, s arra külön gondja volt, hogy a szivacsmatracok alá hajtogatott sötétkék gyapjútakarók fehér csíkjai szintén egy vonalban fussanak, a pokrócok bolyhos felületére meg erős szörzetű körömkefével fenyőmintázatu ábrákat húzatott. Az ezredesi látogatás előtt néhány órával a padlót fényesre vikszoltatta, s csizmával oda senki be nem léphetett.

A brigádparancsnok népes kíséretével megérkezett, s a formaságok megejtését követően ragyogó képpel végigment a kaszárnán. Hallatlanul nagy tapasztalata lehetett a joggal megkövetelt rend megtekintésében, mert fejével néhány fordulatot téve azonnal felmért mindent, ami őt érdekelte, s már indult volna tovább. De egyszer csak megakadt szeme a pokrócok bolyhába rajzolt ábrákon, s az arcán ülő elégedett mosoly egyszerre kérdéssé változott. Az idős zászlós fülei vörösek lettek, fejét vállai közé húzta. Az ezredes találmára odalépett egy ágyhoz, s a takarót matracostól felrántotta. A matrac és a sodrony között kifeszített sátorlapon vagy fél tucat szétszedett karóra, s temérdek apró alkatrészt rejtőzködött. A hirtelen mozdulattól néhány fogaskerek a fényezett padlóra került, s mintha csak szórakoztatni szeretné a szigorú embert, ragyogó bokszcizmája előtt kecesesen imbolygó, forgó táncba kezdett. A kaszárnya-gondnok arca most fehérre váltott, homlokát kiverte a verejték. Az ezredes körbenézett a jelenlévőkön, s haladéktalanul az ágy tulajdonosát követelte. A fekhely a gazdasági szakasz területén volt, s a jelenlévő szakaszparancsnok azonnal jelentette, hogy fiai konyhaszolgálatban vannak éppen.

– Nem számít, ide az ágy gazdáját! – dörgött a parancs.

A konyha csak ötven méterre volt, maga a szakaszvezető, Silovics zászlós rohant a fiúért. Három perc sem telt el, s Vidajko, a vézna kis ukrán legény zsírtól és mosogatólétől szennyezett ruhában, könyökig felgyűrt zubbonyujjal, fedetlen fővel jelentkezett a hadúr előtt, aki most jött csak igazán méregbe. Hát így kell kinéznie egy szovjet katonának? Hogy lehet ilyen külalakkal a parancsnok színe elé járulni? Ezek a gondolatok szikráztak a szemében, s már mindenki érezte, hogy a szemrehányás nem annyira a katonának, mint a közvetlen feletteseinek szól. De a rendetlen katona is megérdemli a szidalmat!

– Mi ez? – üvöltött az ezredes a szétgurult fogaskerekekre mutatva.

A fiú csak állt nagy ártatlan szemekkel, s amikor némi bátorságot gyűjtve bűnbánó képpel felemelte a fejét, felfedezett az ezredes szája szögletén egy alig érzékelhető mosolyt. Egészséges ösztönei talán már fel is fogták, hogy a szigorral számonkérő tekintet mögött egyszerű, jósaág emberi lélek lakik, s ebből a felismerésből merített biztatást és magához való bölcsességet:

– Ezek? Ezek szovjet karórákhoz való pótalkatrészek, ezredes elvtárs – felelte a legnagyobb lelki nyugalommal. S amikor az ezredes arcán felfedezte az érdeklődést, magabiztosan folytatta:

– Kár volna kidobni őket, hisz ha épp ilyenekre van szükség, nagy részük még felhasználható. Szabadidőmben meghibásodott órákat javítok, mert ezek még mindig többet érnek a németek olcsó, stampolt óráinál.

A kis „mester” kipirult arccal, s olyan bámulnivaló önérzettel nézett fel a brigádparancsnokra, hogy elkápráztatta a nagy embert:

– Derék legény vagy, fiam, mologyec! – hangzott a felelet, mely egyszerre volt dicséret és megbocsátás, s az Aljosa csapzott fekete hajába beletúrva az ezredes öblös hangon, elégedetten felnevetett.

Aztán megfordult, s kíséretének a szemével és arcmozdulatával jelezve, hogy itt befejezték a szemlét, a kijárat felé indult, de az ajtónál megtorpant, mert bal felől feltűnt a Lenin-szoba résnyire nyitott ajtaja. Én bent voltam és innen figyeltem az előbbi jelenetet. Két egymáshoz tolt asztalon egy frissen alapozott tabló hevert előttem. A nedves szivaccsal engedelmessé tett, keretre húzott vastag rajzpapír a sarkoknál talán túl lett feszítve, mert száradás után egyes helyeken ráncokat hagyott. Ez semmi. Ha elkészül, a rajta lévő szöveg miatt lesz fontos. Az ütegek szocialista kötelezettség-vállalását készülök ráírni szabványbetűkkel, fekete tussal, s kezemben vonalzóval, ceruzával éppen a rá kerülő szövegnek próbálom kimérni a sorokat, sorközoket. De csak valamivel később, mert Kiszlij ezredes benyitott, s kérdőleg nézett rám. Vigyázzba vágtam magam, megmondtam nevemet, beosztásomat, megneveztem egységemet. Mindebből azonban csak a nevem lehetett számára feltűnő, mert azonnal rákérdezett:

– Milyen nemzetiségű vagy?

– Magyar, ezredes elvtárs.

– Értem – bólintott, s hátrafordulva az ütegpáncsnokomat kereste. Szigyelnyikov vigyázzban állva várta az utasítást. Az ezredes rám mutatott, s ezt kérdezte tőle:

– Ismeri ez a katona a *nacsfin*?

A *kombát* erre nem tudott válaszolni, ezért tőlem várva a segítséget, rám nézett. Bevallom, hogy nem ismertem, ráadásul először hallottam, ezért félreértettem a *nacsfin* kifejezést, s bizonytalanul nemmel feleltem. A brigádpáncsnok ismét a főnökömhöz fordult:

– Hát akkor mutassa be őt a földijének, őrnagy elvtárs, de őrnagy elvtárs!

Az őrnagy precízen végrehajtott tisztelegéssel nyugtázta a páncsot, de ekkor az ezredes már a küszöbön túl volt. Az én szívem meg akkorákat dobant a váratlan fordulatra, hogy szinte belesajdult.

Délután levelet készítettem írni Györkének, aki Moszkvában szolgált. El is újságoltam neki boldogan, hogy van itt valahol egy földim, akit még nem ismerek, de a nevét már tudom: Finn-nek hívják. A válasz viszonylag hamar, egy jó hét alatt megjött, s Laci ezekkel biztatott: „Ha valóban finn, kérdezd ki tőle nyugodtan a Kalevalát. Ha meg nem tudja, akkor nem is finn”.

Teltek a napok, majd a hetek is. Én egyre az ütegparancsnokom közeledtét lestem, de annak nem volt számomra semmilyen mondanivalója. Egyszer türelmetlenül megkérdeztem, hogy mikor hát? De csak legyintett, hogy majd. Kivertem végül a fejemből, s elfeledtem lassan az egészet.

Egy nyárvégi délutánon őrszolgálatra készülődtünk, s az őrségváltás előtt egy órával az új őrparancsnokkal az élen felsorakoztunk a szemlére. A szolgálatba lépő ügyeletes tiszt, egy középtermetű, erős testalkatú, harminc év körüli százados a szabályzati előírás szerint elkezdte az őrszemek felkészültségének ellenőrzését. Elsőként mindig az őrparancsnokkal van dolga, mert egyeztetniük kell az alakulat területén a következő 24 órára érvényes jelszót. Aztán az őrszemek külsejét veszi szemügyre, s ha szükségét látja, a cselekvőképesség megállapítása végett a szolgálati szabályzatból is kikérdezheti őket. Erre azonban ritkán került sor. Amikor hozzám eljutott, végigmért tetőtől talpig. Tisztelegtem, bemutatkoztam, megneveztem az őrhely számát, ahol majd szolgálatot teljesítek. A százados rám nézett, a derékszíjamon megtapogatta és megrázta a tölténytárat tartalmazó zöld vászontáskát, hogy biztosan áll-e, és még egyszer megkérdezte a nevemet.

– Fábíán közlegény vagyok, százados elvtárs – feleltem, s már valamit sejtettem, mert a szeme és az arca azt sugározta, hogy szívesen beszélgetne velem.

– Fábíán... Fábíán – ismételte. – És hová való vagy?

Ekkor már teljesen biztos voltam benne, hogy ő az, akivel hetek óta várom a találkozást. Felszabadultan, a formáságokat, a szabályzatot feledve magyarul válaszoltam, hogy Fábíán László vagyok Kárpátaljáról, pontosabban Tiszaújlakról. A tiszt arca is felderült, s kezét nyújtott:

– Antal Sándor vagyok. A szolgálat után keress meg a törzskar iroda-épületében. A pénzügyi osztályon megtalálsz – felelte ő is magyarul, s már indult a következő őrszemhez, hogy eleget tegyen az előírásnak. Én meg legszívesebben saját homlokomra ütöttem volna: hát persze, a „nacsfin” egy mozaikszó, mely feloldva így hangzik – “nacsalnyik finanszovih gyel”, azaz a pénzügyi osztály vezetője.

A mellettem álló bajtársak értették is, meg nem is, ami fél perc alatt játszódott le a szemük előtt. De Andu, a tőlem jobbra álló jereváni örmény könyökével szelíden oldalba bökött. Így adta értésemre, hogy velem együtt örül.

TÁRCZY ANDOR

SZÍN-LÁTÁSOK

FEKETE

*Úgy szépen el vagyok magammal
A halál dajkál, s nem nevet.
Pénzem hó. Piszkos. Gyorsan olvad.
A sár bugyogja nevemet.*

*Sok kocsmában ingyen szeretnek.
Az utcalány hazakisér.
Nem ragasztja rám évek szennyét,
Csak mélázik a semmiért.*

*A sarkon most sem lát a lámpa.
Tövében vérfoltos vigéc.
Ágyamba ködlik minden álma...
Vár egy nagykeblű szanitéc.*

*Fényharisnyás lobonc-ribancok
Fitymálnak. S fordulnak tovább.
Egy visszanéz. Szál lángért? Szóért?
Meggövez vajon? Vagy megáld?*

*Tüzet rakok a szent keresztből.
Melegszem. Vérem szürcsölöm.
Lávaként lassan körülburjánz,
És rám tapad a hűlt öröm.*

VÖRÖS

*Gyilokra éltett pengevégen
Vértulipán fakad.
Valaki lent, lángmarta mélyen
Veri a holtakat.*

*Feljönnek bélyegesek, szentek,
Keréktört rokonok.
Hittelenek és hittel vertek.
Sok kútöblű torok.*

*Bíbor madár szárnya bicsaklik.
Vörös homokra hull.
Pipacsot vetek a föld-szívbe
Kedves jelzálogul.*

SÁRGA

*A Napban jártam.
Visszatértem:
A repcerét, a napraforgóarcok,
A várfalon az illó láng-gubancok.
A szőke lány. Testén aranykorom.
Sárga búzába rajzolt szerelemkör.
A Nap járt bennem.
Maradt kedvemben:
Ezernyi selymes nősirom.*

POGÁNY

*Kik tehetik a sorsot sorssá,
Álmod bájolni idejük jár,
Félni mért tanítod őket?*

*Én térdre nem rogyok.
Halál lett és volt.
Kevés.*

Imává kurtul a jog.

Űzd papjaid prédikálni:

Segíts magadon.

NE TÉRJ!...

*Dante, ha látnád,
elmondanád,
ily mélységet látni
nincs képzelet.*

*Vannak, kik hiszik,
pokolnak
elég ez is.*

*Ők a somfordaság
sanda papjai,
ringatnak
kínzót,
gyilkost,
rablót.*

Balga hitben

*ha
megtér,
Isten angyalai
MAJD
az égbe emelik.*

karácsony

*ha azt a lányt
egyetlen egyszer
egyetlen napra visszakapnám*

*megkeresném hol a lelke
halált is győző tűzparazsa*

*karácsony volna
gyöngyféhér hó
hullna
az ég magasából
a csók emeletein át
alulra*

*a hó hullna
szállna szállna szállna*

*el számról
soha nem engedném*

kiénekelném a mennyből az angyalt

MOZAIKKOCKA

Azokban az őszi napokban megváltozott a Tisza-parti kisváros hangulata. Az emberek póker arccal, sietve jöttek-mentek, nem álltak meg beszélgetni, a kézfogások elvetéltek a karlendítés indulásakor; az üzletekben nem mosolyogtak egymásra, a piacon csak a kóbor kutyák ódöngtek némi eleség után matatva, a korai szürkület pedig hazakényszerített mindenkit; szinte senki sem ment látogatóba és nem is várt senkit. Vakító volt a nappali szürkesség, fűlsiketítően hangos a hallgatás, a néma panaszkodás.

Szüleim ingerküszöbe is nagyot zuhant: a legkisebb vétséget is addig sosem tapasztalt fenyítéssel torolták meg. A baráti látogatásokat betiltották, rádiót sem volt szabad hallgatnom, ám ha mégis, rimánkodva a lelkemre kötötték: nehogy beszéljek a hallottakról az utcán vagy az iskolában, mert akkor őket elhurcolják, árván maradok. Esténként, mikor végérvényesen eluralkodott a sötétség és a csend, kulcsra zárták az ajtót, leoltották a villanyt, s a hallhatóság alsó szintjén a rádiót hallgatták, amelyből – zenés körítéssel – hol özőnlöttek, hol csak csordogáltak a hírek, édesapám azonnali reflexióját kiváltva, amely átszűrődött a hálószobába:

– Istenem, segítsd őket! Mikor jönnek már az amerikaiak?! A muszka tankok legyilkolják őket... Örök időkre büszkék lehetünk...

Hallottam édesanyámat is, aki sírással küszködve hajtogatta:

– Mi lesz velünk? Megbosszulják... Elhurcolnak minket is...

Másnap, mikor már tenyerét dörzsölgette a szorgos reggel, ábrázatok olyan volt, mintha Munkácsi Siralomházát hóféhér rájával keretezték volna. Zsenge próbálkozásaim, hogy kiolvassak valamit a szemükből, homlokuk ráncaiból, rendre kudarcot vallottak; s amit akkor sehogy sem értettem: édesanyám gondosan vasalt pionírnyakkendőt kötött a nyakamba, s kérve kérlelt, nehogy levegyem, nehogy összepiszkítsam – legyen a nyakamban, amíg haza nem jövök.

Szorosan fogva a kezemet, elkísért az iskola-utca sarkáig, s az órák után ott várt rám, hogy hazakísérjen.

A város komor hangulata beköltözött az iskolába, csak az elemisták birtokolták tele torokkal a hangpaletta magas C-jét a szünetekben. A felsősök szokatlanul csöndesen beszélgetve járkáltak az udvaron, rögvést szétszéledve, mihelyt nemkívánatos személy közeledését észlelték. Közkedvelt tanáraink, akik már a szüleinket is tanították, egészen elcsüggedtek, óráik megfakultak

– némelyikük szemhéja reggelenként vörös volt a kialvatlanságtól. Kivételt csak magyar nyelv- és irodalomtanárunk jelentett, ő jó hangulatban vezette az óráit, hatványozta humorát, elégtelen vagy rossz jegyet senkinek sem adott; a házi feladatként betanulásra ránk parancsolt Talpra magyar-t és a Szózat-ot azonban minden órán elmondatta. Voltak társaink, akik érzelmi töltést vittek a szövegmondásba; ők nemcsak csillagos ötöst kaptak, hanem Éva néni megsimogatta a fejüket és megkérdezte:

– Ugye érzitek is, nemcsak értitek, mit üzen a költő?!

Osztálytársaim válaszaira – ha voltak egyáltalán – nem emlékszem, de arra határozottan, hogy Éva néniink gyakran emelte szeméhez a zsebkendőjét.

Osztályfőnökünket, aki új tanáraink egyike volt, nem szerettük. Nem értette és nem beszélte jól a nyelvünket, s az osztályfőnöki órákon kívül az orosz órákból is lekanyarított tíz-tizenöt percet a nevelésünkre; ezek az órák és negyedórák üresjáratok voltak, az elhangzott monológokat csak annyira fogadtuk be, amennyire azok szellemi immunitásunkat izmosították, hiszen osztályfőnökünk merőben mást mondott, mint amit otthon hallottunk, és mindezt tukmálva, ránk erőszakolva.

Ezekben a napokban különösen aktív volt: hálátlanoknak, bűnösöknek nevezte a magyarországi magyarokat, gyilkosoknak és fasisztáknak titulálta, káromolta őket, majd nekünk szegezte kérdéseit:

– Nektek mi a véleményetek? Mi az, ami Magyarországon most végbe-megy? Otthon melyik rádiót hallgatjátok?

Persze, senki sem válaszolt: a naponta ismétlődő otthoni intelmek megóvtak bennünket az elszólásoktól. De úgy tűnt, ő igazából nem is várt választ – emelkedő hangnemben folytatta a becsmérést.

Nem csupán emiatt idegenkedtünk tőle, hanem azért is, mert megismétlődött a szokásos „betakarítás”, ami azt jelentette: készülni kell a járási mezőgazdasági kiállításra.

Ez a Pátyomkin-rendezvény – egy héttel az októberi szocialista forradalom esedékes évfordulója megünneplése előtt – a város főutcáján zajlott le. A járáskolhozai bódékat állítottak fel, kipingálták, kitupírozták, teleaggatták jelszavas plakátokkal, belvilágát termékeikkel zsúfolták tele, természetesen – ez volt a kiállítás lényege! – az átlagot jócskán meghaladó méretűekkel; lehetett bámulni, kóstolgatni, és persze kötelezően csodálni, dicsérni. A bodegák homlokzatára kiírták a kiállító nevét, általában a párt tagjai kinagyított portréinak holdudvarában. Az építmények közé büféket rittyentettek, ahol sült és főtt ételekkel, no meg az elmaradhatatlan vodkával és borral kínálták az érdeklődőket.

Voltak vendégkönyvek is, de azokba csak a kiválasztott elhivatottak írhattak véleményt, mert azok tartalmának figyelembevételével minősítették a kiállítókat, osztották ki a járási pártszervezet okleveleit a zárás napján.

A zárónapon – november 7-én – lezajlott a zenés-cirádás-színes felvonulás: a menetoszlopok a bódék sorfala közt vonultak el, hogy a térre zúduljanak, ahol katonás rendben felsorakozva – erről a kivezénielt milicisták gondoskodtak – óráig kellett figyelemmel kísérniük a vörös díszemelvényen sorjázó még vörösebb leitererek beszédeit.

A kevésbé „öntudatosak” már menet közben elmaradoztak, visszaszál-lingóztak a bodegák közé, hogy a büféknél számtalan áldomást igyanak a számtalan felszólaló egészségére, miközben próbára tették a deszkaalkotmányok szilárdságát és a környező talaj szűrő- és befogadóképességét, valamint a hozzátartozók türelmét.

Ebben a szemfényvesztésben áldatlan szerepet róttak ránk. Osztályfőnök-nőnk férje a város kolhozának elnöke volt – ezzel a tisztséggel jutalmazták háborús érdemeit –, ezért miránk, azaz szüleinkre várt a feladat: feltölteni a Kommunizmus Útja nevű tákolmány polcait. A kiadott ukáz szerint válogatott – kirívóan nagyra nőtt – termést, többnyire takarmánytököket, cukorrépát, káposztát, karalábét és kukoricacsöveket kellett a magadott napon az iskolába vinnünk. Osztályfőnök-nőnk elfogadta a jól fejlett hagymafejeket, kövérebb sárgarépát, petrezselymet is, de ezek nem a kiállítás polcaira, hanem az ő pincéjükbe kerültek.

Szüleink és rokonaink, akiket megkörnyékeztünk, igencsak elégedet-lenkedtek, de segítettek, bár nemegyszer piacon vásárolták meg a szükséges termékeket.

A szóban forgó napokban – mintha előre megbeszéltük volna – mindenki tököket hozott: hatalmasakat, sárgászöldeket, s néhány sütőtököket, valamint répát. Főnök-nőnknek nemigen tetszett a választéktalan gyűjtemény, csak az vigasztalhatta, hogy a jókora tökök sokaságával dugig tömheti férje kolhozának polcait.

November 7-ének kora reggelén felsorakoztunk az iskola udvarán, ahol az igazgató és helyettesei, no meg osztályfőnök-nőnk többször, kínos pontossággal megszámláltak bennünket. Néhány társunk megkapta a szigorú utasítást: azonnal kerítsék elő és tüzzék ki a Komszomol-jelvényüket, az alsóbb tagozatosok pedig kössék nyakukba a háromszögletű vörös kendőt.

A kiválasztott diákok kezébe zászlókat, emblémákat, plakátokat nyomtak, aztán parancsszóra elindítottak bennünket a főutca felé, ahol – a bódék sorfala közt – elfoglaltuk a számunkra kijelölt szakaszt az egyre nyújtózó sorban,

miközben a villanyoszlopokra aggatott hangszórók okádták felénk a pattogó ritmusú indulókat, jelszavakat.

A várakozás közben óhatatlanul meg- és fellazult sorok tíz órákor, amikor a felvonulás kezdetét jelző szovjet himnusz felhangzott, katonás-fegyelmezetten újra szabályos oszlopokká rendeződtek és mozdulatlanná merevedtek. A befejező akkordok után „Ballal indulj!” vezényszóra megmozdult, útnak indult a tömeg, és ebben a pillanatban – szintén a forgatókönyv szerint – kinyitottak a kiállítás pavilonjai.

...És a menet hirtelen-váratlan megtorpant: az óvatlanok egymás sarkára léptek, meglökték társukat, néhány zászló és plakát megingott, némelyiket földre ejtette cipelője, a rézfúvósok egyike-másika kokast fújt. Arasznyi csend és tétovázás után eszelős futkosás kezdődött, kiáltások hangzottak, de nem a megszokott, a pártot és a forradalmat éltető szlogenek, hanem valami szokatlan, kibogozhatatlan hangzavar.

Percek alatt milicisták és katonás tartású polgári személyek jelentek meg a sorok mentén, akik ellentmondást nem tűrő hangon utasították a kiállítókat pavilonjaik azonnali bezárására.

A menetoszlop elejéről visszatérő igazgatónk és osztályfőnöknőnk halál-sápadt arca, rémületet tükröző tekintete jelezte: valami rendkívüli történhetett.

Ólomlábakon cammogó negyedóra múltán rendeződtek a sorok, a menetoszlop nekilódult a Lenin-tér felé, s amikor odaértünk, furcsamód nem kellett megállnunk, felvenni a kiszabott alakzatot, hogy többórás hallgatásra predesztináljuk magunkat, hanem a vállaposok és bőrkabátosok ideges, terelő mozdulatainak engedelmességgel el kellett sietnünk a díszbemutató előtt, s vissza kellett térnünk az iskolába.

A tantestület tagjai, élükön az igazgatóval, helyetteseivel és főnök-asszonyunkkal zavarodottan jártak-keltek, de inkább futkostak, a kezüket tördelték, hol ordítoztak, hol hangjukat vesztve sziszegtek, ráncigálva az éppen kezük ügyébe kerülő tanulókat. Mi pedig álltunk, ácsorogtunk, mert a parancs szerint nem hagyhattuk el az iskola udvarát.

Másfél óra múlva bőrkabátosok érkeztek, s beterelték tanárainkat az iskola épületébe. Talán két órahosszat lehettek odabent, mialatt mi egyre türelmetlenebbül tébláboltunk idekint. A kerítésen kívül toporgó szülők közt észrevettem édesapámat, odamentem hozzá. Markáns arcának redői közt mosolyfélét véltem felfedezni. Csak ennyit mondott:

– Megvárlak, fiam. Légy türelmes, otthon majd mindent elmesélek. Bárki kérdez, ne tudjál semmiről semmit!

A bőrkabátosok ötfős csoportokban próbáltak kifaggatni bennünket, de mindegyikünket külön tanteremben:

– Láttunk-e idegeneket mostanában a városban? Mit mondtak tanítóink a magyarországi eseményekről? Hallgatunk-e otthon rádiót? Szeretjük-e hazánkat? Ki hozott takarmánytököket az iskolába? Kinek az utasítására tettük? Szeretünk-e fürni-faragni?

Azt feleltem: idegeneket nem láttam, rádiót nem hallgatunk, a magyarországi eseményekről otthon nem beszél senki, a takarmánytököket pedig mi hoztuk, osztályfőnökünk utasítására.

Végezetül füzetlapot tettek eléem és rám parancsoltak, hogy nyomtatott cirill betűkkel írjam, amit diktálnak: “Éljen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 39. évfordulója! A Szovjet Hadsereg a béke őre!”. Oda kellett írnom a nevemet és a címemet is.

Tenyérizasztó procedúra volt, amit a bőrkabátos diktáló cinikus mosolya még kínosabbá tett; bizony, az orosz nyelvvel hadilábon álltunk, s a zilált hangulat, amit az eljárás okozott, fokozta szorongásomat.

Későn, elcsigázva, éhesen térhettünk haza, ugyancsak szaporázva lépteinket a sűrűsödő homályban, mert figyelmeztettek: este tilos kimenni az utcára.

Édesapám szokatlanul elérzékenyülve, halkan mesélte el, mi is történt:

– Éppen a Kommunizmus Útja kolhoz pavilonja előtt várakoztunk, mikor a himnusz kezdtek játszani. Kinyíltak a bódék ajtajai és ablakai. Először csak egyvalaki, aztán egyre többen hördültek fel és mutogattak a kitárulkozó stand felé. Odanéztem én is. Hatalmas tököket láttam felakasztva ringani az ablakban. Tulajdonképpen nem is tök volt már, hanem halálfej, amit ti is faragtok, éppúgy, mint mi is annak idején egymás ríogatására, szórakoztatására: üres szemgödrei voltak, az orra hiányzott, kéttenyérynyi szájából hatalmas tépőfogak meredeztek. De ez még semmi. A tök fölött kartonlap lógott, s azon nyomtatott cirill betűkkel a felirat: „Ruszkik haza! Szabadságot a magyaroknak!”. Istenem, de jó volt látni, olvasni!

...Sose tudták meg, ki volt a tettes. Rendkívüli szünetet hirdettek, napokig nem mentünk iskolába. Egy hét elteltével, amikor ismét megkezdődött a tanítás, osztályfőnökünknek nyoma veszett: a férjével együtt – úgymond – áthelyezték...

Éva nénink egy alkalommal az étkezésről beszélt, s mosolyogva mondta: bár ismeretei szerint a takarmánytököket a disznók kedvelik, ő próbaként főzeléket készített belőle – és nagyon-nagyon ízlett; ezek után beiktatja étrendjébe...

Elmeséltem szüleimnek az Éva nénitől hallottakat. Mosolyogva néztek egymásra. Ez volt az első őszinte, természetes mosolyuk azokban az őszi, megváltozott hangulatú napokban.

FERENCZI TIHAMÉR

HANGVILLA

*Mint megütött hangvilla,
kondul anyám nyelvén
számban a szó.*

TALÁNY ÉS BIZONYOSSÁG

*Miről beszél
a következő vers,
bicebóca verslábain
merre indul, mit keres,
még nem tudom –
De
megszületik,
ahogy elkészült
a garamszentbenedeki
oltár
és a badalói templom falán
a Petőfi-emléktábla.*

Íme –

LEBBEN

*Szememben,
lépcsőn maradt vödörben
emléked lebben
tépett búzavirágként,
anyám.
Az idő
aranyába
kalapálva
fájdalmam
csikorgó ragyogása.*

ÉBEREN

*Hang-kő-omlás
az éjszaka.*

*Csillagokat
kaszabol szél-kasza.*

*Egy kávé mérgétől
éberen*

*hallgatom:
morajlik a Végtelen.*

AMFORA

*Sziklákhöz
vert
ékes
amfóra
a tested.*

*Darabokra
hullva
ékesíti
a hullámozó
tengert.*

FÁJDALOM

*Kő-arcomon
eső-csók,
fűzvessző-szelek:
csapkodók.*

*Jenei Gyula költő, szerkesztő 1962-ben született Abádszalókon. Magyar–történelem szakosként végzett a szegedi tanárképzőn. Megyei és országos lapoknál újságíróskodott, jelenleg kollégiumi tanárként dolgozik, rádióműsorokat vezet. Szolnokon él, az **Eső** c. irodalmi lap főszerkesztője.*

*Legújabb, sorrendben negyedik verskötete 2002-ben jelent meg a Kortárs Kiadónál **Grafitnap** címmel, tárcagyűjteménye az idei könyvhétre látott napvilágot.*

A SZERK.

JENEI GYULA

KAMIKAZÉK

Nem hozott lázba túlságosan, hogy olyan szamurájkardot láthatok, amely, ha élére ejtenek egy selyemszálat, kettévágja azt. De mert a többiek mentek, én is bepréslődtem az egyik autóba. Ahogy a Berekfürdői Írótábor a fűzesgyarmati Japán Múzeum felé tartott, végig esett. Szomorú volt az idő, én meg fáradt. A múzeumban unottan nézegettem a keleti szigetország századunkba nyúló középkorának tárgyi emlékeit.

Az érdeklődésemet csak a fekete-fehér portréfotók keltették fel: fiatal japán arcok repülő sapkában. Egyiket-másikat egzotikus szépségű lánynak is gondolhattam. De nem, ezek kemény férfiak voltak. Tizennyolc-húsz-huszonkét éves kiváló vagy első osztályú pilóta őrmesterek. A vitrinek végén felírás: az egész világon négy kamikaze-múzeum létezik. Három Japánban, egy Fűzesgyarmaton. De nem azon töprengtem, hogy miért éppen Magyarországon, ezen belül Fűzesgyarmaton van ez a kiállítás, hanem a képekhez rendelt búcsúleveleket olvastam.

Ezekét, a középiskolás vagy egyetemista korú kölykökét, akik agyonfanatizálva készültek a bevetésre, amelyet, tudták, nem élhetnek túl. Öngyilkos elszántsággal vezették gépeiket az ellenséges célpontokra. De előtte még levelet fogalmaztak szeretteiknek, szüleiknek, testvéreiknek. A levelekben visszatérő kép, hogy idő előtt lehulló cseresznyevirághoz hasonlítják magukat. Vigasztalják anyjukat, hogy nem hiába szülte és nevelte őket. Van, aki azt kéri, amikor szülője halálhírét veszi, csöppet se szomorkodjon, hanem örüljön, vigadjon, hogy fia igazi hősként életét adta hazájáért. Egyikük még arról is rendelkezik, hívjanak vendégeket, és az ő kedvenc rizses ételét tálalják a toron.

Fekete-fehér képek, pár soros, egyszerű, ha tetszik, közhelyekre épülő levelek, amelyek mellett mégsem lehet elmenni közönyösen. Egy másik teremben az atombomba ledobásának tárgyi emlékei. Egy kék tintatartó például, amely szétolvadt, szögletes formáit lekerekítette a föl villanó pillanat.

Végigfutott a fejemben, vajon ez a tárgy sugároz-e. A hátsó folyosón a borzalom képei. Hiroshima és Nagaszaki. Elszenesedett tetemek, emberek, gyerekek, akiknek cafatokban lóg a bőre, a húsa. Túlélők, akik harminc év múltán kórházakban viselik sugárfertőzéstől fekélyes-rákos testüket.

Nem könnyű a nyugalmat sugárzó japánkertben sem másról beszélni. Nem is lehet. Valaki a kamikazékról azt mondja, hősök voltak. Én meg az amerikai katonákra gondolok, akiknek támaszpontjai felé kivédhetetlenül viharzik egy öngyilkos japán repülő. És az amerikaiakat hazavárja a családja. A japánok lelkivilágába nem tudok behelyezkedni. Lehetséges-e, hogy saját szülei is úgy tartották helyesnek, és akkor voltak büszkék a fiukra, ha az hősi halált halt?

Ezzel a fanatizmussal nem tudok azonosulni. Nem európai lélekre vall. Ez nem ugyanaz, mint a csata hevében a török zászlóst mélybe rántó Dugovics véletlen vagy elszánt öngyilkos mozdulata. Erre készülni kell, beleszületni.

Valaki azt mondja, régen volt. Más meg azt, ma van. A testükre pokolgépet kötöző palesztinok gesztusa ugyanez. A teremőr hölgy kéri, írjunk valamit az emlékkönyvbe. Jóka! Anna veszi először kézbe a tollat. Mi, többiek csak aláírjuk, amit ő írt: „A szépség birodalmában döbbenetes képek. Jó lenne, ha sokan látnák.”

Amikor Karcagon megáll az egyik kocsi, s villányi bort vesznek székelyföldi íróársunknak, aki még sose kóstolta annak a hegynek a levét, az emberek már izgatottan beszélnek a boltban mindenfélét. Egy másik társunkat a felesége hívja mobilon. Amikor Berekfürdön kiszállunk, még mindig esik. Keresünk egy tévét. A Park Étteremben a pincér bekapcsolja nekünk. Az egyik toronyház éppen akkor dől össze.

Ülünk a televízió előtt, nem tudjuk, mit gondoljunk, nem tudjuk levenni a szemünket a képekről, amikor mégis megteesszük, egymás arcát fürkésszük, vajon mit gondol a másik. Ahányan vagyunk, nyilván annyifélét. Sült csirkecombot eszünk, bort iszunk, van, aki sört, és bámuljuk a tévét, az ismétlődő képsorokat, figyeljük a szakértők okoskodó mondatait, de a legbölcsebb gesztus is érvénytelen.

Egy a bizonyos: a tegnap átcúszott a mába, az idősíkok egymásra torlódtak. Az ember nem tanul semmiből. Mert vajon mi különbözteti meg a japán terroristákat a Világkereskedelmi Központba csapódó kamikazéktól.

A célpont mi vagyunk.

ÉS ÖNÖK?

Minap, ahogy bekapcsoltam a számítógépet, érdekes elektronikus levélre bukkantam. Egyik barátom küldte, s nem csak nekem, de más ismerőseinek is. Alapvetően nem szeretem az ilyen üzeneteket, mert ezek többnyire lelki piramisjátékok. Mondjuk, mellékelnek tíz életvezetési tanácsot valamilyen keleti köntösbe öltöztetve, s azt ígérik, ha megfogadom őket, hamarosan utolér a földi boldogság, föltéve, ha a parancsolatokat elküldöm további e-mail-címekre. Előfordult, hogy a küldő, egyébként teljesen normális felnőtt ember, számítógépnyerés reményében kattintotta át az üzenetet, amely egyébként gondosan be volt csomagolva a hihetőség kellékeibe, hiszen úgy kezdődött, tudom, hogy hihetetlennek tűnik, de talán éppen ezért igaz. S máris ott volt a bogár az ember fülében, illetve szemében, ahogy olvasta, nyilván az enyémben is ficereg még mindig, merthogy nem küldtem tovább az e-mailt, s így biztosan nem nyerhetek. Bár valószínűleg amúgy sem, de ha kiderülne, hogy ismerősöm, aki küldte, mégis nyert, akkor legalábbis bosszankodnék, nem a szomszéd tehené miatt, hogy ha nekem nincs, neki miért, hanem mert ha már szóltak, én miért nem. De azért azt hiszem, ha meg kell örülnöm, mégsem ez lesz az oka.

Szóval, furcsa ez a számítógépes világ a sokszorosítható üzeneteivel. Virtuálissá válik benne minden, lehet, minket is azzá tesz. Nem valóságossá. Kötéltáncosokká, akik alatt a számítógép, az internet jelenti a biztonsági hálót.

Ez a levél viszont érdekes volt. A valóságról szólt, de virtuálisan. A Földet egy faluként kellett elképzelni. És így, ahogy összezsugorodott, emberléptékűvé szelídült. Ami a statisztika száraz nyelvén közömbös, távoli, most kézzelfogható lett. Ahogy a valóság elképzelhetővé kicsinyedett, valóságosabbá vált önmagánál. Nem véletlen, hogy ha Indiában tízezrek lesznek földrengés áldozatai, hiába mutatnak szörnyű képsorokat a televízió-csatornák, személyesebbnek, megrendítőbbnek érezzük, ha a lépcsőházunkban meghal egy félismerős. Kosztolányi írta, azzal a szóval, emberiség, nem lehet mit kezdeni. Csak ember van. Emberek. Belátható közösség.

Nem tudom, hogy az e-mailnek, amit kaptam, igaz-e minden pontja. Mindenesetre hihetőnek tűnik. Talán a számítógép-tulajdonosok arányát olvasva fordult meg a fejemben, hogy esetleg elavult az adat. Régi. Lehet három-négyszázéves is. De lássuk a levelet:

„Ha össze tudnánk zsugorítani a Föld népességét egy pontosan 100 lelket számláló falura és az emberi fajon belül megtalálható arányok változatlanok maradnának, akkor valami hasonlót kapnánk: ebben a faluban élne 57 ázsiai, 21 európai, 8 afrikai, valamint 14 ember a nyugati féltekéről, annak északi és

déli részéről egyaránt. 52 lenne nő, 48 férfi. 70 lenne nem fehérbőrű, 30 fehérbőrű. 70 lenne nem keresztény, 30 keresztény. 89 lenne heteroszexuális, 11 homoszexuális. 6 ember birtokolná az egész falu gazdagságának 59 százalékát, és mind az Egyesült Államokból származna. 80 élne elégtelen lakáskörülmények között, 70 nem tudna olvasni, 50 lenne alultáplált, 1 lenne majdnem halott és 1 majdnem megszületett. Egyetlenegy rendelkezne felsőfokú végzettséggel és ugyancsak egy számítógéppel.”

A levél így folytatódott: „Ha ma reggel inkább egészségesen, mint betegen ébredtél, áldottabb helyzetben vagy, mint azok a milliók, akik nem fogják túlélni ezt a hetet. Ha még sohasem élted át a háború veszélyét, a fogságba vetettség magányát, a kínzás gyötrelmét vagy az éhség szenvedését, akkor megelőztél 500 millió embert a világban. Ha van ennivalód a hűtőben, ruha a hátadon, tető a fejed fölött és egy hely, ahol nyugovóra hajthatod a fejed, akkor gazdagabb vagy, mint a világ népességének 75 százaléka. Ha van pénzed a bankban, a tárcádban, akkor a világ gazdagjainak felső 8 százalékába tartozol. Ha élnék még és házasok a szüleid, nagyon ritka példány lennél még az Egyesült Államokban és Kanadában is.”

Miért osztottam meg a levél tartalmát önökkel? Talán csak azért, mert engemet megérintett. És önöket?

A MEGSZÓLALÓ KOPORSÓ

(Ruszin népballada)*

*Ha előre tudom,
hogy meg fogok halni,
rég elkezdtem volna
koporsót faragni.*

*Készen áll hat éve,
semmi gond sincs rája,
a hetedik évben
megnyílik a szája.*

*Már hetedik éve
száradok üresen.
Miért nem fekszik hát
ölembe senki sem?*

*Hogyha oldaladon
üveg ablak lenne,
beléd a halott is
tán jobb kedvvel menne.*

*Temessük apámat
tátongó gödörbe?
Anyám sem vágyik még
a fekete földbe.*

*Küldeném babámat,
megölne a bánat.
Temessem magamat?
Hagyjam itt pulyámat?*

*Azt mondja az uram,
hogy nyugodtan menjek,
nem esik ki már a
bölcsőből a gyermek.*

*Bölcsőből kisfiam
nem fog már kiesni,
apró fejecskéjét
nem fogja beverni.*

*Kakas sem rikoltott
még szombaton reggel,
asszonya sírjához
sietett az ember.*

*– Keljél fel, kedvesem,
szavamat ha érted,
megszakad a gyermek
gyöngye szíve érted.*

*– Szakítsd le síromnak
legszebbik virágát,
azzal vigasztaljad
azt a szegény árvát!*

*Kakas sem rikoltott
még vasárnap reggel,
asszonya sírjához
sietett az ember.*

*– Kelj fel, kedves, kelj fel,
bajban vagyok, látod?
Eljött a házamba
minden rokonságod!*

*– Ültesd le asztalhoz
illőn a vendéget,
tálaljon asszonyod
ízletes ebédet.*

*Hogyha majd, kedvesem,
férjhez adod lányod,
síromon szedj néki
pompázó virágot.*

*S hogyha fiad nőül
pár esztendő múlva,
imádkozz Istenhez
síromra borulva!*

*V. P. Lintur gyűjtéséből

Holbay László költő 1923-ban született Érsekújvárott. Szülővárosában érettségizett 1943-ban. Megkezdett felsőfokú tanulmányait a háború, a hadifogság és az egzisztenciális hányattatás után csak 1959-ben fejezhette be a Pozsonyi Pedagógiai Főiskola levelező hallgatójaként. Ezt követően Naszvadon, majd szülővárosában tanított.

Első publikációi a jogfosztottság időszakában, 1947-ben jelentek meg a *Menedék* c. samizdatban, Hamvas László néven. Később a *Fáklya* és a *Hét* c. lapoknál jelentkezett verseivel, 1957-ben azonban – amikor versben üdvözölte a magyar forradalmat – megfosztották a publikálás lehetőségétől. Az 1989-es „bársonyos forradalom” után újra írni kezdett, a mai napig tíz kötete jelent meg, zömében magyarországi kiadóknál; legújabb kötetét *III vers* címmel a budapesti *Accordia Kiadó* adta ki a 2003. évi könyvhétre.

A SZERK.

HOLBAY LÁSZLÓ

VAKSÁG FELÉ

*Könnyes cseppek az ablakon.
Alig látlak félig vakon.*

*Kocsis nélkül üres bakon,
Űrbe szálló vak lovakon,
fény nélküli vad parlagon,
szellem szülte manna-magon,
örök magány mélyén lakom.*

*Mindig ébren, álmatagon,
csillagtartó őságakon
függő fogra rakosgatom
fénylő képed – rakom vakon,
világítson úrtájakon.*

*Képed nélkül – ahol lakom –
nincsen üveg az ablakon.*

REGGELI ELŐTT

(Margaréta)

*Már csak árnyak vagyunk a térben.
Nyílt titok, nehéz bevallani.
Fázós madarak a fagyos téiben,
csoszogásunk alig hallani.
Mély álomból kél ki, kilábol
élő legenda – a konyhából*

*átsuhansz. Nincsenek lépteid,
mint oltárképek fenn... a szentek
könnyedén mennybe menetelnek,
odaviszik legszebb éveid...
Angyalingben lebegsz, mélykében
álomközt szendergek a székekben.
Találkozunk?... Talán az égben?*

HIMNUSZ A KERTHEZ

*Hajt a kertem, ősi földem,
parasztvérből örökölted.
„Metszeni kell száraz ágat!”,
mint a bábút, dróton rángat,
percet sem pihenhet az agy:
„Siess, kiengedett a fagy”.
...Kezdődik a földindulás,
magot szerezz, készülj... és áss!
„Rajta Robot!”, s nem ér véget,
öntözz... hulljon verítéked...
Ez örökös munkakörön
félve kérde: mi az öröm?
„Virágodat – magad – nézed”,
benned is él a Természet.
Kozmosznak vagy pici pontja
(titkát engedd, hogy elmondja).*

„Lét” – Tejúton túlról ered,
Ő rángat – van célja veled.
Ha mámorban égsz a bortól:
„harmatból vagy – s meteorból”.

Ostorral űz, hajt a kertem,
ő diktál, hogy mit kell tennem.
Ostora: „Jön – siess – a Tél,
számon kéri – mit termeltél?”
„Csak robot? – Éhbér? – Semmi plusz?”
Megérted, ha majd – megvakulsz!
Ha látsz még: megérzed részben
– napszámos voltál a teremtésben.

Kert! – Nincs kire majd ráhagynom.
Meghalni? – Nem enged a Gyom.

Vitéz Ferenc 1965-ben született Kisvárdán. Debrecenben él, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola társadalomtudományi tanszékének adjunktusa. 2002-ben PhD doktorrá avatták, disszertációját Folklor motívumok a magyarországi naiv festészetben címmel írta.

Kötetei 1991 óta jelennek meg. Hat verskötet mellett két regény, számos lírai-publicisztikai gyűjtemény, főiskolai tankönyv szerzője. Legutóbbi verskötete Szirmok csókolóznak... címmel jelent meg.

A SZERK.

VITÉZ FERENC

NAGY, MESSZI ÁLOMBÓL...

(Ilku Marion József emlékére)

*Nagy, messzi álomból ébredünk,
szemünk még nem szokott a fényhez.
Ölnyi hajnal úgy pörög velünk,
amint az érből pattan élet.*

*Bejártuk az üveghegyeket,
ezer barlangot, vizet, erdőt,
szelídítettünk vad szeleket,
s most táncolnánk bolond kesergőt.*

*Nagy, nehéz álomból ébredünk;
a fény fogad, a szikra lendület,
és ha ráncos is bitang kezünk,
a büszke homlokunk,
ezernyi szép okunk
van arra, hogy féltsünk kis tüzet.*

*Ébredünk a szikra lendületben,
s arcunknál a nap se tudja szebben
a reggelt.*

A SZÉK

(Soltész Péter festménye alá)

*Megroggyant test a régi mennyezet.
A tudás idő, álom és bánat.
Útja múltba, mélybe elvezet,
s a régi reggelek megtalálnak.*

*Kinn a zöld lomb dúsan őrzi fényét
a nagy, sóhajos reggeleknek.
Árnya elsuhant, utána lépnek
nagyapja-ölből elfutó gyerekek.*

*Megreccsen a szék a nap hevében.
Négy lábában táltos vágta él.
A kisebb fiúnak lányt ígérték,
s megzizzent erre kinn egy falevél.*

*Ez a szék, mintha az én nagyapám...
Bús felhők mögül mesél már nekem.
De árnya ott maradt a ház falán –
s a méltóságát sem felejtetem.*

MUNKÁCSI ZSINAGÓGÁK EMLÉKÉRE

(Szonett Micska Zoltán festményéhez)

*Mint aki felfalni akarja a földet,
kitátott szája van a gyűlöletnek.
Belehullva a gyász-fehér időbe,
így leszünk hitünkkel most eretnek.*

*Úgy, hogy megölelnénk, aki szenved,
úgy, hogy öleljük hitvány magunkat,
úgy, hogy az emlék köteles lesz,
úgy, hogy igazzá tesszük a múltat.*

*Néztük a csodás, nagy égi jelt,
és lemázolták szemünket sárral,
akik nem akarták, hogy lássunk.*

*Most betűznénk, vért hogyan lüktet
az idő a templom dúlt falában,
s kitagadjuk zsarnok királyunk.*

Oláh János 1942-ben született Nagyberkiben. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–népművelés szakán szerzett diplomát 1966-ban. Ezt követően évekig a könyvkereskedelemben és kultúrházakban, 1973 és 1975 közt cselgáncsedzőként dolgozott.

*A **Kilencek** néven ismertté vált, fiatal tehetségeket tömörítő irodalmi csoportosulás tagja volt. Jelenleg a Magyar Napló c. folyóirat főszerkesztője, a Magyar Napló Kiadó vezetője, könyvsorozatok elindítója – (Magyar Napló-könyvek, Az év versei, Az év novellái stb., József Attila-díjas. Az utóbbi években megjelent kötetei **Vérszerződés** (válogatott novellák, 2002), **Por és hamu** (versek, 2002).*

A SZERK.

OLÁH JÁNOS

KISBARÁT NYELVE

Elképzelni se tudtam, milyen óriási, milyen visszataszítóan lila és szederjes az emberi nyelv, amíg Kisbarát rám nem öltötte a sajátját. Egyszer azonban ez is megtörtént.

Régóta ott ziháltak már a nyomomban. Minél gyorsabban futottam, minél vakmerőbben cikáztam, annál kérlelhetetlenebbül. Perzselő lihegésük már-már a nyakamat sütötte. Az ocsmány kurjongatás nemcsak a hátam mögül, oldalról is felhangzott néha, végül egyszer-egyszer szemtől szembe is rám csattant, hiába próbáltam kikerülni:

*Ruszi gyerök mönny haza,
vagy fullaggy a Kaposba!
Kurva anyád picsája!*

Úgy tettem, mintha nem hallottam volna, de belülről tehetetlen bosszúvágy emésztett. Egyelőre azonban hiába, nem mertem szembe fordulni velük. Megsokszorozott erővel menekültem tovább, az öncsalás itt-ott föl-fölcsilantotta a menekvés délibábját, de a káprázat nem sokáig tartott. Üldözöm egyre szaporodtak, és egyre közelebb nyomultak hozzám, sunyi kutyafalkaként kerítettek, csaholtak, elém vágtak, félreugrottak, mintha csak ingerelni, farsztani akarnának. Eltorzított pófával vicsorogtak rám, a fogukat csattogtatták, a szemüket meregették, hogy megijesszenek, és amikor kiderült, nem vagyok olyan ijedős, mint ők szeretnék, megpróbálták a fogukat is az inamba mélyeszteni, gáncsot vetettek, az oldalamba vágták a csülökbotjukat, a bordám is beledöndült. A hátamon göröngyök pufogtak, por fröccsent a szemembe, mégis sikerült újra és újra a legreménytelenebb kutyaszorítóból is kivágnom magamat. Ettől még inkább megdühödtek, s egyre megveszekedettebben

kerítették tovább, köpködtek rám a mérgüket, hajigálták felém a déli naptól megpöndörödött tehénlepények diszkoszait, a frissen gőzölgő lócitromokat. Egyre közelebb nyomulva először az ingemből sikerült kitépniük egy darabot, majd a lábikrámba harapott bele valaki.

Hát akkor gyertek, gondoltam, és hátamat a bikaistálló pelyvás sárgaföd falának vetve szembe fordultam velük. Ettől mintha örökös görnyedtségem is enyhült volna. Kihúztam magam, az arcomra gőgös, megvető fintort erőltettem, mint valami történelmi hős. Mit mondjak, nem arattam sikert vele. Az össze-vissza felém kavargó pofákat a rosszullet mágnese ereje egyik pillanatról a másikra fullasztó örvénnyé rántotta össze. A parázsló tekintetek kiüresedtek, az alkalmi fegyvereket eddig makacsul markoló kezek elernyedtek. Egyetlen megváltó pillanatra mintha sikerült volna eltűnnöm abból a világból, amelyben eddig is akaratom ellenére voltam jelen. Ízületembe óriási szárnycsapások szédülete nyilallt. Mintha a magasba emelkedtem volna. Nem fecskék cikázása, karvaly körözése, sirály suhanása röptetett, csupán lomha sárkánygyík nehézkes vitorlázása siklatott az álmosan pislogó falu fölé. Veszélyes titkokat rejtő könyv nyílt meg előttem, mintha szántsándékkal a veszemre törve kínálta volna fel érzékeimnek magát. Ha akarnám se tudnám elmondani, mi minden derült ki számomra egyetlen szemvillanás alatt.

Behunytam a szemem, hogy ne lássak, befogtam a fületem, hogy ne halljak, a csöndet kerestem, a sötétséget, a létezésnek azt a születés előtti, halál utáni erőterét, amelynek minden vonzása-taszítása sejtjeink ősi hieroglifáiba van bekódolva –. Békét! Haggyatok békét! – Ezt suttogtam magam elé, miközben fogalmam se volt róla, a sípcsontomból az agyvelőmbe nyilalló fájdalom miféle durva bakancsrúgásoktól származik. A tútelítettségek hányinger-érzetével küzdöttem. A hasmenés és az öklendezés váltakozó ostroma közepette egyre kevésbé voltam képes felfogni, hol vagyok, mi történik voltaképpen velem.

Kisbarát kiöltött, szederjes nyelve volt az egyetlen pont, amelyhez igazodhattam. Ez jelentette számomra a végleges legyőzetést. Az összes többi körülményt, hogy összeguborodott testtel, arcra szorított kézzel, magatehetetlenül fekszem a bikaistálló tapasztott falának tövében, a tavaszi sárban, képtelen voltam a jelentőségének megfelelően értékelni. Az ujjaim közötti résen kikilestem a legyőzetésem örömére bódult indiántáncot lejtő gyereksereg. Egyelőre képtelen voltam megállapítani, amit látok, és érzek, az a valóság, avagy igazi, hamisítatlan álom. Több sebből véreztem már. Most azonban ez foglalkoztatott a legkevésbé. A sajgó csontoknál, a vérző sebeknél jobban fájtak a durva, kíméletlen szavak, amelyeket kenyeres pajtásaim részvéltlen ordítottak felém.

Egészen biztosan csak akkor sikerült meggyőződnöm róla, hogy valóban ők azok, amikor a göröngydobálásba, az indiántáncba belefáradva kimerülten körülálltak, s egészen a közelemben merészkedtek. Még a beteges kéjjel kántált idióta mondókát is abbahagyták. Ezt felettébb különösnek találtam, hiszen annyira, de annyira szerették. Talán, mert tudták, mennyire megaláznak vele. Hivatalosan, azaz családi jóváhagyással, semmiről semmit nem tudtam, de természetesen a szállongó szóbeszédek, amelyekből a kurta-furcsa mondóka is született, hozzám is eljutottak. Senki se vette a bátorságot, hogy szemtől szembe vádoljon, talán azért, mert ha vádol, nem is engem, az anyámat kellett volna vádolnia.

Az ordítózástól, a túlfeszített hajsztól kipirult arcok óvatosan közelítettek hozzám, mint csapdába esett vadállathoz a tapasztalt vadász. Ettől kissé megilletődtem. Már-már magam is elhittem, hogy veszélyes lehetek rájuk nézve. Minél inkább próbálták visszafojtani a zihálásukat, annál élesebben sípolt fel minden egyes lélegzetvételük. Aztán mintha mégiscsak sikerült volna visszatartaniuk a levegőt. Hangtalanul, síri csöndben kezdtek zuhogni rám az ütések. Nem, egyelőre eszem ágában sem volt menekülni. Összeguborodtam, megpróbáltam észrevétlenné válva átvészelni az ütéseket, rúgásokat. Lemondtam az ellenállás lehetőségéről, támadóim ettől még jobban elszemtelenedtek. Hiába temettem arcomat a tenyerembe, fúrtam fejemet a térdem közé, ökölcsapásaik, rúgásaik elől nem volt menekvés. Fölhasadt ajkamból megadóan buggyant ki a vér. Sós, síkos íztől egész bensőm összerándult. Hátrálni szerettem volna, de nem volt hová.

Izmainm fêkevesztett rugóként röpítettek Kisbarát felé. Öklöm előre lendült. Mintha csak álmodtam volna, úgy zuhant le. Az ütés a nyálas semmibe nyaklott. Csupán egy jelentéktelen nyilallás figyelmeztetett rá, mégis célba találtam. Ösztönösen rántottam vissza a kezem, s kezdtem vizsgálni, mi történt vele? Kékes fognyom-bemélyedések maradtak a kezem fején. Lassan, szégyenlôsen kezdett szivárogni belölük a vér. Semmit nem éreztem, sem a fájdalom görcse, sem a váratlan diadal bódulata nem torzította el tudatomat. Talán túlságosan is, már-már valószerûtlenül világosan és tisztán láttam mindent, olyannyira éles megvilágításban, hogy képtelen voltam hinni a látvány létezésében. A sebek mintha nem is az én sebeim lettek volna, hanem idegen, tisztázatlan eredetű stigmák, amelyek tévedésbôl kerültek az én kezemre, és bármelyik pillanatban el is tűnhetnek onnan. Amikor befejezve sebeim vizsgálatát fölnéztem, meglepetten tapasztaltam, támadóim sehol sincsenek. Az öröm helyett, amely természetes reakciója lett volna ennek a felismerésnek, a kiábrándultság érzete lett rajtam úrrá. Egyedül Kisbarát nem futott el. Talán ô is csak azért, mert elhagyta az ereje. A földön feküdt, és halkán vinnyogott.

– Ennyire fáj? – léptem oda, s hajoltam közel hozzá. Nem tettem az együttérzést, valóban megsajnáltam. Zsebkendőt vettem elő, ráköptem, hogy letöröljem Kisbarát arcáról a vért. A rúgás váratlanul ért, valahol a pofacsontom tájkán talált el. Megtántorodtam. Behunytam a szemem, szerettem volna nem tudni róla, mi történik velem, körülöttem. Újabb támadásra várva a szemem sarkából azért ki-kilestem, de nagy megkönnyebbülésemre nem történt semmi. Egyetlen ütéssel legyőztem volna tucatnyi üldözőmet? E valószínűtlen fejlemény felcsigázta érdeklődésemet, óvatos terepszemlébe kezdtem. Ekkor találkozott a tekintetem újra Kisbarátéval. Még mindig az árokban lapult, és mint egy levelibéka, laposan pislogott rám. Azonban most már félrevezető magatartása ellenére sem merészkedtem a közelébe. Így hát elsőre nem hallottam meg, mit mond. Többször is meg kellett ismételnie, mire eljutott hozzám váratlan ajánlata.

– Béküjünk ki! – Csodálkozva néztem rá. A megbocsátás gögje hidegen sugárzott sejtjeimből. Kisbarát feltápáskodott, és félszegen üldögélt az árokparton. A tekintetét varakozón szögezte rám. Én pedig ebben a varakozásban valamiféle bizalommal teljes segítségvárást fedeztem föl. Alig tudtam elhárítani magamtól a meghatottság kísértését, leküzdeni a fojtogató zokogás kényszerét, de sikerült olyan hanyag eleganciával közelítenem Kisbaráthoz, mintha mi sem történt volna. Azért óvatosan néztem körül, nem cselvetés áldozata vagyok-e, nem lapulnak-e a többiek lesben valahol a távolabbi barázdáknak, hogy védekező pozícióm feladását kihasználva diadalittas indián-üvöltéssel rám rontsanak, s az árokba lökve újra rugdosni kezdjenek.

Gyanakvásom azonban fölöslegesnek bizonyult. Kisbarát felszabadultan, minden fontolgatást félrelökve szökelte fel az árokpartról, s barátságát országvilág előtt fitogtatva kitárt karral röpi felém. Lelkesedésének külön lendületet adhatott, hogy az ég madarain, a mező vadjain kívül más szemtanúja elszánásának nemigen akadt.

Mintegy féllépésnyire egymástól megtorpantunk. Na, mi az, pajtás, gondoltam, nem voltunk mi soha ilyen jóban! Kitágult orrlíakkal szimatoltunk a másik szándéka iránt, de csak egy futó pillanatig, és közel sem azért, hogy valóban megfontolás tárgyává tegyük a cselekedeteinket.

Éreztem, ahogy Kisbarát tömpe, lerágott körmű ujjai a vállamba kapaszkodnak. A vállamba, amely egy kissé ferdén állt, és emiatt púposnak csúfoltak, pedig hát púpos azért éppenséggel nem voltam. Igen, valamiféle születési rendellenesség miatt lejjebb csúszott az egyik vállam, mint a másik, de hát ez semmiben sem akadályozott, sőt, csak akkor volt észrevehető, ha nem figyeltem rá, és elengedtem magamat. Ha vigyáztam a tartásomra, ez a furcsa hiba teljes-séggel észrevehetetlenné vált. Mégis az egész iskola, a falu teljes gyerektársa-

dalma a célpontjának tekintett miatta, és megpróbált, szünni nem akaró csúfolódással, kivetni magából. Éppen ezért esett különlegesen jól Kisbarát bizalmas közeledése, hogy nem irtózott, nem húzódozott tőlem, ellenkezőleg friss barátságunkat ölelésével igyekezett megpecsételni. Viszonzásul én is a tőle tapasztalt buzgalommal öleltem át.

Dülöngélve vonultunk be, mint két gyerek-részeg a faluba. Véres arccal, a szemünk alatti kék-zöld foltokkal mit sem törődve vigyorogtunk, karoltuk egymás vállát, és énekeltünk. Igaz, azt is inkább magunknak, de azért mégiscsak szállt a dal:

*Oh idegen,
Immár régen
Meghűlt álnok szív,
Ki hazádhoz
Nem lehetnél hív.*

*Mérget forraltál,
Kit fel is adtál
Oh idegen,
Immár régen
Meghűlt álnok szív.*

A botránykozás nem maradt el. A kapu előtti kispadokon rostokoló öreg-asszonyok láttunkra méltatlankodva ingatták a fejüket. Az istállók, a szénapajták, a műhelyek mélyéről a férfiak is előjöttek, de nem sok időt töltöttek a szemrevételezésünkkel, nagyot köptek, s azon nyomban visszabújtak hirtelen újra halaszthatatlanná vált tennivalóik árnyékába. A kisebb gyerekek s a velem egyívású eddigi üldözőim a kerítés-hasadékok mögé húzódva figyeltek. Egyelőre beérték a pusztá leskelődéssel, néhány utánunk hajított görönggyel jelezték csupán megvetésüket. Most ez sem érdekelt. A göröngyök, mint játékos gumilabdák pattogtak le a kabátom hátáról, nem ebben a dimenzióban közlekedtem. Más volt minden, nem az, ami valóban. A csúfolódó gyerekek is, ahogy végül felbátorodva kitódultak a kerítések mögül, apró, jelentéktelen ólomkatonákként jelentek meg a látóteremben, olyan díszletekként, amelyekkel nem érdemes törődni.

Kisbaráték kapuja előtt megtorpantunk. Éreztük mindketten, nem ok nélkül. Kisbarát aztán mégis erőt véve magán befelé invitált. Az első, önkéntelen gesztus után azonban mintha meggondolta volna magát. Istenigazából én sem erőltettem a vendégeskedést. Tisztában voltam vele, Kisbarát szülei mindent, avagy a mindennél is többet tudnak a faluban terjengő pletykákról, és így nem sok babér terem számomra a portájukon. Éppen ezért esett különösen

jól Kisbarát elszánt kiállása, amellyel mellettem tett hitet, kinyilvánítva, hogyha kell, hát szembe száll újkeletű barátságunk védelmében még a szüleivel is. Zsongott körülöttem a levegő, a hála kimondatlan és kimondhatatlan szavai ugyan a torkomra forrtak, de valaki más mintha mégis kimondta volna őket helyettem. Ugyanakkor megértettem, hiszen kétségkívül ez tetszett az egyetlen logikus lépésnek, azt a gesztust is, amellyel szabódásomat Kisbarát már-már a visszautasítás reflexével az első adódó pillanatban jóváhagyta. Kissé eltávolodva néztünk egymással farkasszemet. Elkészültem rá, hátat fordít, becsapódik mögöttem a léckapu, és én itt maradok újra egyedül és védtelenül az ellenem ácsító ellenséges utcán. Éreztem, hoppon maradt üldözőim, s a frissen csatlakozott kicsik alig várják a pillanatot, hogy rám ronthassanak, és a karmuk közé kaparintva végleg megsemmisítsenek.

Én provokáltam ki, vagy Kisbarát önként döntött így, utólag nehéz megállapítanom, tény, hogy a kaput nem zárta be előttem, és én a vélt vagy valós hívást követve beléptem rajta. Csöndesen, óvatosan, mint aki még mindig nem hiszi, ami, pillanatnyilag legalábbis, megtörtént vele. A nagy parasztudvar hierarchikus rendje által sugallt biztonság megrendített. Nem akartam mást, sem többet, sem kevesebbet, csak állni itt az idők végezetéig, és beletörődni abba, hogy többé nem történik velem semmi. Szerettem volna, hogy így legyen, de a sors, mint annyiszor már, most sem volt hozzám kegyes.

Kisbarát visszatért hozzám, próbált beljebb keríteni. Épp most végezték el a fejtést, a tornác felől a vacsorához készülődés zajai hallatszottak. Tej habzott, sonkaszeletek kanyarodtak, uborka hersent, a hagymás-paprikás túró savanykás illata érzett. Megrettentem. Álmomban sem gondoltam, hogy én erre a lakomára hivatalos lehetnék. Szívesen fogtam volna most már menekülőre a dolgot, de Kisbarát hívott, és én elfogadtam a hívását.

– Te mög mit kereső itt? – szögezte mellemnek a kérdést Kisbarát apja.

– A barátom – kelt védelmemre Kisbarát. Kiállása szemmel láthatóan meglepte a szülőket, elbizonytalanodtak. Ez a bizonytalanzkodás azonban nem tartott sokáig. Kisbarát anyja eszmélt fel először. Igaz, a felháborodástól alig tudott megszólalni, így méltatlankodása, szolid suttoágasként nyilvánult meg.

– Takarodj innen te, te rühös fattyú! – Esem ágában sem volt engedelmeskedni. Felvettem a kesztyűt.

– Mit mondott? – kérdeztem vissza pimaszul. Azért nálunk, a faluban ez, hogy tizenévesen bárki visszabeszéljen egy felnőttnek már-már példa nélkül való volt. Tudtam, hallgatnom kéne, meghunyászkodnom, így úszhatnám meg még a legkisebb veszteséggel, nem voltam képes megtenni mégse. – Nem értettem! – mondtam, és szembe néztem Kisbarát anyjával. – Fattyú! – jött a fuldokló válasz. – Ruszki fattyú! – Elvesztettem a fejemet, megindultam előre,

nem, ezt azért már mégsem tűrhetem, ez zakatolt bennem, és minden lovagiasságot félrelökve, öklöm ütésre, bakancsos lábam rúgásra lendült. Durva, orrvérzést fakasztó pofon tértett észhez. Kisbarát apja állt előttem. Kasza-kapa nyitte vaskos ujjá a kijárat felé mutatott.

– Sipirc! – mondta. – Most aztán takarodj haza! – Tekintetem Kisbarát tekintetét kereste legalább egy együtt érző búcsúpillantás erejéig, de hiába. Őt a nagyanyja erős, gesztikuláló veszekedés kíséretében már éppen eltávolította a helyszínről.

Dacosan léptem ki a kapun, és néztem farkasszemet a vaksin pillogó esti ablakokkal. Az innen is, onnan is felszisszenő, egymással feleselő, egymásnak válaszolgató szapora füttyjelek kísérteties hálót fontak körém, erősebbet a valódi acélszemekből készültekénél. Újabb kitaszítoottságom felbátorította a vesztemre törőket. Akik akkor, a Kisbaráttal vívott viadalom és kibékülésem láttán szertefutottak, most újra visszaólkodtak, és a szemtelen füttyjelek pórázán acsarkodva kezdtek keríteni. Hátulról hajigálták felém a göröngyöket, lödözték rám a nádnyilakat, röpítették felém parittyáik gyöngykvacsait, de csak tessék-lássék, nem azért, hogy valóban megsebezzenek, igazi céljuk a megalázásom volt. Ezt láthatóan sokkal fontosabbnak tekintették, mint testi legyőzésemet. Nem vállalták a mégoly egyenlőtlen küzdelem kockázatát sem.

A bodzabokrok rejtekéből, a kerítéspalánkok mögül kiszűrődő elégedett vihorászásuk felbőszített. Zavarodottan forgolódtam, kerestem egyre, ki venné föl a harcot, ki állna ki velem, ahogy Kisbarát az imént, de hiába kiabáltam, mint egy eszement, hogy gyűjjetök elü, az anyátok úristenit, mér nem gyűttök, nem válaszolt senki. Képtelen voltam színvállásra bírni őket. Ha egyikük-másikuk előmerészkedett a rejtekhelyéről, s én megpróbáltam szembeszállni vele, azonnal meghátrált, s újra eltűnt a kifürkészhetetlen rejtekek valamelyikében, ahol a többiek is lapultak, s ahonnan nemcsak gúnyosan sziszegő, gombostűhegyű nád-nyilvesszőiket, alattomosan brummogó parittyáik kvacsait küldözték felém, hanem csúfolódásuk szarkacserregését is. Az általuk okozott lelki sebek jobban fájtak, mint a nyilvesszők csipései, a kvacsütések. Ezek gyógyulással kecsegtettek, azok pedig csupán az elmérgeződés békíthetetlen riadalmát vetítették elé. Hátamat az egyik árokparti eperfa törzsének döntöttem. Behunytam a szememet, és vártam, hogy mindez véget érjen valahogyan. Egyelőre azonban hiába vártam. Arcra buktam. Körömöt az árokparti avarba mélyesztettem, az ártatlan fücsomókat tépdesve próbáltam visszanyerni az egyensúlyomat. Belső tekintetem riadtan kapkodott emlékezetem kialvó képei után, aztán ennek is vége lett. Álmatag zsongás békéje ölelt át. Pár pillanatig tartott mindez, de ez a pár pillanat befejezhetetlenül végtelennek, s ezáltal már-már boldognak tetszett. Nem akartam fölébredni.

Nem, soha többé. Hideg, taszítóan almazöld fényben fürdött a világ, az ég, a fák, a házfalak, a kerítések, nagyanyám aggódó, mérges arca, minden, amit csak megpróbáltam fölidézni magamban. Tolakodóan közel jöttek, ugyanakkor, ha megéríteni próbáltam őket, a fölismerhetetlenségig távolra szöktek tőlem.

Olyan hidegség szakadt rám, mintha egy másik dimenzióba, a nemlétezés terébe léptem volna át. Felülről láttam magamat, ahogy föltápáskodom és elindulok egy meghatározhatatlanul imbolygó cél iránt. Távolodóban egyre jobban magához törpített a messzeség, míg az alvég egyik zezzugos utcájának fordulójában, mint kallódó porszemet, végleg el nem vesztettem magamat szem elől.

...

Hazafelé imbolygok, de mintha sose érnék oda, útközben alszom el. Napokig nem ébredek föl, nem is kelt senki. Mintha végleg megfeledkeztek volna rólam. Ha néha-néha mégis földereng az ablakon a beszűrődő napvilág, a léten túli létezés csábításával kecsegtet. A körülöttem parázsló neszeket, szavakat, tekinteteket ennek ellenére mohón figyelem, iszom magamba, jóval mohóbban, mint amikor valóban közöttük éltem.

Anyám és nagyanyám, mivel azt hiszik, nem látom, nem hallom őket, felszabadultan járnak-kelnek a szobában, beszélgetnek rólam is, néha dalra fakadnak, amire pedig a jelenlétemben soha.

Öszinteségük bizonyos mértékben megzavar, mégis elvetemülten figyelem a vélt igazmondás mérgezett, hideglelős szavait. Eltelek velük. Furcsa bódulat örvénye kereng föl a magasba, s vonz le azonnal újra meg újra a mélybe. Azt remélem, valamit megtudhatok magamról, amit eddig nem tudhattam. A szívem szaporán ver, mégis kímérten, szinte unottan lélegzem, alvást színlelek, csak azért, hogy el ne áruljam magamat. De hiába, nem tudok meg semmit.

Ki beszél, anyám vagy nagyanyám, azt bizony az egymásba gabalyodó hangokból, bármennyire figyelek, képtelen vagyok kibogozni. Talán nem is ez a fontos, lehet, az se, mit mondanak, hanem valami egészen más. Valami, ami a szavak mögött lappang, de amire egyedül a szavakból lehet következtetni. Jól, rosszul? A szavak üzenete a tévedésekkel, a mellékes vonatkozások zsongásával együtt érint meg. Ha a szintisza, pontos igazságon kívül semmit nem mondanának, talán meg sem érteném őket, az igazságot sem, amely talán éppen a pontatlanságban, a kimondhatatlanságban van jelen.

„Legszívesebben népköltőnek mondanám **Nádudvari Nagy Jánost**, ha nem járatták volna le a kifejezést századunk elhíresült dilettánsai (...) Igen nagy kár, hogy pejoratív felhangja támadt ennek a szónak, mert akkor most nem lenné bajban János bátyám 'besorolásával'. Népköltő ő bizony, de a javából. Olyan természetes egyszerűséggel buggyan belőle a vers, mint a fűtyszó a munkájába mélyedt mesterlegényből. Ő is teszi a dolgát: méhészkedik, elvégzi a ház körüli teendőket – és közben fűtyörészik. Verseket fűtyörészik. Nemesen egyszerű, bölcs és igaz verseket. Még hozzá nagyon szépen: gondos megformálással, jó járású verslábakkal. Oázis ez a verskötet a mai összekuszált világban. Örülünk neki.” – Baranyi Ferenc gondolatai ezek abból az ajánlásból, amit Nádudvari Nagy János **Remény haláláig** c. kötetéhez írt.

Egyetértünk vele, s az említett kötet néhány versének közreadásával a vidékünkön élő, ismeretlen népköltőket szeretnénk jelentkezésre bátorítani.

A SZERK.

NÁDUDVARI NAGY JÁNOS

BAJ LESZ

*A nagy lagzi egyre áll még,
s a vendégsereg vígan dalol,
és nem tudja, tán nem is sejtí,
hogy baj lesz, mert elfogyott a bor.*

*A vendégsereg még nem sejtí,
csak a Vőfély tudja már, hogy
vége lesz a nagy vidámságnak,
s bor kellene, jó bor! akárhogy.*

*Különben a harag tüze
vak poklában ég el a násznép,
s a szégyenében. Csak ha lesz bor,
életadó, történhet másképp.*

*De ki menti meg a mennyegzőt?
Hisz lassacskán víz se lesz elég.
Szomjoltó víz, nemhogy jó bor!...
S mi lesz a végső menedék?*

*A nagy lagzi egyre áll még,
s a vendégsereg vígan dalol,
és nem tudja, tán nem is sejtí:
hogy baj lesz, mert fogyóban a bor!*

AZ AGY LOMBIKJÁBAN

*Az agy lombikjában készül
minden, mi később látható lesz.
Az agy lombikjában készül
a gondolat, amiből szó lesz,
vagy repülő, vagy űrrakéta,
esetleg bomba lesz belőle,
vagy világot mentő gyógyszer,
s haldoklók meggyógyulnak tőle.*

*Az agy lombikjában készül
a jövőendő, ami még nincsen,
a holnap gyönyörű világa,
amiben mindig szentül hittem.
Az agy lombikjában készül
minden merész terv és itt dől el:
hogy az emberből mi lesz végül,
sárba bukik, vagy égis nő fel?*

BEFÉNYLI

*Már meg akarták ölni,
amikor megszületett,
a világnál is nagyobb,
megváltó szeretetet.
Heródes-indulattal
támadtak rája nyomban
a legigazabb csodát
szülő áldott napokban.*

*És a törvény nevében
tették mind, amit tettek,
de valamit ostobán
mégis elfelejtettek,
hogy megölni nem lehet
felülről kapott lángot,
akárhogy oltják, rejtik:
befényli a világot.*

Bertha Zoltán irodalomtörténész, kritikus 1955-ben született Szentesen. Általános- és középiskolai tanulmányait Sárospatakon végezte. 1978-ban a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–angol szakán szerzett diplomát. 1982-ben megvédte doktori disszertációját, 1986-tól a KLTE tudományos kutatója, e minőségében gyakran, elmélyülten foglalkozik az anyaország határain kívüli magyar irodalommal, számos tanulmánykötete látott napvilágot.

A SZERK.

BERTHA ZOLTÁN

EGY ÚJ KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET

*Penckófer János: Tettben a jellem – A magyar irodalom sajátos kezdeményei
Kárpátalján a XX. század második felében*

Ha a Kárpát-medencei kisebbségi magyarság metaforikus önszemléletében a nyolcvanas évek végére bekövetkező változások (demokratizálódási esélynövekedések) sodrában joggal vetődtek fel és sokasodtak meg a babiloni fogságból való szabadulás sorsazonosító lehetőségére utaló létszimbólumok és léthelyzet-hasonlatok (Köteles Pál egyik 1993-as könyvének címe is: *Ki a babiloni fogságból*): az ilyesfajta sorsképzetek, analogikus vagy párhuzamosítható jelképi létösszegzések különösen erőteljes és megvilágító igazságérvénnyel bírhatnak a kárpátaljai magyarsággal történt pozícióváltozások értelmezése során. Mert az általános szabaduláselmény ugyan az összmagyarság legújabb nemzeti sorsfordulójának egészéhez is köthető (sőt, a kelet-európai kisépke regionális teljességéhez és az azokon túlihoz is) – a sok vagy legtöbb (talán minden) tekintetben (természetesen a csángóság után érte) legelzártabb, leginkább leszorított magyar nemzetrészt, a kárpátaljai magyarság körében a demokratikus irányú folyamatok igazán és különösképpen a fogságból kitörésre jellemző hatalmas szellemi és lelki megújulás, a lázas értékteremtés eufóriájával telítődhettek. Különleges arányúnak és mértékűnek bizonyult a meglehetősen éles társadalomtörténeti, politikai, szociálpszichológiai váltást követő kiszélesedése az irodalmi-kulturális intézményhálózatnak, az írói önszerveződésnek, egyáltalán az írásbeliség szerepének, az írástudói szerepkörnek. Mert bár a hetvenes-nyolcvanas években kétségtelenül teremtdtek – ha tiltva, rejtve vagy kiszolgáltatottan és felemásan is – feltételei ennek a nagy ívű kibontakozásnak, a valóban átütő és látványosan kitágult kultúrateremtés csakugyan elképzelhetetlen lett volna a fordulatot kísérő lelkiállapot és felfokozott aktivitás nélkül. A más magyar kisebbségi kultúrterületekhez képest is feltűnően robbanásszerű önfelmutatás minőségi és mennyiségi értelemben egyaránt az autentikus és reális közösségi önismeretet segítette kiterébélyesedni. A könyv- és folyóirat-kiadás hirtelen felduzzadása, a kulturális önrendelkezés legitim formáinak kialakítása, a kisebbségi nemzetsoport kollektív autonómiatörekvése, érdekképviselési jogigénye,

az etnikai reneszánsz szükségképpen táplálása: ez mind-mind régóta elfojtott vágyak és igények felszínre törését, illetve új keletű szándékformák és jogkövetelő tendenciák megerősödését hozta és jelentette. Az önmagára találó és a szabad önkifejezésben önmagát felfedező kollektívum hiteles szellemi-erkölcsi megnyilatkozásmódjai egy egész sor újra vagy újonnan kifejlődő művészeti és tudományágra úgyszintén kiterjednek, a néprajz, a történelmi esszé, a dokumentumriport, a szociográfia, a művelődés-, az egyháztörténet stb. számtalan térréumát felölelve. A számbavétel, az öntudaterősítő múltfeltárás, a torzítatlan öndokumentáció erőfeszítései, olykor heroikus teljesítményei mindezek – sok szempontból új időszámítást jelezve.

A remény, az újjáéledés időszakának és körülményeinek a kihasználása, a „gerinc-kiegyenesítő”, méltóságtudatos öntanúsítás kereteinek kitöltése azonban egyúttal az olyannyira ismerős Kárpát-medencei magyar sorstörténet és történelmi sorstapasztalat terhes paradoxonait és megoldatlan ellentmondásait hordozza. Az öndemonstráció lehetséges szabadságának pozitívuma ugyanis éppenséggel egyfajta negatívitás folyamatosságának az exponálójává lesz. Vagyis kimondatik (végre) az – a múltbeli véres megaláztatások, a magyarellenés népiirtások, a szovjetesítő terrorakciók, a kisebbségi létnyomorúságok, a régi és új identitássorvasztó jelenségek rengetege: tulajdonképpen a kisebbségiség elviselhetetlenségének (vagy reménytelenségének) kontinuitása –, artikulálódik mindaz, ami nemcsak a kimondás általi, hanem a kimondás utáni valóságos létprobléma-megszűnést vagy -enyhülést is kívánja. A kegyetlen önellentmondás: hogy éppen az a szabad kimondás tárgya, ami nem engedi a tőle való tényleges megszabadulást. Arról lehet és kell, amiről kár, hogy szükséges beszélni, hiszen jó esetben nem kellene.

*

Mindezek a reflektált létgondok és sorskérdések a kárpátaljai magyar irodalomról szóló régebbi és frissebb összefoglaló munkáknak is természetszerűleg alapvető elemei. Ilyen alpművek között sorolhatók föl például a *Vergődő szél* (1990, szerk. M. Takács Lajos) című antológia (és újabb fontos antológiák: *Kisebbségi ének a beregi rónán*, 1992; *Sors, megírva*, 1993; *Nézz töretlen homlokomra*, 1994; *Töredék hazácska*, 1994; *Lecke*, 2001; stb.), Pál György (*A magyar irodalom Kárpátalján, 1945–1990*, 1990), S. Benedek András (*A tettenérhető történelem*, 1993; *Kárpátalja története és kultúrtörténete*, é. n.; *A megmaradás esélyei*, 1996; *Árvíz után, vízár előtt*, 2001), Balla D. Károly (*A hontalanság metaforái*, 2000), Botlik József–Dupka György (*Ez hát a hon...*, 1991), Dupka György (*Kárpátalja magyarsága*, 2000) könyvei, Czine Mihály (*Magyar irodalom Kárpátalján*, in: uő: *Kisebbség és irodalom*, 1992, ill. uő: *Németh László eklézsiájában*, 1997), Pomogáts Béla (*Kárpátalja magyar irodalma*, in: uő: *Párbeszéd anyanyelven*, 1998), Görömbei András (*A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai*, in: uő: *Létértelmezések*, 1999), Elek Tibor (*Fordulóponton: összegezés és újat kezdés*, in: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*, szerk. Görömbei András, 2000) átfogó tanulmányai és így tovább (például Botlik József 2003-as Kovács Vilmos-monográfiájáig).

Penczkófer János alapos és széles horizontú folyamatrajza mindezek után is újdonságot jelent: úttörő vállalkozás sikeres megvalósítása. Részletes és hiteles áttekintést nyújt az elmúlt évtized szellemi-irodalmi történéseiről, gazdag és összetett képet fest a jellegadó kulturális áramlatokról, a meghatározó eszmei és esztétikai mozgásirányokról, a kiemelkedő íróegyéniségekről és legfontosabb műveikről. A legújabb fejleményeket érzékeny irodalomtörténeti látásmód segítségével kapcsolja össze az egész elmúlt félévszázad kultúrhistóriájával, így tehát minden eddiginél teljesebb feldolgozását adja tárgyának. A tematikai frissesség és újszerűség mellett különösen értékes vonása e munkának az a koncepciózus szemléletmód, amely – mentesen bármiféle esetleges túlértékelő hajlandóságtól, éppenséggel inkább erőteljesen kritikus, önkritikus szemmel vizsgálódva – mélyrehatóan, egyszersmind finoman jelzi tehát ennek a régiónak az összes irodalmi értékében rejlő sokszínűséget, sokféleséget, karakteres és markáns, vagy akár rejtett árnyalatgazdagságot. Másik erénye e munkának, hogy a szorosabban és tágabban vett irodalmi, értékesztetikai változásfolyamatok felvázolásán túl valamifajta írói, sőt egész értelmiségi mentálitástörténeti összegezéshez is eljut. Eszme- és gondolkodástörténet keretei, fázisai között, história és emberi-erkölcsi magatartásmódok, viselkedésformák (etikai, szociálpszichológiai stb.) jellegzetességeinek összefüggéseiben tárulkoznak föl különféle írói, szellemi, morális stratégiák, attitűdök, törekvések és célkitűzések, a hosszú diktatúra manipulatív körülményei között jelentkező viszonyuláslehetőségek sajátosságai, dilemmái és következményei. További érdeme Penczkófer Jánosnak, hogy ebben az autentikus és összetett kulturológiai vonatkozásrendszerben, elsősorban és természetesen a magasrendű esztétikai-művészi létmegértés szférájába helyezett vagy abban megpillantott emberi-közösségi létigazságok érvényességére figyelve, egyidejűleg a kisebbségi sorskérdések és a nemzetiségi identitásproblémák lényegszerűségeire is perspektivikusan világít rá. Olyan szellemtörténeti kontextusba ágyazódnak egyes írói pályák, poétikai, ízlés- és formahagyományok, művek, műhelyek és irányzatok, mozgalmak és csoportosulások, valamint recepció- és hatástörténeti alakulásfolyamatok, amelynek nélkülözhetetlen, kiiktathatatlan alkotórésze az identitásveszteség, illetve az identitás-visszanyerés körüli létproblematika.

Összefonódik ez annak a létgonddá sűrűsödött sorshelyzetnek a pontos érzékeltesével is, amely egész és rész, összmagyarság és regionalitás, egyetemesség és lokalitás bonyolult és különös viszonylataiban mutatkozik meg. Árnyaltan fogalmaz a szerző, amikor az integer, egyetemes magyar irodalom kárpátaljai sajátosságait boncolgatva, a helyi színek mozaikos összetartozását hangsúlyozva arról beszél, hogy „az egész csak az összes rész ismerete révén teljes” s hogy ami a kárpátaljai magyarság külön sorsának, élményvilágának látszik, az összmagyarság abban is önmaga viszontagságos élettörténetét láthatja meg és élheti át. Éppen az egészről való elszakítási kísérletek – s a szétdaraboltatás többszörözőtt trianoni tapasztalata, traumája – ellenében van szükség a hely, a régió, a kistáj, a tájhaza történetének tragikus eseményeit, sajátosságait a teljes nemzettörténelem reflektált, önismereti elemeivé avatni és emelni. A kárpátaljai magyarok likvidálásának, izolációjának és a szovjet birodalomba való beolvasztási kísérletének a végletekig fokozódása jelentette éppen

(egzisztenciálisan és metaforikusan is) a huszadik századi magyar nemzetsors valódi mélységeit. S ha az etnikai, nyelvi stb. össznemzeti identitás értelmében valóban nem választható le az elszigetelt kárpátaljai magyar irodalom sem az egyetemes nemzeti literatúráról, a regionalitás bizonyos autonómiájának a tiszteletével – azaz a „genus loci”-hoz tartozó táji, természeti, kulturális, történelmi adottságok megbecsülésével – azonban csak gazdagodik és épül, s a legkevésbé sem szakadozik az alapvető nemzetegység.

Rész és egész kölcsönösségének komplexitása másfelől a tragikumot számbavevő és az azzal szembe forduló erőfeszítésekben is megmutatkozik. Minél tisztább a kisközösségek helyzetlátása önmagukról, annál világosabb az egésze vonatkozatható sorsükör is. A kárpátaljai magyar irodalom akkor válik mind kárpátaljaivá, mind (igazán) magyarrá, mind (tényleges, minőségi) irodalommá, amikor a hatvanas években megteszi első lépéseit az önazonosságteremtés útján. Ez pedig a kényszeres, erőszakon alapuló szovjet birodalmi odatartozás érzelmi felülbírálatában, a saját múltjának és jelenének katasztrófaiban önmagára ismerő közösségiség feleledésében, illetve a megalázó létabszurditással szemben definiálódó természetes megmaradás-akaratban, önépítő és önteremtő igyekezetekben erősödik nyilvánvalóvá. Penckófer János egyik fő tézise az, hogy ez a hazug önfejtéssel és totalitárius önátprogramozással szembeszálló igazságkereső mozdulat Kovács Vilmos költői és esszé-, tanulmányírói kibontakozásában és 1963-ban készült, de csak 1965-ben megjelenhetett *Holnap is élünk* című regényében, majd a hozzá kapcsolódó fiatal nemzedék, a Forrás Stúdió működésében (Fodor Géza, Vári Fábián László, Zselicki József, Füzesi Magda stb. fellépésében) figyelhető legelőször meg. (Érdekes adalék: az 1966–67-ben kényszerűen rövid időt megért *Együtt c.* – akkor néhány példányos, gépiratos “szamizdat” – folyóiratot 2002-ben szükségét érezték – részint az akkori résztvevők – feleleveníteni, újraindítani.) Ezeket a szellemi kezdeményezéseket azonban akkor a hatalmi irodalompolitika kíméletlenül elfojtotta, az írói csoportosulást megtorló akciókkal felszámolta, s mintegy derékba törte a legtávlatosabb ígéretek. A hatalmi manipulációs szándékokkal terhes, felülről irányított József Attila Irodalmi Stúdió viszont, amely a hetvenes években az elhallgattatottak, illetve a kivándoroltak (Balla Gyula, S. Benedek András) helyébe kívánt (Balla László inspirációi szerint is) nyomulni: kezdeti időszakában „az irodalmi nivå és gondolat kárpátaljai mélyrepülése volt”. Tagjai később (bizonyos engedmények árán és gyakorta ellentmondásos, tisztázatlan retorikával) nagyrészt integrálták a „forrásosok” szemléletvilágát és hangnemét (magukat az előzőleg a Forráshoz tartozó írókat is), s a nyolcvanas évek végére, a kilencvenes évek elejére lényegében összeért a kétféle indíttatásból származók irodalomszemlélete és teljesítménye: a kétféle eredetű szellemiség mintegy „összekovácsolódott”. Mert a „József Attila-sok” jelleg- és mérvadó képviselői (Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor, Finta Éva, Nagy Zoltán Mihály stb.) már a nyolcvanas években is a „haza a magasban” és az „ötágú sip” ilyési eszmeiségének jegyében alkottak, még ha műveik jelentésvilágában olykor fellelhetők is azok a kétértelműségek, amelyek valamelyest elbizonytalaníthatják a vallomástétel magatartáspozícióját: kétségessé válhat a hovartartozás kijelentéstartalma. „A József Attila Irodalmi Stúdió jellegzetes létértelmezése abban állt, hogy a kárpátaljai

magyar költő, író saját közösségének a szószólója, és műveivel szellemi táplálékot kíván nyújtani neki. Alkotásaiban az említett rejtjelezettség révén az olvasó gazdag utalást találhat múltjához, egész magyarságához való kötődésére. Ám a gondolkodását nem a természetes nemzeti kulturális hagyományok által formálódó gondolkodás és eszmélés felé kívánta terelni. Korántsem a történelem okozta veszteség fájdalma és a feldarabolódás nemzetsorvasztó szemlélete felé szerette volna fordítani. A hagyományteremtődés jelenét kínálta cserébe. A magyarság megélésének a történelmi megvalósulását abban látta, hogy azt a meglévő társadalmi körülmények közé kell és érdemes átléptetnie. Hogy a kárpátaljai magyarnak erre alapozva kell a jövőjét elgondolnia. Mindez persze abban a tág irodalomszemléletben mozgott, ahol több költő még a publicisztikus bátorságot versszervező elemnek hitte, de olyan értékek is megjelentek, mint például Vári Fábián László verse, az *Ady alkonya*” – fejtegeti Penckőfer János. S azt is bőségesen dokumentálja, ahogyan az „önazonosságteremtő erő második megmozdulása (immár Balla D. Károly – *Kis/ebségi/ magyar skizofrénia* –, Nagy Zoltán Mihály – *A sátán fattya* –, Fodor Géza, Vári Fábián László, Füzesi Magda stb. kilencvenes évekbeli műveivel) lényegében a Forrás megszüntetésével megszakadt folytonosságot újítja meg az ezredvég küszöbén, hogy aztán bizonyos törésvonalak – eszmei, irányzati elkülönbözödések – újra élesen felvessék a legfontosabb identitáskérdéseket. Lényegre tapintó fogalom a „szakadozott folytonosság” – már a kárpátaljai magyar irodalom kialakulására nézve is, és később, a „hosszú időn át egymással szembehelyezkedő létértelmezéseket” tekintve is. És megalapozottan érvel Penckőfer János, amikor egy friss tanulmány (Cséka György írása) kapcsán, azzal vitázva azt is világossá teszi, hogy szegényes az olyan szempontrendszer, amely összemossa, relativizálja a diktatórikus hatalommal szembenálló, illetve az azt kiszolgáló szemlélet- és jelentésformákat.

Az identitásvállalás önelvűségének, autenticitásának, illetőleg az identitáshordozástól elidegenítő, elvtelen vagy nehezen igazolható, eszmei és erkölcsi, sőt esztétikai fogyatékoságokhoz vezető alkalmazkodási és igazodási stratégiáknak az aggályos elkülönítése képezi a szerző alapkoncepcióját, s ezt rendkívüli kritikai érzékkel és helyzetismerettel viszi végig. Alapos, gondos szövegvizsgáló eljárásokkal, hajszálpontos filológiai, sőt narratológiai módszerekkel veszi például szemügyre a Balla László pályájának legújabb szakaszát fémjelző hatalmas (eddig ötkötetes) regényfolyam (*A végtelenben találkoznak*) szemléleti vonásait – és mutatja ki a gondolkodás- és hangnemváltás könnyed hirtelenségéből következő konfúzus ábrázolástechnika problematikusságát. Részletekbe menően, súlyos tényadatok sorakoztatásával tárja fel Balla Lászlónak a diktatúra alatt betöltött legalábbis meg lehetőségen ellentmondásos szerepét, s most analitikus textuális vizsgálódásokkal figyelmeztet a megszenvedettséget, a kiérleltséget kevésbé tanúsító gyors szemléletváltoztatás hitelrontó műveleteire. Arra, ahogyan régebbi szöveghelyek néhány szó kicsérélésével, megmásításával – „felülírásával” – oly aggálytalanul tudnak átkerülni az új művekbe, ahogyan a „korkövetelmények” szülte régi szölamok ellentétes értelművé fordulnak, ahogyan fikció és dokumentaritás, szerzői és szereplői elbeszélés-, fogal-

mazásmód (auktoriális és aktorális nézőpontok) kétes értékű (vagy akár felelősség-elhárító) keveredésében többnyire kihasználatlanul marad vagy elmosódik a személyes szembenézés alkalmá: a valódi lélektani mélységekkel átítatott újrakezdés egzisztenciális esélye. „Jó lenne hinni, hogy a kezdet római istenének szimbólummá emelt Janus-arca mikor megfordul, csakis a tisztánlátás szándéka vezérli; amikor a régi arc végre a háta mögé nézhet, akkor azt sohasem az előrettekintő másik helyezkedő szemlélete alakítja” – állapítja meg összegező véleményében Penckófer János. Fontos ez a fenntartásait (mint ahogy persze elismerő gondolatait is) figyelmes aprólékossággal kifejtő megítélés – az egész életmű értékelése szempontjából is –, mivelhogy eleven párbeszédet képes folytatni olyan, részint másféle, de szintén megalapozott kritikái vélekedésekkel, mint amilyen például a Mezey László Miklósié, aki Balla László egyik új könyvéről így szól: „Az eleve elrendelt rossz sors előhívja az emberből az önsorsrontás démonát. Ennek a lélektani drámának is hiteles krónikása a kárpátaljai szerző”, aki „ritkán szól külön a történelemtől vagy külön a máról, hanem rendre együtt a kettőről. Az író hol a keserves múlt következményeként tekint a mára, hol a ma jelenségei közül néz vissza a múltbeli eredőkre. Hősei gondolatban folyvást 'ingáznak' egykori élményeik és emlékeik, illetve jelenkori tapasztalataik és érzéseik között; sokszor el sem tudják dönteni, mi a fontosabb sorsuk alakulásában: egy hajdani élettény vagy egy mai gondolat, az egykor látottak vagy a ma fölismerései” (*Hitel*, 2002/2; ld. még: uő: *A szolgálat ára*, Polisz, 2002. 67.; valamint: Csűrös Miklós: *A kárpátaljai tájhaza enciklopédistája*, uo.).

Penckófer János szerint ugyancsak elfogulatlanul kritikus számbavételre érdemesek azok a világmépi és pályafordulatok, amelyek Balla D. Károly életművét is jellemzik. A legújabb időszak uralkodó kanonizációs struktúráihoz, jelesen a posztmodern ízlésirányhoz „igazodó” Balla D. Károly, aki jó évtizede még egyfajta erőteljes személyes és közösségi sorstudattal, tragikumérzékkel érzelmi-vallomások hanghordozással, történelmi jelentéssugallatokkal telített költészet nyelvén beszélt, utóbbi esszéiben például már inkább csak ironizál a kárpátaljai irodalomtudat hagyományossá rögzült „sorsveréses” hangulatiságán, a specifikus kárpátaljai lételfogás úgymond bezárkózásán, avitt konzervatívizmusán, a „haza-komplexus” nyelvi kiüresítő kártételein, a „kárpátaljai magyar ugaron hálstennek töretlenül” divó tradicionalizmuson, azaz provincializmuson. Kölcsönösen vitatható állítások nyomába szegődve méri föl Penckófer Balla D. jelenlegi irányultságainak motivációit, s munkásságának kiemelkedő jelentőségét meg nem kérdőjelezve (hanem árnyaltan taglalva) száll szembe a szerinte újfajta elidegenedéshez, disszimilációs kényszerviseléshez vagy globalizációs (a globalizáció előírta) identitásmódosításhoz vezető ideológemákkal és orientációkkal. És valóban: a „sajátosság méltóságát” valószínűleg nem a „mindenütt mindent és ugyanazt” képlete karakterizálja, hanem természetesen mindannak a befogadása, ami máshol jobb és értékesebb formájában, minőségében megtalálható, de annak is az el nem veszni hagyása, ami csak ott és abban a jellegzetességében él, érvényesül. Talán éppen nem is muszáj arra törekedni, hogy például minden irodalmi műfaj képviselve legyen kárpátaljai különállóságában is (azt írja Balla D. Károly némileg számonkérőleg:

„nem olvastam még egyetlen Kárpátalján született magyar kalandregényt, krimet vagy sci-fit sem”) – a hiányzó ilyesfélék a mai Kárpát-medencei vagy összmagyar kulturális integráció segítségével nagyjából mindenütt elérhetők, hozzáférhetők –, viszont vétek lenne akár bagatellizálni is például a csak Kárpátaljára jellemző regionális néprajzi, folklorisztikus örökség (mondjuk a Rákóczihoz köthető történelmi monda-, balladakincs) akár poétikai-atmoszferikus inspiráló jelentőségét. Alighanem helyesen látja Penckőfer János az „ezer év óta nem volt itt semmi” típusú, a szovjet modellt kiszolgáló, azt igazolni hivatott volt kommunista tézisek ártalmas végletességét (amellyel *Ezer évig nem volt itt semmi?* című 1993-as filológiai könyvében Gortvay Erzsébet is eredményesen szembeszállt, nemkülönben hatalmas kultúrtörténeti munkáiban Keresztyén Balázs (*Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*, 1993; *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*, 2001), és hasonlóképpen a mindenben a brutálisan erőszakolt ún. „kárpát-ukrajnaiság” előtörténetének a hamis fikcióját felfedező gondolkodás kártékonyságát is. A „semmi”, illetve a jelenérdekű „minden” bizonyára egyaránt téves hagyománytalanítás vagy hagyománytorzítás, nemkülönben a különlétben rejlő vonások abszolutizálása vagy túlértékelése, illetve az esetleges „most sincs itt semmi” jellegű nézetek aspektusából a valóságos és gyökeres értékek lekicsinylése. A régen és most is érvényesnek ítélt szerves, autochton hagyomány-folytatás és hagyományfejlődés, tradíciótisztelet és tradíció-megújítás mellett érvel hatáson Penckőfer János, az önazonosságban kiteljesített egyetemes értékelvesség immanenciája és perspektivikussága mellett, kifogásolva az identitássérelemmel járó bármiféle doktriner önredukciós – jelenbeli viszonyok és elidegenítő hatalmi elvárások szerinti, átíró és átértékelő, a pillanatnyi jelenérdekűség önlegitimáló (új, visszamenőleges hagyományteremtő) értelemkonstrukcióit erőltető – múlt- és hagyomány-felfogást. Nemigen fokmérője például a provincializmussal szembeállított európaiságnak bizonyos civilizatorikus külsődlegességek elsajátítása (azt írja Balla D. Károly, hogy a Kárpátaljáról – kényszerűen /is/ – kitelepült /poszt/modern költők ma már, Budapesten, „hamburgert és pizzát esznek /.../, metálsenét /.../, worldmusicot hallgatnak, pókert játszanak és bridzselnek, de ennél is jobban szeretnek az Interneten szörfölni”); inkább európai, mondhatni bartóki vagy Németh László-i szellemben végzett tevékenység manapság Tiszapéterfalván, a nagyszőlősi járásban ifjúsági falukutató tábor szervezni, népdalt és népszokást gyűjteni (amint az 2001-ben meg is valósult). Nem mintha e kétféle viselkedésmintának ki kellene zárnia egymást. Mindenesetre megfontolandó, hogy a harmincas években is olyan világjárt tanárok, teológusok, akik az akkor legmodernebb egzisztencialista, keresztény-egzisztencialista, perszonalista filozófiai áramlatokkal ismertették meg diákjaikat: hazajöve faluszeminariumokat és népfőiskolákat is indítottak – a népfőiskola gondolatát ráadásul tisztán külföldi: skandináv, dán mintákra építve. Vagy: tizenéves diákok, akik Shakespeare színdarabjait angolul adták elő a sárospataki református kollégiumban, lelkes buzgalommal rajzoltak ki a környék pusztuló aprófalvaiba – legációba, falukutatásra. Óvatosnak, elővigyázatosnak kell tehát lennünk minden ún. „nemzetmentő” igyekezet megítélésekor – különösen egy félbalkáni körülmények közé beáramló globális nagyvárosi-világvárosi konzumkultúra, (jelképesen is értett) „hamburger-civilizáció”

szemszögéből, amely az alacsonyabb műveltségű – bár meglehetősen tehetősebb – néposztályok, társadalmi rétegek könnyen lenézhető fogyasztói szokásvilágaként áll fényévnnyi távolságban a valódi értelmiségi vagy elit-kultúrától még az Egyesült Államokban is.

Munkájában Penckőfer János termékeny egyensúlyt tart átfogó, általános szemlélettendenciák értelmezése és konkrét műelemzések között; bár az egészre tekintő fejtegetései mellé érdemes hozzáolvasni azokat a tanulmányait is, amelyeknek olykor inkább a summáját, mintsem a teljes gazdagságát emelte át ebbe az összegző igényű műbe. Van tehát az ebbe foglaltakon túl is mondanivalója például Fodor Géza kép- és motívumsűrítő, természettudományos képzetekkel is átszőtt lírájáról, Vári Fábián László eszménykövető történelmi-metaforikus vallomástételekkel érzelmesített sorsköltészetéről, Füzesi Magda természeti látványt és szimbolikus-folklorisztikus látomást tömörítő verseserveiről, Nagy Zoltán Mihály balladisztikus erejű elbeszélésalakzatairól, tragikus-drámai vagy archaikus-lírai szuggesztivitással, expresszivitással töltekező prózairásáról, de Balla D. Károly műfajok és hangvételek sokaságában megnyilatkozó intellektuális kísérletező kedélyéről, nyitottságáról is. (És mindig igen határozott értéklátással: gyengébb alkotásokat sosem téveszt össze igazán jelentős teljesítményekkel.) Targyismeretét az összmagyar irodalomhoz kapcsolódó vonatkoztatásai is tanúsítják, noha ezen a területen hiányolhatók talán a leginkább további utalások, párhuzamjelzések. Például Kovács Vilmos sorsának végigkíséréséből a bővebb nemzedéki összehasonlítások, a hatvanas évek markáns kisregény-irodalmával, az annak az erkölcsi-számvető, illetve szociologizáló-moralizáló kérdésvilágával való összevetések, egy Sarkadi Imre, egy Kamondy László vagy egy Dobos László stb. értékszemléletére pillantó viszonyítások. (Motívumrokonságok felvillantására lehetne alkalmas az is, ahogyan Kovács Vilmos regényében a magyar hadsereg /1939-es/ kárpátaljai bevonulásakor díszkaput ácsolnak – mint például Wass Albert leírásai szerint is Erdélyben, Észak-Erdély visszafoglalásakor. – Vagy a *Csillagfénynél* című Kovács-vers tragikus szenvedélyességének és ajzottságának intertextuális hálójába – „Ötszázmillió koldus van a kezemen”; „Atomkor másodszülött fia vagyok /.../ a történelem éjjeliőre” – József Attilán kívül /csak kisebbségi költőket említve: Szilágyi Domokostól Farkas Árpádig/ még sok mindenki bevonható volna.) Fodor Géza *Új Atlantisz* című költeményének tárgyalásakor mindenképpen felidézésre, sőt szövegközi összevetésre érdemes Reményik Sándor *Atlantisz harangoz* és Gál Sándor (szintén) *Új Atlantisz* című alapverse. Ugyanígy: Vári Fábián László *Téli táj koporsóval* vagy *E földről...* című versei kapcsán helyesen utal a szerző a *Himnusz*hoz és a *Szózat*hoz kötődő asszociációkra (s ez még sok más Vári Fábián-verssel megtehető), de éppen ezért lett volna bővíthető a kör a Pécsi Györgyi által huszadik századi *Szózat*-variációknak nevezett művek (Márai Sándor, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Domonkos István, Tőszér Árpád egyes poémáinak) említésével (ld. Pécsi Györgyi: *Olvasópróbák*, 1994); illetve további ilyen típusú alkotások transztextuális szemrevételezésével. (Vö. pl.: „E földről én el nem futhatok” /Vári Fábián László/ – „Én nem mehetek el innen”; „Kapaszkodj meg ebbe a földre erősen, magyarom, / ha nem lehettél szálfá” /Veres Péter/. – S ld. továbbá mindehhez pl.: *Psalmus Hungaricus, Százharminchárom magyar*

vers, szerk. Pomogáts Béla, 2000.) – A kontextuális allúziók vagy a kultúrhistóriai összefüggések persze határtalanok, ezért még csak annyit jegyeznénk meg, hogy a *Kisasszony-napra* című Vári Fábián-vers „napba öltözött asszony” képzetével kapcsolatosan idézett csiksomlyói folklór- és valláskutató Daczó Árpádnak az említett cikke mellett egy nagy összefoglaló könyve is megjelent már (*Csiksomlyó titka*, 2001).

*

Penckófer János munkája nemcsak irodalomtörténeti, hanem valamifajta magyarságtudományi vállalkozás is. Maga is idézi Görömbei András vagy Kulcsár Szabó Ernő idevágó tanulmányait, s okfejtései valóban számos komoly hungarológiai tanulsággal szolgálhatnak. Azzal, hogy a kulturális identitás sokrétűségét folyvást nyomatékossítja, bizvást behelyezkedhetik a kulturális humántudományok (cultural studies) nemzetközi kontextusába. A fenyegetett és problematikus közösségi önazonosság mélyreható boncolgatásával pedig a posztkoloniális kritikai elmélet és irodalom világtendenciái közé. Igazolhatók a megfigyelései arról, hogy a „szovjet–magyar” önmeghatározást forszírozó abszurd kommunista doktrína (a szovjetkommunista „kisglobalizáció”) és a jelenkori világméretű, nagy globalizáció között, főként kisépkekre nézve, bizonyos identitásveszélyeztető kontinuitás áll fenn; hogy a szovjetrendszerben kötelező hamis optimizmus és a mai illuzórikus konzumcivilizációs elvárásrendszer egyaránt természetellenesen szorítja vissza az organikus népiség, a nemzeti veszélytudat, a reális önmegtartásra törekvés, az autentikus erkölcsi-szellemi értékrend kifejezéslehetőségeit; hogy a külső erőkhöz igazodás könnyedsége és a gondtapasztalás történeti súlyossága, nehézkedése között a régi törésvonalak éppen a nemzeti sorskérdésekhez való viszonyulástípusok hajdani különbségei mentén képződhetnek meg újra; „ami a pártállam fennállása idején az ideológia kiszolgálásában nyilvánult meg, azt a századvégen a tökeviszonyok kiszolgálása váltotta föl”. Az egyik oldalon vannak, akik – visszatekintve – elvi egyenértékűséget tételeznek föl kétféle elkötelezettség között: a szovjet rendszerhez, illetve a magyar közösséghez fűződő kötelesség, felelősségérzet között; akik szerint a „hontalanság” gyötrelme nem tényleges igazságtalanságok fölpanaszolásával, hanem költői személyiségek beteges hiányérzetével függ össze. (Holott – szögezi le Penckófer –, bár a kettő közel esik egymáshoz, egy világ választja el őket; a haza elvesztett bensőségének vonzása nem üres affektációt, hanem tények súlyosbította fájdalmat jelent: amelynek forrása, „hogy a közösségben élők közül senkinek nincs hazája, hogy Kárpátalja magyarsága közösségként nem érezheti a szülőföldjét hazájának”; így a sorsvallomás „nem sirám, de vád”). A másik oldalon pedig vannak, akik világos ellentétet látva birodalmi kolonizáció, illetőleg dekolonizációs, anti-koloniális magatartásstratégiák között, a sokáig rejtgetett, bujtatott identitástudattal magát az identitást kívánják visszaszerezni (tudván, hogy a nemzeti „egészség helyreállítása az egyes részek romló állapotának az orvoslása nélkül lehetetlen”); persze, az önazonosságot nem valami élettelen, statikus állapotában képzelve el, hanem éppenséggel valami dinamikus alteritásként, olyanként, amit évtizedekig elidegenítettek tőle, ami részint múlt-, részint jövőbeli (eszményekben,

emlékekben, reményekben létező) másság, nemhogy „meghaladandó”, hanem ellenkezőleg: visszanyerendő, mert már nem vagy alig saját tulajdonság. A magunkét szinte mint már valami másságot kell újra elsajátítani (vagyis szó sincs valamifajta természetlen önbezárulásról); „az ember – így tehát az író is – ott kezdődik, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől elnyomói, rabtartói őt magát és népét megfosztották” (Sütő András). Per definitionem szabadságtörekvés ez, nem korlátozása sem a szabadság öntörvényűségének, sem az öntörvényűség szabadságának.

Noha a kárpátaljai magyarság nem került a teljes körű függetlenedés olyan helyzetébe, mint más (harmadik világbeli) népek, a posztkolonializmussal foglalkozó teoretikusok által megfigyelt jelenségek a kulturális autonómiaküzdelem itteni zajlására is sokban érvényesek. Elsődleges a ragaszkodás a függetlenség elvéhez, a nemzeti és regionális tudatosság, az eltávolodás igénye a birodalmi-hatalmi központosítás, a „monocentrizmus” hatásaitól; az ilyen irodalmak megkülönböztető jegye az affirmatív szembehelyezkedés feszültségének vállalása („What each of these literatures has in common beyond their special and distinctive regional characteristics is asserted that they emerged in their present form out of the experience of colonization and asserted themselves by foregrounding the tension with the imperial power, and by emphasizing their differences from the assumptions of the imperial centre. It is this which makes them distinctively post-colonial” – Bill Aschcroft, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin: *The Empire Writes Back. Theory and practice in post-colonial literatures*, London and New York, Routledge, 1989. 2.); a törleszkedő alakoskodás, a megalázkodó szervilizmus („cultural cringe” – ibid. 12.) elutasítása, a peremvidékiségben rejlő alkotó energiák eddig alig tapasztalt felszabadulása („Marginality thus became an unprecedented source of creative energy” – ibid.). (Mivel a decentráltság elfogadottsága az európai gondolattól amúgy sem idegen („The impetus towards decentring and pluralism has always been present in the history of European thought and has reached its latest development in post-structuralism” – ibid..)) Másfelől azonban továbbélő vagy új akadályai is felvetődhetnek a szabad önállításnak és önkibontakozásnak. A másságra reflektáló újabb filozófiai tendenciákban és idiómákban, az „euro-amerikai” strukturalista vagy posztstrukturalista szemlélet- és beszédmódban gyakran megőrződnek olyan beidegződések, amelyek a másság korlátozására, megfeleltetésére, vagy csak ellenőrzésére, felügyeletére törnek – megbújva ugyan a nyugati előítéleteket és egyoldalúságokat enyhítő, jóvátevő episztemológiai reform-folyamatok mögött („However, despite the theoretical investment in the question of 'Otherness', certain tendencies within Euro-American structuralism and poststructuralism have operated in the same way as the Western historicizing consciousness, to appropriate and control the Other. This is hidden by the fact that it simultaneously performs a major cultural redemption, that is, the reformation or revolutionizing of western epistemological codes and cognitive biases” – ibid. 162.). A posztkoloniális társadalmakban – és azok értelmiségi rétegeiben – sürgős szüksége van mind a gyarmati múlttal, mind az internacionális posztmodernizmussal szembeni önmeghatározásnak – szögezi le az Új Zéland-i kritikus, Simon During, 1985-ös *Posztmodernizmus vagy posztkolonializmus? (Postmodernism or postcolonialism?)* című tanulmányában („Intellectuals in post-

colonial societies thus reveal an urgent need to define themselves both against the identity given them by their colonial past and against international postmodernism” – idézve és kommentálva *ibid.* 163-164.). Mert még a formális függetlenség mögött is meghúzódhat egyfajta neokoloniális gazdasági, kulturális függőség („a country may be both postcolonial /in the sense of being formally independent/ and neo-colonial /in the sense of remaining economically and/or culturally dependent/ at the same time” – Ania Loomba: *Colonialism/Postcolonialism*, London and New York, Routledge, 1998. 7.). Vagyis az identitásörzés és -újáteremtés módozatai nem élveznek egyértelmű lehetőségeket; a hibriditás, a köztesség, a bizonytalanságok és ambivalens tisztázatlanságok (összeegyeztethetetlen elemek /”incommensurable elements”/) szférájában a jövő is kiszámíthatatlan (“an interstitial future” emerges “in-between the claims of the past and the needs of the present” – Homi Bhabha: *The Location of Culture*, London and New York, Routledge, 1994. 219.). Mindenesetre mivel az új szituáció nem egyszerűen a globalitás részekre törésével jött létre, a globális és a lokális harmonikus és kölcsönös újraszervezése lehet a korrekt célkitűzés (“mutual reorganization of the local and the global” – S. Hall: *When Was “the Post-colonial”? Thinking at the Limit*. In: *The Post-colonial Question, Common Skies, Divided Horizons*, eds. I. Chambers and L. Curti, London and New York, Routledge, 1996. 257.; – *Id. még: Postcolonial Literatures*, eds. Michael Parker and Roger Starkey, London, MacMillan Press, 1995).

A kárpátaljai irodalmi megszólalásfajták (jellemzően minden elnyomott kisebbségi irodalomra) régen is magukon viselték a kétértelműségek, a metaforikus rejtjelezések jegyeit; a „mimikrit” mint anti-koloniális eszközt (vö. Ania Loomba *op. cit.* 178.). A kevertség, a többértelműség a mai körülmények közül sem szűrhető ki – a gyarmatosító és gyarmatosított közötti áthidalhatatlan különbség mindazonáltal továbbra sem relativizálható. A nemzeti identitás metafizikája megköveteli a teljes közösségi önmegvalósítást – ahogyan Terry Eagleton is kijelenti („The metaphysics of nationalism speak of the entry into full self-realization of a unitary subject known as the people” – uő: *Nationalism: Irony and Commitment*, in: Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward W. Said: *Nationalism, Colonialism, and Literature*, Minneapolis, London, University of Minnesota Press, 1990. 28.). S nemcsak a nemzetnek (adys, Németh László-i, illyési értelemben – vö. „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” /Ady Endre: *Vallomás a patriotizmusról*/; „genezis, törvények /azaz a nemzetet teremtő sajtások könyve/, királyok története, krónikák, harc a jelenvaló állapotokkal, látomás, jóslat: ebből állt /.../ a Biblia, s ebből kell állnia minden sorstudománynak, akár Krisztus előtt írják egy ezerral, akár utána kettővel” /Németh László: *A magyarságtudomány feladatai*/; „áll az én hazám már, / védőbőben minden magasságnál /.../ Lapuljanak bár ezredévig / némán, mint visszhang, ha nem kérlek, / szavaid annál meglepőbbet /dörögnek majd a kérdezőknek /.../ Így maradok meg hívivőnek / örzeni kincsés temetőket. / Homlokon lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” /Illyés Gyula: *Haza, a magasban*/), nemcsak a nemzeti szuverenitásnak van metafizikája, hanem a kisebbségiségnek, a – mondjuk – „MacDonald’s-izmussal” is jelképezhető világhomogenizációval, a kiüresítő

egyneműsítéssel (vö. Leela Gandhi: *Postcolonial Theory. A critical introduction*, Edinburgh University Press, 1998) szembekerülő nativizmus örök értékeszméinek és értékideáljainak is. Maga a posztkoloniális eszmélkedés is több mint az ilyen jellegű művek, problémák feltérképezése: inkább egyfajta gondolkodásmód, olvasásstratégia („reading strategy”) – részint egyfajta védekező ellendiskurzus („Some contemporary critics have suggested that post-colonialism is more than a body of texts produced within post-colonial societies, and that it is best conceived of as a reading practice. They argue that the post-coloniality of a text resides in its discursive features, and that modes of representation such as allegory or irony are transformed as a practice by the development of a post-colonial discourse within which they construct counter-discursive rather than homologous views of the world” – Bill Aschroft etc. op. cit. 193.). (A kereszténnyé lett nemzettudat népeinek üdvtörténeti önértelmezéséről ld. még: Tatár György: *Nemzeti teológia*, in: *A kereszténység és az európai tradíció*, szerk. Tallár Ferenc, 2001.; a kisebbségi önértzet és a magyar önmegtartás teológiai-filozófiai, részletes eszkatológiai, etikai, ekléziológiai kérdéseiről pedig ld. *A nemzeti kisebbségek teológiája*, szerk. Pungur József, 1999.)

*

Penckőfer János sokoldalú szerző: költő, próza- és esszéíró, kritikus és irodalomtörténész. Két kiadást (Csíkszereda, 2000; Bp., 2002) is megért, *Hamuther* című kisregénye jelentős sikert aratott (ld. pl. Márkus Béla: *Három díjnyertes kisregény*, Tiszatáj, 2001/7.; Takács Judit: *Három díjnyertes kisregény*, Hítel, 2001/8.; *Egyetlen regény három szögből* /Balla D. Károly, Bíró Gergely, Chován István írása a műről/, Magyar Napló, 2002/12.). *Tettben a jellem – A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében* című munkája pedig gondolatébresztően, problémagazdag elemzésekkel és komplex megoldásokkal éri el kitűzött célját: olyan irodalomtörténeti áttekintést nyújt a kárpátaljai magyar irodalomról, amely nemzeti-kulturális önismeretünket a szűkebb értelemben vett írói pályák, művek, folyamatok feltérképezésén túl bizonyos egyetemes hungarológiai szempontokkal és megfontolásokkal is termékenyen bővíti.

AZ ÜVEGHARANG

1.

Egy-egy találkozás, amely szerző és témája között létrejön, néha „eleve elrendelt”. Ilyen találkozás szép eredményének látja Görömbei András azt a monográfiát, melyben Mészöly Miklós életművéről Thomka Beáta értekezik, most pedig joggal merül föl e gondolat az ő könyvével kapcsolatban. Ehhez elég lenne az utóbbi években írt tanulmányaira, esszéire hivatkoznom, melyek Csoóri Sándor munkásságáról születtek, és *A szavak értelme* (1996), valamint a *Létértelmezések* (1999) című köteteiben kaptak helyet, de az 1986-os könyv – a *Ki viszi át...* – egyes tanulmányai szintén ezt támasztják alá. Ha a magyarság kultúrájáról, irodalmáról való gondolkodásuk évtizedekre visszanyúló közös vonásaira figyelünk, még inkább érezni lehet ezt az eleve elrendeltséget. Más nyomok ugyancsak ide vezetnek: Csoóri Sándor 2001-es könyvét (*Forgácsok a földön*) Görömbei András szerkesztette, akárcsak a *Tanulmányok Csoóri Sándorról* (1999) című kötetet. Hogy a *Hitel* műhelyében eltöltött közös évek mennyire segítették elő ezt a monográfiát, arról a folyóirat érzékeny szellemisége tehetne tanúságot. De talán mindennél többet mond el a *Haláltánc-kísérlet* című Csoóri-vers, amely ajánlása szerint *Levél Görömbei Andrásnak*. Ebben két személyhez kötött alakul a költői beszéd, de tisztán érezni, hogy ez csak külsőség: ezt a kapcsolatot a „közös ihlet” gondja élteti. És ezzel máris a könyv leginkább szembeötlő jellegénél, az értekező beszéd bensőségét megformáló módozat mibenléténél vagyunk.

Ez a könyv monográfia – de leegyszerűsíteniék, ha megelégedetten ennyiben maradnánk. Rendező nyugtalansága mindenekelőtt műfaji tűnődésre késztet; olyanra, amely nem távolít el a könyv lényegétől. Épp tárgyának eszköz és cél volta kerül jobb megvilágításba, ha fölteszük a kérdést: milyen monográfia ez, ha sajátos magyar esszé? Ám e kérdés nem kíván a műfajelméletek igazságaival párbeszédbe lépni. Csupán a *Csoóri Sándor* című könyv legjellegzetesebb vonásaihoz közelít. Ezt segíti a Németh László önéletírásából vett azon gondolat is, mely az író hódmezővásárhelyi pedagógusi tapasztalatának egyik izgalmas hozadéka lett. Ő, Németh László nem a személyes kapcsolat közvetlen elmélyítésében hitt, hanem egy sajátos személytelenség erejében. Diákjaival az órán – és az órán kívül – csakis „költőkön, felfedezéseken, eseményeken” keresztül érintkezett. Hitt abban, hogyha ilyen „felsőbbrendű dolgoknak” rendeljük alá magunkat, akkor megszülethet az a tiszta atmoszféra, „az óra üvegharangja alá bezárt” tanár-diák kapcsolat, „amely után, aki egyszer élt benne, úgy fog kívánczni, (nemcsak a diák, a tanár is), mint egy hajdani, tisztultabb otthonba.”

Görömbei András Csoóri-monográfiája ezt a módszert idézi föl bennem. A könyv bensőséges hangulatát mintha ez a személytelenség-szemlélet alakítaná, mintha egy sajátos irodalmi üvegharang alá szeretné bevonni az olvasót a szerző. S hogy milyen „felsőbbrendű dologon” keresztül kívánja elérni ezt? Elsősorban a művészet, a művek autonóm esztétikai értékén keresztül. Mindegy, hogy Csoóri Sándor költészetét, esszéiről munkásságát, filmes tevékenységét, szociográfiáit vagy épp közéleti

szerepvállalásai nyomán keletkezett beszédeit vizsgálja a szerző – az értékekről, s azok összetettségéről szól. Több oldalról közelít hozzájuk, így azok egymást kiegészítve, összedadva mutatják be azt az alkotót, akinek közösségi, „nemzeti felelősségtudata az Adyéhoz fogható.” És az olvasó már az első oldalak után izgalommal veszi észre, hogy e személytelenség egyre több személyességet, érzelmet ébreszt benne.

Nem az említett üvegharanghoz kapcsolódva mondta Németh László, hogy az esszé a nyilvános tanulás módszere, mégis ez a két gondolat – így, egymás mellé állítva – segít föltárni a monográfia értékeit. Nyilvánvaló, hogy ennek anyagát egy irodalomtudós gazdag ismeretkincse rendezi, de a szerző sok-sok érvelése művészi természetű. Ezért képes az életművet tudományosan és átfogóan bemutatni, az alkotó személyét plasztikusan megjeleníteni, asszociációi révén pedig tágabb összefüggéseket felvillantani. Kizárólag Csoóri Sándor életművét tárgyalja, mégis társadalmi, történelmi, irodalomelméleti, társadalom-politikai anyagot is rendez. A XX. századi magyar irodalom folyamatait ugyanúgy érinti, akár az egész magyar irodalomnak azt az egyik fő vonulatát, melynek mindig „a nemzeti felelősségtudat volt az ösztönzője”. Az alkotói pálya bemutatásával egy személyiség gondolkodói fejlődésének az egyes állomásait is nyomon követi. Azok mögött pedig az elmúlt század magyar társadalmának igazságtalan korlátaira lehet ráismerni. Görömbei András a nyilvánosság elé tárja, hogy a Csoóri-esszé miképpen avat be az alkotói folyamatok titkaiba, miközben arra lesztünk figyelmesek, hogy az olvasói élmény továbbadásának titkait is elleshetjük.

Ílhett monográfia Görömbei András könyve, de az önállósló fejezetek egységét nem hangulat, nem érzélem biztosítja. Egy meggyőződéses kultúra- és irodalomszemlélet fogja egybe Csoóri életművét. Az irodalom esztétikai autonómiáját hirdető szemlélet ez, amely nyitottsága révén nem ismer abból kirekeszthető vagy vele szembeállítható tényezőket. A szerző egész magatartásával bizonyítja, hogy létérdek a hozzá való viszonyulásunk, és e viszonyban az író felelőssége is döntő. Ezért is sikeres találkozás eredménye ez a könyv. Az egzisztenciális tettként végzett irodalomértelmezés és a közösségi felelősségtudat, művészetszemlélet találkozása teszi felemelő olvasmánnyá. A szerzőnek a tárgy iránti szeretete pedig külön érték mindezen.

Az egyes fejezetek természetességét belső nyitottság jellemzi. Aki egy átgondolt, letisztult rendet sejt azokban és mögöttük, nem téved; de ha összefüggéseiket kívánja feltárni – útvesztőre számíthat. Ezer szállal kötődnek egymáshoz a részek, míg valamennyit külön-külön is meg lehet érteni. Kerekességük és lezártáguk ugyanakkor felületes benyomás. Az olvasó fölkelte érdeklődésére egy sem ad végleges választ, ezért az hiányérzetté: megoldatlan gondná alakul. És ez nem múlik el az egész könyv elolvasása után sem. Csoóri Sándor művészi problémáinak és eredményeinek ez a fajta közvetítése olyan emberi gondjainkra ébresztenek rá, amelyek tisztázása nélkül nem élhetjük meg az élet teljességét.

2.

Ki Csoóri Sándor? – kérdezi az első fejezet. „Költő? Szociográfus? Publicista? Esszéíró? Prózaíró? Filmíró? Politikus? Szerkesztő? Közügyekben loholó önkéntes?” „Mindegyik együtt.” – jön mindjárt a válasz. „S ezáltal sokkal több is, mint ezek összege.” Ennek a szerteágazó érdeklődésnek, ennek az „önpusztítóan is öntörvényű” életnek a természetéhez is igazodnak az egyes részek. Ilyen és más szempontok szerint tagolódik a monográfia. Egyértelmű, hogy az életmű időrendi alakulásának a szabályait követik a fejezetek, ám a belső világuk csaknem minden esetben más-más megfontolás alapján épül fel. Ezek között is egészen sajátos a *Ki Csoóri Sándor?* című első rész, mert bevezetőként felvázolja az életmű legjellegzetesebb összetevőit, de ugyanakkor össze is foglalja azt. Ha először olvassuk, érdeklődést ébreszt; ha mindenenk után újra elővesszük: summázattá válik. Úgy vált funkciót, akár a könyv kiemelt mondata: „Életműve nemzeti kultúránk eszméltető értéke.” Más a fedőlapon, s más a lehangsúlyosabb helyen, a könyv lezárásakor.

Ám a monográfiában sok ehhez hasonló fontos mondat bujkál. Ha nem is találunk minden egyes oldalon ilyet, valamennyi fejezetben számos összefoglaló és frappáns megállapítás akasztja meg hirtelen az olvasást, és helyezi újabb fénytörésbe, összefüggésbe az addig elmondottakat. Ez azért is fontos, mert így nem csupán az adott részen belül tárgyalt jellegzetességet tartja állandó mozgásban a szerző, hanem az ilyen felfel villanás mindig az egész életműre vetül rá. Olyan érzés, mintha folyton-folyvást a lényeghez jutottunk volna. Sajátos értekező stílus és gondolati líra keveréke ez. A szerző nem lépcsőről lépcsőre haladva bontja ki Csoóri Sándor életművét, hanem mintha gömbszerűnek látott egységes világára nyitna ezáltal újabbnál újabb ajtót, ablakot. Csak az életmű időrendi alakulása szerint van tehát „kiindulópont” és „végeredmény”, az értekező szemlélete sokkal inkább egy többközpontú, és ilyen formán egységes világképet rajzol, illetve ehhez ad biztos megközelítési pontokat. Az is jellemző, hogy sok esetben alig lehet különbséget tenni: idézett-e avagy tolmácsolt gondolat az, amelyik megállít; netán sűrített összefoglalása mindazoknak. Ez a könyvet igen olvasmányossá teszi. Vagy éppen olvasmányossága vonja el a különbségtévő figyelmet?

Egyvalamiben nem meglepő a szerző. A „száraz filológusi aprómunkában” ugyanúgy hisz, mint az elemző gondolat esszé felé közelítő hatékonyságában. Az egyes fejezetek lábjegyzetei – vagyis a megjelölt források gondolatai – egy külön értékű rétegét képezik a monográfiának. Így Csoóri Sándor eszméltető életműve az azt kísérő befogadástörténettel kiegészülve válik egésszé. Hosszú-hosszú sorokat tenne ki, ha csak az egyes kritikák és tanulmányok szerzőit kívánnám megnevezni. A monográfia írója minden esetben maga elé engedi a régebben már megszületett fontos megállapításokat; előzékenyen a méltatóakat s a jobbító szándékú elmarasztalóakat; a félreértelmezésekkel kitartóan párbeszédet folytat. Csoóri életművének a megértése szempontjából ezért valamennyi elengedhetetlenné minősül. Akkor ébredünk rá erre igazán, amikor az ellene kirobbant „fantomháború” – a magyar irodalom eddigi leghevesebb kirohanása – mögött meghúzódó indítékokat kezdjük tisztázni, vagy ha a jelenlegi „rossz közérzetét” „válságtünetként” értékelők érveit mérlegeljük önmagunkban.

Amint a bevezető kisesszé, a *Ki Csoóri Sándor?* című nyitófejezet az egész életmű iránt kelt érdeklődést, úgy a következő, a *Költői útkeresések* egy színes, létező gondolatvilág megismerhetőségét ígéri. A *szociográfiától a filmig* című rész pedig a nemzeti önismeret későbbi, esszéiben történő taglalását vetíti előre. Aki az életmű eddigi, legáltalánosabban ismert csúcsaival tisztában volt, talán fölöslegesnek tekinti, hogy a fejezetek által a költői tévutakat is bejárja, vagy hogy a filmek világát is részletesen vegye számba. De a könyv írója gyorsan meggyőzi. Be fogja látni, hogy az életmű minden részlete a lényegig elér, hogy az egy sajátos „fejlődésregény”, „a korszerű nemzeti önismeret modellje”. Ezt ugyan a szerző csak az esszéik egybeolvasására vonatkoztatva mondja, de bőven megengedi, hogy az olvasó Csoóri egész munkálkodására kiterjessze. Görömbei András amúgy nem kíván bizonyítani semmit, nem halad tételtől tételre, nem építi fel, nem tervezi meg előre a mondanivalóját. Valószínűleg ezért találni lépten-nyomon összefoglalásnak illő, az egészre rávillanó gondolatokat a folyamatosan pergő megállapítások közt.

Ez az értekező módszer csak fontos mondatokat ismer. Azokban mindig lennie kell újdonságnak. Azok mindig újabb összefüggésekkel lelik meg az olvasót. Tisztítják, ha kell, az életműre ráakadó félreértéseket, cáfolnak, megerősítenek, összevonnak, nyitnak újabb belső terek felé – mikor mi szükséges. Ezért, ha úgy fontos, hát megáll, és a mű világából kitekint az értelmező szerző. Csak egyetlen példa: a *Tudósítás a toronyból* című szociográfiai írás „kiemelkedő esztétikai értékű fejezeteinek” értékelését megszakítva mutatja be, hogy abban az évben, 1962 decemberében – amikor Csoóri befejezte ezt, a lovak sorsát is bemutató művét – a magyar irodalomban milyen szerzők milyen alkotásaiban fordult elő „a lómotívum hasonlóan drámai élményként”. Így derül ki, hogy Nagy László mind az 1962-es év májusában, mind a rákövetkező esztendő azonos hónapjában megjelentetett egy-egy olyan verset, melyben a ló s az ember kapcsolatának a felszámolását idézi meg. (A *Rokonaink arca* c. verséről, s a *Búcsúzik a lovacska* c. hosszúénekéről van szó.) Itt említi meg Huszárik *Elégia* című filmjét is; Kányádi *Függőleges lovak* című versét; Duba Gyula *Vajúdó parasztvilág* című szociográfiai regényének *Lovak* című fejezetét is. De milyen jellemző, hogy később, a 2001-es *Csendes tériszony* verseit elemezve, mikor újra lovakat elsírató verset mutat be a szerző, nem utal erre a részre. Tehát nem csak a mondatok szintjén zajlik ez a nyugtalanság, hanem a nagyobb gondolati egységek is ehhez hasonlóan követik egymást. Sőt még az egyes fejezetek sorrendisége közt is efféle rendet lehet fölfedezni. Például a költői pálya alakulását ugyancsak meg-megszakítva elemzi a szerző, de nem köti össze magyarázatokkal, hivatkozásokkal, utalásokkal a föltárt jellegzetességeket. Minden efféle minden szinten az olvasó gondolat- és képzetársítása végez el. Görömbei András szellemi társá avatja olvasóját.

3.

Minden az esszéhez vezet. Hogyan is lehetne másként, mikor Csoóri Sándor esszéírói világa alapján jön létre a monográfia legtöbb fejezete. Logikus is, de a költő Csoóri lírikusi világának a megértése szempontjából elengedhetetlen is, hogy *A Csoóri-*

esszé, a *Korai esszék*, valamint *A népi kultúra új megvilágításban* című fejezetek megelőzzék *A költői pálya fordulata* és *A lírikus új próbái* című két részt, melyekben már a legnagyobb Csoóri-költeményeket – *Anyám szavai*, *Idegzsálaival a szél*, *Berzsenyi elégiája*, *Hó emléke* stb. – elemzi a szerző. Az esszéekben kibontott gondolkodói, emberi-művészi törekvésekkel együtt érthetjük meg igazán, hogy költőként Csoóri Sándornak mi a legnagyobb irodalomtörténeti érdeme: hogy „összetéveszthetetlenül egyéni színnel vitte tovább költészetünknek azt a fő vonulatát, melyet elődei és kortársai Balassi Bálinttól Nagy Lászlóig megteremtettek.” Csupán az esszé-világ föltárulása után érzékelhetjük a rejtett vonatkozásokkal is rendelkező szépséget, „a sokrétegű, minden ízében sajátjává érlelt, gazdag képvilágú” Csoóri-verset, mely „a világ érzéki metaforája”, „odaadás és elítélés” egyszerre. Az esszéiben megfogalmazódó s alakuló ars poetica pedig a „fejlődésregény” legfőbb mozgatója.

De Görömbei András korántsem eszközként tekint az esszékre; hangsúlyozza azok egyenrangú értékét a költeményekével. Az olvasó pedig még el is bizonytalanodik egy kicsit, amikor megérzi, hogy milyen nagy szellemi-érzelmi találkozást ígér már *A Csoóri-esszé* című fejezet. A műfajok egyenértékűségére tett megállapítást nem meri kétségbe vonni, még kevésbé gondolkodik azon, hogy az esszék javára állítson föl értékangsort, de a „nagy találkozást” mindenképp megérzi. Ezt látja abban is, hogy a monográfus egy rövid műfajmeghatározás erejéig vissza is lép az életmű közvetlen elemzésétől – filológiai összefoglalását is adja Csoóri esszéiről munkásságának –, hogy aztán magával ragadó örömmel mutassa be annak gazdagságát. Ha valahol, akkor ezekben a fejezetekben kiteljesedik az irodalomtudós-tanárember-esszéíró, és a szabadság valamint az emberi teljesség dolgai iránti fogékonyságának nagyobb teret enged. De nincs változás: mindvégig Csoóri Sándor „esszéuniverzuma” a beszéd tárgya, feszes és fegyelmezett marad az értelmezés, csak a rokon gondolkodás érzékelése kelt olyan benyomást, mintha a szerző engedett volna érzelmi tartózkodásán – a monográfiá javára.

Az egész könyv időszerűségére is leginkább ezen helyek hívják fel a figyelmünket. „Megkésetttség-érzés, kisebbségi tudat és rossz érzések keserítenek bennünket, hiányzik nagykorú, szabad lélegzetvételünk, görcsök vannak bennünk” – foglalja össze Csoóri hatvanas évekbeli esszéinek gondolatait a szerző, és lehetetlen, hogy erről 2003-ban ne a legégetőbb gondjaink jussanak eszünkbe. Aztán „ezek gyökerét keresve jut el – Csoóri Sándor – a nemzeti tudat torzulásainak felismeréséhez, a kisebbségi magyarság kiszolgáltatottságához, a népi és a ‘magas’ kultúra elkülönüléséhez, történelmi tudatunk téves válaszaihoz és megoldatlan kérdéseihöz. „Könnyű belátnunk, hogy ezek tisztázása nélkül most, az ezredforduló után sem tudjuk egységes nemzetként újrafogalmazni önmagunkat. Mert csak látszat az, hogy Csoóri Sándor egykori művészi gondjainak a megoldáskeresések vetődtek föl e súlyos problémák, s hogy a gondok nyugóponton kerülésekor megszűnt a hatásuk. E problémákat nyögte már Csoóri előtt is e nemzet, művészi hitelű fölemelésük után pedig, ha lehet, még inkább elevenné lettek. És hogy ne elszigetelt gondnak, egyéni problémaérzékelésnek lássuk mindezt, kell-e jobb, közelebbi érv, mint a szerző, Görömbei András egész korábbi munkássága. Az 1977-es *Sinka István*, az 1986-os *Sütő András*, az 1992-es *Nagy László* című

monográfiák. Vagy a *Csehszlovákiai magyar irodalom 1945—1980* című 1982-es munkája; a Bertha Zoltánnal közösen jegyzett *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* 1983-as és 1984-es kiadásai; a *Napjaink kisebbségi magyar irodalma* című, 1993-ban, 1997-ben és 2000-ben is megjelent kötete.

Jelentős gondolkodók találkozása tehát ez a könyv, egy jelentős eszmélő változást igénylő korban. Ezért is érzek különös hangsúlyt azon, hogy költészete mellett Csoóri esszéművészetére figyeljünk, mert e műveiben kifejtett egyetemességeszméje nem csak a magyarság számára jelent megfontolandó útválasztást, hanem a XXI. századi Európa más népei számára is. „Ez az új egyetemességeszme hivatott arra, hogy a nemzet, de tágabban Kelet-Közép-Európa szellemi életének organizátora legyen, s szellemi értelemben védképp kiemelje Európát a másik Európa, a Nyugat ‘másodhegedűsi’ szerepéből. Ez az új összegző metafora a bartóki modellt, teljes világképpé növesztve, művészi határokon túl is érvényes, általános értelemben emberi magatartáslehetőség.”

A monográfia gazdagságát lehetetlen bemutatni. Hiszen még szólni kellene arról a tapintatról, amely művei kapcsán egészen közelbe hozza Csoóri Sándor személyes életét, annak fájdalmas veszteségeit; szerelembe vetett hitét, természetszeretetét. Vagy milyen fontos lenne, hogy a kilencvenes évek csalódottságának okait vegyük számba új verseskötetei kapcsán. Hogy miért nem sikerült jól a rendszerváltás, miért nem sikerült „az élet kiteljesítése sem egyéni, sem nemzeti-közösségi vonatkozásban”. Kitérni „a magyar irodalom legnagyobb fantomháborújának” a kiváltó okára, a *Nappali hold* azon ominózus gondolatára, amely kirobbantotta ezt. Szólni, hogy milyen egyszerű megoldást kínál szelíden a szerző, mikor fölhívja az olvasók figyelmét, hogy az esszénaplónak ne csak a július 3-án írt sorait kell nézni, hanem a július 11-ei dátummal bejegyzetteket is. (Egyébként ezen oldalak a mai politikai helyzet homályosításán is átvilágítanak.) És akkor még nem szóltam a monográfia különösen szép részéről, az *Elődök és társak: esztétikum, erkölcs, egyetemesség* című fejezetről, melyben az egész huszadik századi magyar irodalom „égboltozatán” végigvezet a szerző. S igazi hiányosság, hogy még csak meg sem nevezem a *Tenger és diólevél*, az *Egykor elindula tizenkét kőműves*, a *Szántottam gyöpöt*, a *magyar apokalipszis*, *A nemzet mi vagyunk* című esszéket, vagy a *Forgácsok a földön* című kötet sok darabját. Ezek gondolatai Csoóri egész pályáját megvilágítják, és a monográfia legtöbb fejezete hivatkozik rájuk.

*

Irodalmi üvegharang. A könyv valóban vágyat ébreszt egy tisztultabb otthon iránt. Gondolatébresztő, eszméltető gazdagsága rámutat az emberi teljesség és a nemzeti öntudat egymásra támaszkodó igényére. Csoóri Sándor emberi-művészi törekvései maradéktalanul érthetőkké válnak általa, de az „eleve elrendelt” találkozás révén, amely sajátos műfaji jelleget öltött, a könyv túlmutat egy monográfia jelentőségén.

Leginkább Imre László *A magyar esszé születésének a kérdéséhez* című írása segíti ennek megközelítését. A szerző tanulmányában föltárja a műfaj hazai meghonosodásának körülményeit, bizonyítja, „hogy az 1849-es katasztrófát követően támad elementáris igény egy ilyesfajta megszólalásmód, műfaji lehetőség iránt”. Fölhívja figyelmünket az új műfaj és a történelmi sorsfordulók (1920) összefüggésére. Ilyenformán Csoóri Sándor esszéművészete természetes, válaszadó következménye is XX. századi sorstragédiáinknak. Imre László viszont arról is meggyőző, hogy „a magyar esszé (...) milyensége a műfajok rendszerében betöltött szerepével magyarázható.” Görömbei András könyve – kitágítva a monográfia hagyományosan elfogadott értekezésmódját – ebben a gondolatban képes megmutatni eredeti szerepén túli jelentőségét. Mert ahhoz a tudománytörténeti helyzethez is hozzá szól, amely szintén XX. századi tragikus történelmünk nyomán, a sok évtizedes kulturális kényszer helyén keletkezett, és uralni kívánja az irodalomértést. Így a *Csoóri Sándor* kétszeresen is tagad mindenfajta szűkítést. Egy másik helyen, a *XX. századi esszék az irodalomról* című, 1998-as kiadványában, melyet szintén ő, Görömbei András válogatott, szerkesztett és ajánlott, hangsúlyozza is, hogy az irodalomismeret „nem a szaktudomány elméleti módszereivel, hanem az esszé különleges távlatokat megnyitó lehetőségeivel kívánja segíteni.” E műfaj rendkívüli gazdagságát is bemutató kötet egyébként két Ady Endre esszével kezdődik és két Csoóri Sándor esszével ér véget.

És annak a dolgozatnak az írója, aki XXI. századi esszémonográfiáink alakulástörténetét kívánja majd egyszer föltárni, az vajon melyik művel fogja indítani tanulmányát? (*Görömbei András: Csoóri Sándor*)

PENCKÓFER JÁNOS

EGY (MAJDNEM) ELFUSERÁLT KÖTET ÜRÜGYÉN

„...Talán rossz csillagzat alatt fogant az egész... A pályázatra beküldött, mintegy 130 verset tartalmazó kéziratomat később alaposan átdolgoztam... Azt hittem, ez a verzió fog (ha fog) megjelenni... Most viszont... az első változat lett kinyomva, abszolút változatlan alakjában... Örülöm kéne?” – többek közt ezeket írja *Indián szívek a kövön* címmel kiadott kötetéhez mellékelt, meglehetősen elkeseredett hangú levelében Becske József, az *Együtt* c. folyóiratban bő esztendeje Becske József Lajos néven publikáló költő.

A szóban forgó kötet egészének (kb. 160 oldalon 131 vers), valamint a megjelenés körüli furcsaságok sorozatának ismeretében (információkkal a szerzővel folytatott levelezés szolgálat) javarészt érthető az elsőkönyves szerzők esetében több mint szokatlan családottság; bizony, ez a kötet a szerkesztetlenség tipikus példájának tekinthető. Nyilván nem véletlen, hogy az impresszumban felelős szerkesztőként senki sincs feltüntetve. A joggal kifogásolható – főként kiadói, kisebb részben szerzői – hozzáállás következménye nem maradhatott és nem is maradt el: a könyv nem akkurátusan előkészített, a szakmai követelményeknek megfelelő kiadvány – összevillázott versek halmaza.

Ami már csak azért is bosszantó, mert a kötet szerzője sokkal tehetségesebb költő, mint azt az eleve válogatatlanul, első változatban közreadott versek sejtetik. Vajon hová tűnt a szerző által – neves anyaországi kritikus, Alföldy Jenő intelmei alapján – átdolgozott, terjedelmét tekintve karcsúbb kézirat? Erre a kérdésre és a többi furcsaságra, amelyek a megjelenés egyébként elhúzódó folyamatára jellemzőek, egyelőre nincs magyarázat (e tekintetben maga a szerző is sejtésekre szorítkozik), pedig – többek közt – fontos lenne tudni, mi az oka annak, hogy a korábban már letisztult formában megjelent versek (*Alázat, N-hez, Lélek és bor; Egy nyár mienk stb.*) szintén csiszolatlan formájukban olvashatók a kötetben. Legalább ennyire meglepő a szerző „civil” neve a borítón, hiszen – mondanom sem kellene: a szerző beleegyezésével, szándéka szerint éppen folyóiratunk 2002/3. számában, tehát kevés híján egy évvel a kötet megjelenése előtt jeleztük, hogy a költő a továbbiakban Becske József Lajos néven publikál. Ugyancsak érdekes körülmény, hogy a 2002-es évre datált kötet megjelenéséről 2003 augusztusában értesült a szerző, akkor is közvetve...

Bármi és bárhogyan történt, a recenzens feladata a megjelent, az olvasók részéről nyilván máris vagy hamarosan hozzáférhető kötet verseinek értékelése, akkor is, ha adott esetben jó néhány költeményről (a kötet kb. kétharmadáról) sommásnak tűnő módon – valójában kényszerűen – azt kell mondja: javarészt valóban kiérleletlenek, mi több, vannak köztük olyan zsengek is, amelyeket ki lehetett és eleve ki kellett volna hagyni.

Így is marad kiskötetnyi vers, amelyeknek egy része ugyan szintén sokat nyert volna némi továbbcsiszolással (címváltoztatás, meg-megdőccenő ritmus helyrebillentése, túlzottan érzélgős fogalmazások, ragrimek, túlírások kiiktatása stb.), mindezek ellenére a *Bevezető, A kaszás, Mondd csak, Hiába, Egy nyár mienk, Alázat, Dűnnyögő, Kiáltás, Miért?, Csillag, Lélek és bor, N-hez, (134.old), Sírvers, N-hez*

(148.old.), *Fényévek, A kedvesnek, Csontváry, Széllé-köddé, Szegényember, A lázadó, Mit számít?, Búcsúszó, Barlangok mélyén, Európa* stb. című versek a szerző poétikai adottságának meggyőző bizonyítékaiként értékelhetők; olyan tehetség jelentkezéséről tanúskodnak, amely hosszú időn át csupán önmaga „keserű levében fortyoghatott”, mert nem figyelt fel rá, nem segítette, nem bátorította senki, sőt – saját bevallása szerint – a szerző mindannyiszor csüggedtséget okozó értetlenséggel találkozott, valahányszor szűkebb közege tudomást szerzett „különös mániájáról”, a versírásról. Másfél évtizednyi gyötrelmes magárautaltság után végül az Együtt indulásának idején kapott először érdemi visszajelzést, alkotásra ösztönző biztatást, amely – kritikus észrevételek szigorúságából sarjadva – némi önbecsülést, s ami a lényeg: alkotókedvet gerjesztett a szerzőben, akinek legújabb, még publikálatlan versei érzékelhetően nagyobb műgondról tanúskodnak.

Más kérdés, hogy Becske József (Lajos) „kettős” életet él: mint oly sokakat, a megélhetés gondja őt is arra kényszeríti, hogy „nyakába vegye” – ha nem is a világot, de – az anyaországot, ahol kőműves édesapja mellett hónapszám robotol, versírásra csak a napi kimerítő fizikai munka után adhatja a fejét. Nem lehet tudni, mikor ér véget – akár valamilyen szerencsés véletlen folytán – ez a kettősség, ám bizonyosra vehető: Becske költészete csak akkor mutatkozhat meg, lombozódhat ki a maga teljes(ebb), főhajtásra készítő valójában, amikor egész idejét a „csoda művelésének” szentelheti, de legalább több időt „áldozhat” rá.

Ezzel a lehetőséggel számolva okkal remélhető, hogy a majdan megtalált saját költői hang nélkülözni fogja a ma még helyenként kimutatható utánérzéseket, amelyeket neves elődök (köztük József Attila) a szerző számára bizonyára nagy élményt jelentő költészete kelt a Becske-versekben (lásd – például – a *Bevezető* c. vers sorait). Ismerve a költő sajátos életkörülményeit, kínzó magányosságát a költői értékek iránt érzéketlen szűk közegben, és alkati hajlamból (is) eredő predesztináltságát az öngyötrésre, tömény pesszimizmusra – dőreség lenne elvárni, nem is várhatunk tőle ujjongó-életigenlő költeményeket majdani, letisztult saját hangján sem; legfeljebb a tájat idéző, a szülőföldhöz kötődő versek gondolatvilágát fényli be „sápadt öröm”. Becske lírájának legfőbb jellemzői a sötét színek, hű kifejezőiként a költő jelenségek-sorskérdések zaklatta lelkivilágának, sokgyökerű – például szerelmi – csalódottságának. Ez utóbbit jelzi az azonos – *N-hez* – címmel született, érthetetlen módon ciklusba nem szedett versek viszonylagos sokasága, melyből a megformáltság tekintetében leginkább a 134. oldalon található költemény emelkedik ki, annak ellenére, hogy rejtélyes módon benne maradtak kevésbé értékelhető, az Együttben történt publikáláskor elhagyott szakaszok is; ez a vers lényegében érzések-gondolatok „listás” felsorolása „csupán”, zaklatottságot megjelenítő és okozó ellentétárjaival mégis emlékezetesen katartikus élményt nyújt az olvasónak.

A szerző borúlátását, sziszegő életérzését jelzi a *Sírvers* c. költemény, melyben a tragikum megfogalmazása – „csillagfázisok elgörbülése”, „piramisok felrobbanása” – után így ír: *Most fehér Tejúton vadakkal /Őröm a kicsiny gidákat /.../ Elfajzott anyag gyagyk, lehet / Kiben Krisztus vére lázad.* Mennyi sejtés, utalás, töprengésre készítő gondolat négy sorban!

Pingálok... c. költeményében, amely egyike a kifejezőbb címet “érdemlő” verseknek, ugyancsak megkapó őszinteséggel vall önhelyzetéről a költő: *Magamból tépek ki véres / Gyöngyöket. Nem érti senki / Nincs remény, hitem, iskolám... / Hisz így is lehet: megélek / Mint a virágok és rétek / Szelíden, nyersen, ostobán.* Ezek a sorok óhatatlanul Ady “hortobági poétájának” sorsát idézik fel.

Van szava a személyes líra határvonalán túli dimenzióban, az örök hiányokkal küszködő társadalomban tapasztalt jelenségekről is: népdal-variációnak bízvást tekinthető *Szegényember* c. versének zárószakaszában az elesettekkel azonosulva, őket jelképesen felemelve írja: *Szegény ember hogyha fáradt / Korcsmába megy, dudorászat / Hogyha egyszer elbujdosna / Lába nyomán csillag kúszna.*

Az *Elhullatott morzsák* egyik hatsorosából – a költői témakört kiszélesítve – már a hazaféltés és -szeretet érinti meg az olvasót: *A pernye bíbor katlanán / Hasadoztak égszín lángok / Így nyílt ki csendesen hazám / Pályaudvar és bazárok / Taposom földjét: hasztalan / Sej, ezerév, sej, odavan.*

Hasonlóan artikulált, helyenként még „mutáló” költői beszéd hallható ki a kötet többi verséből is. A szerző levélbeli kérdésére (*Örülnöm kéne?*) a helyénvaló válasz talán mégis ez lehet: *igen, csak azért is*, mert első kötetének pusztá ténye új szín, új tehetség későbbiekben történő kibontakozásának reményére ad okot; még akkor is, ha egy karcsúbb, értő szemmel válogatott verseket tartalmazó kötet kétségtelenül többet nyomna a mérlegen. Ami azonban késik, nem múhat: Becske tovább épülő versvilága valószínűleg komoly meglepetéseket tartogat számunkra, időtálló értékekkel gyarapítja kishazai irodalmunkat. (*Becske József: Indián szívek a kövön. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.*)

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

***Pasztellák István** gálócsi lakos lelki alkatánál fogva, sorsának alakulását tekintve is figyelemfelkeltő személyiség. Legfőbb jellemzője talán mégis az a „megátalkodottan” elutasító, cselekvő magatartás, amit kora ifjúságától a szovjet diktatúrával szemben tanúsított, s amely megingathatatlan, egészséges nemzettudaton, mindennemű zsarnokság elvetésén alapul.*

„Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal” címmel folyóiratunk 2002/3. számában írta meg visszaemlékezéseit Gecse Endre mártír sorsú református lelkipásztorhoz fűződő kapcsolatáról, ötvenhatos múltja okán saját letartóztatásáról, illetve a két ügy hatalmi szervek által erőszakosan megkísérelt összekeveréséről. További sorsa sem alakult „simán”, ezért arra kértük, a későbbi nemzedékek remélhető okulása végett mesélje el életének további, legemlékezetesebb élményeit”. A beszélgetés szövegét rövidítve közöljük.

A SZERK.

„NINCS MIT FÉLNI A FÖLDI HATALMAKTÓL”

– *A katonáskodás, legalábbis a közfelfogás szerint és békeidőben többnyire izgalmakban bővelkedő kaland, emellett fegyvelmezett férfitvá érleli a fiatalokat. Te hogyan emlékszel vissza a „mundéros” évekre?*

– Erre a kérdésre a legrövidebb válasz ez lehetne: pokolba kívánom azokat az éveket, akár álmomban se jöjjenek elő. Csakhogy előjönnek, s nemcsak a rossz álmokban. 1963 novemberében kellett bevonulnom. Már az ungvári, két nap múlva pedig a szolvyai gyűjtőhelyen szembesültünk az ideológiai agymosással. Az még hagyján, ahogy a szovjetek országát, a pártot, a kormányt, az épülő szocializmust a legelképesztőbb jelzőkkel dicsérték előttünk, s ezzel párhuzamosan a „rothadó” – furcsa módon állítólag mégis veszélyes – kapitalizmus országait pocskondiázták; igazán meglepő és felháborító az a mód volt, ahogyan bennünket akkor a Komszomolba bekényszerítettek. A komszomoltagsággal rendelkező újoncokat ugyanis elengedték ebédelni, a többieknek – nekünk – pedig kijelentették: csak akkor ebédelhetünk, ha belépünk a kommunista ifjúsági szervezetbe. Délután négy óráig „hősiesen” ellenálltunk az irritáló unszolásnak, végül azonban – nagy úr az éhség! – beadtuk a derekunkat, azzal mentetve „gyöngeségünket”, hogy tagsági könyvvel is azok maradunk, akik vagyunk. Mit mondjak: félórán belül megkaptuk a tagkönyvet, a tisztek pedig elégedetten állapították meg az újoncok körében a komszomolisták immár százszázalékos arányát. Volt más oka is az irántuk táplált ellenszenvnek: Szolvyán átkutatták csomagjainkat és elkobozták, a parancsnokság épületébe vitték a vallásos könyveket és a szeszes italt. A könyveket közülünk senki sem látta többé, a pálinkásüvegeket azonban negyedóra múlva kihozták, és tartalmukat a szemünk láttára – „okulásunk” és „megneveltetésünk” céljával – a csatorna lefolyó nyílásába öntötték. Bizonyítani ugyan nem lehetett, ám nyilvánvalónak tűnt: az orosz tisztek, akik számára a szeszes ital különös „szentség” volt, az alatt a negyedóra alatt kicserélték a palackok tartalmát,

s „példát statuálva” vizet zúdítottak a lefolyóba... Kovács Jancsival, kis-szelmenci újonctársammal voltam tanúja egy különösen megrendítő esetnek: a munkácsi járásból behívott egyik társunk a terembe belépve teljesen váratlanul a padlóra zuhant. Odarohantunk, felemeltük és elborzadva láttuk, az arca szénfekete. Már nem lélegzett. Szóltunk a tiszteknek, jött az orvos, de ő is már csak a halál beálltát tudta megállapítani. A tiszték annyit mondtak, két évvel ezelőtt a fiú bátyja is itt, a szolvyvai gyűjtőhelyen halt meg. Szó se róla, ez a különös esemény meglehetősen befolyásolta amúgy sem rózsás kedélyállapotunkat.

– Mégpedig a „nagy utazás”, a tényleges szolgálat megkezdése előtt. Végül is hová, a hatalmas birodalom melyik részébe kerültél?

– Éjjelkor vagonoríztunk be, másnap délelőtt kilenckor megérkeztünk Lembergbe, ahol újabb kocsikat, összesen tizenkettőt kapcsoltak a szerelvényünkhöz, a sztanyiszlavi (ma: Ivano-Frankovszk) területi kalusi járási behívottakkal telezsúfolva. Próbáltuk firtatni az úti célt, ám a kísérő tiszték és altisztek a legnagyobb ivászat után, részegen sem voltak hajlandók elárulni azt. Utólag derült fény a titkolódzás okára: attól féltek, hogy a távoli, zord körülmények közt leledző végállomás ismeretében tömegesen szökni próbálunk... Lembergől tovább indulva, Belorussziában a szerelvény keleti irányba fordult. Útközben a kísérők folytatták előkészítésünket a katonai életre. A szovjet haza védelmének megtisztelő feladatként való hangoztatása mellett arról is beszéltek, meg fogjuk ismerni az orosz szokásokat, hamarosan sok meglepetésben lesz részünk, stb. Az utóbbival kapcsolatban igazat mondtak, az újabb meglepetés már a szerelvényen bekövetkezett. Egyik társammal beszélgetve szóvá tettem, egy teljes hete robog velünk a vonat éjjel-nappal, a bőrdömb lassan kiürül, s akkor kidobhatom az ablakon. A cimbora elnevette magát, s azt mondta, az élelmesebbek már rég túladtak a bőrdömbjükön. „Túl-ad-tak? – hitetlenkedtem – Hogyan, te?” „Odaadták a kalauznak, egy negyvenéves szőke nőnek. A fizetség – egy szerelmi légyott.” Mivel még mindig tamaskodtam, odavezetett a kalauznő fülkéjéhez és megmutatta az abban felhalmozott bőrdömböket. „Lám csak – morfondíroztam magamban –, már tényleg kezdünk megismerkedni az orosz szokásokkal.”

Kazanyánál átmentünk a Volgán, s folytattuk utunkat kelet felé. Az Urál-hegység környékén végre megtudtuk az úti célt: Szverdlovszk. Ide az esti órákban, több mint kétheti vonatozás után érkeztünk meg. A ránk váró tiszték szó szerint hidegzuhanyként ható bejelentéssel „örvendeztették” meg a többnyire félcipőt, vékony nadrágot, zakót viselő, sapkát és felsőruházatot nélkülöző társaságot: az állomáson 45 fokot mutat a hőmérő, mínuszban! Természetesen senkinek sem volt kedve kiszállni a viszonylag jól fűtött kocsikból, erre kizavartak bennünket. Szerencsére alig tíz percen belül – egy foghíjas kerítésen átözönölve – megérkeztünk a „tethely” megtestesítő vasutas katonai ezredbe, ahol a szokásos egészségügyi „ellátás” és fürdő, valamint egyenruha-vételezés után – már éjjeltájban – végre vacsorát kaptunk: borscsot, makarónit és kiszelyt (az utóbbi: cukor és darált burgonya folyékony, orrvádékszerű keveréke, amittől undorodva elfordultunk).

Két napig békén hagytak bennünket, utána mindennapos kiképzés, fegyverrel, gázálarccal való ismerkedés, őrségbe és konyhai munkára való járás következett, két hét múltán pedig az eskütétel. Ezt követően szétszórtak bennünket a különböző

csapategységek közt, azaz kiküldtek az „első vonalba”; hogy ez mit jelentett, később derült ki...

– *Mit jelentett?*

– Hát nem éppen leányálmot. Tíz társammal, egy szakaszvezető vezetésével északra, a sarki övezetbe kerültem, Persino állomásra, zászlóaljunk állomáshelyére. Az út két napig tartott, keresztül a szibériai tajgán, ahol láttam a szöges drótkerítéssel izolált, megfigyelőtornyok sokaságából felügyelt lágereket, a Gulag-szigetcsoporthoz. Érkezésünk után engem hidépítő századba osztottak be, de ilyesmivel szolgálatom egész ideje alatt nem foglalkoztunk. Viszont január közepén, ötven fokos hidegben (saját szememmel láttam a borszesz-hőmérőn – a higanyhőmérő már negyven foknál egyszerűen szétrobbant) a felsorakoztatott zászlóalj előtt egy alezredes gúnyos hangon dörgedelmes beszédet tartott, bejelentve: részt vehetünk az 550 kilométeres Ivgyel-Ob vasútvonal építésében, ily módon teljesítve a haza iránti kötelességünket; s akik nem teljesítik a napi normát, azokat díszkísérlettel (fegyveres-kutyás csekistákkal) fogja dolgoztatni. Az első osztag, amelybe besoroltak engem is, már másnap útnak indult a több mint 300 kilométerre lévő Konda állomásra, a tényleges „első vonalba”. A harmincfős osztagban legalább húszfajta nemzetiségű katona volt, köztük tanító Türkmeniából, bolti elárúsító Azerbajdzsánból, kályhásmeister Ukrajnából, vasesztergályos Kárpátaljáról, halász Lettországból, orvostanhallgató Litvániából stb. – csak éppen ács nem akadt egyetlen sem, pedig főként ácsszerszámokkal indítottak útnak bennünket. Egyedül az ukrainai, második szolgálati évét töltő szakaszvezető konyított már valamicskét ehhez a szakmához. A feladat az volt, hogy a későbbiekben ide érkező század részére felépítsük a lakóhelyiségeket, fürdőt, konyhát, lábbeli-száritót, latrinát, és a Konda folyó több méter vastag jégpáncélján léket vágjunk a vízellátáshoz.

Megérkezésünkkor, a vonatból kiszállva és mélyet lélegezve kis híján a földre rogytam, a 65 fokos hidegben mintha sok ezer tű hegye dőlt volna a tudómba. A társaim is szédelegtek. Bevezettek a fűtött állomásépületbe, és a főhadnagy figyelmeztetett, gyakori ki-bejárással szoktassuk szervezetünket a hideg levegőhöz, mert másnap, vállunkon cipelve a felszerelést, gyalogosan indulunk az öt kilométerre lévő célpontra. Mi, ukrainaiak még csak-csak ismertük a telet, de a közép-ázsiaiak és a Kaukázus-környékiek számára az itteni kétméteres hó és dermedt hideg maga volt az „anti”-pokol. Természetesen tiltakozni próbáltak, de a válasz – nem kevésbé ridegen – így hangzott: “A haza ezt követeli tőletek, és parancsmegtagadásért a katonai bíróság öt év lágerbüntetést szab ki. Válasszatok: önként mentek, vagy géppisztolyos felügyelettel.” „Választottunk”: reggel pokrócba-törülközőbe csavartuk a testünket-arcunkat – csak a szemünk látszott ki – és elindultunk, egymást támogatva, biztatva, hogy az átkozott öt kilométer végén megpihenhetünk, átmelegedhetünk valamilyen fűtött helyiségben. A főhadnagy nem velünk, egy autó meleg vezetőfülkéjében tette meg az utat. Odaérkezve kiderült, egy fűtött tisztai lakókocsin kívül – amelybe minket nem engedtek be – nincs semmiféle épület, körös-körül az óriási fenyők közt csak a hideg tombol, no meg az „út” szélén árválgodik három kondér, amelyben a szakácsok hőléből főztek levest, teát és valami kásafélét.

Először is a saját fejünk fölé kellett födelet emelnünk, hozzá is kezdtünk, de mire ellapátoltuk a havat és kidöntöttük, legallyasztuk, méretre szabtuk a fákat, este lett. A gallyakból tüzet raktunk, amit aztán egész éjjel tápláltunk. A vacsora fejenként egy-egy szedőkanálnyi tatárka, két szűk-maréknyi, apróra zúzott szárított kenyér és alumíniumbádognyi tea volt két kockacukorral. Egész éjjel virrasztottunk: elől a tűz szinte perzselte az arcunkat, a hátunk megdermedt a rettenetesen hideg éjszakában – alvásról szó sem lehetett. Reggelre „kelve” – víz híján – a mosakodás elmaradt, a reggeli pedig ugyanaz volt, mint a vacsora. Korgó gyomorral folytattuk a munkát, egy teljes hétig építettük szakaszunk számára a 24 férőhelyes helyiséget, amely – folyton fűtött kályhával – ötszallagos szállodának tűnt a szabad ég alatti éjszakázások után. Ebédeink menüje már „változatosabb” lett: borscs, azaz meleg víz, benne két darab szárított káposztalevél, három darabka krumpli, és – láss csodát – két zsírcsepp; a második „fogás” ugyancsak tatárka, szinte zsírtalanul; harmadiknak gyümölcskompót két darab aszalt almászelettel, végül három maréknyi szárított kenyérmorzsalék, amit csak a levesben vagy kompótban megpuhítva tudunk elfogyasztani – különben beletört volna a fogunk. Öt teljes hónapon át, amit ezen a vidéken a „lizsnyovka” – fából tákoltszerű alap – elkészítésével töltöttünk, ez volt a napi étrend. A lizsnyovkára egyébként később föld és kavics keverékből töltést emeltek, arra rakták a talpfákat és a síneket. Ez a munka egyébként teljesen feleslegesnek tűnt, mert tavasszal, amely itt júniusban jött el, az egész lizsnyovka a töltéssel együtt másfél méter mélyre süllyedt a mocsárban, csak a talpfák és a sínek maradtak a felszínen. Nem számított, augusztus elején, a tél beálltakor újra kezdték a munkát, s ez állítólag így ment huszonöt évig minden szakaszon, amikor is a töltés végre megállapodott, az állami bizottság pedig átvette a vasútvonalat.

– *Annak, hogy téged a katonai szolgálat ürügyén ily mostoha körülmények közé száműztek, oka lehetett-e „priuszod” az ötvenhatos, kamaszkori szervezkedés miatt?*

– Valószínűleg igen, de bizonyítani nem tudom. A „fejlapomon” egész biztosan ott állt a bejegyzés letartóztatásomról, a kihallgatásokról stb. Tény, hogy istenigazából „meglakoltam” a bűnömül felrótt cselekedetekért, bár tulajdonképpen sikerült ép bőrrel megúsznom az igencsak mostoha körülmények közt töltött éveket. Társaim közül viszont sokan életre szóló betegségeket szereztek ott. S mintha nem lett volna elég a testi szenvedések sokasága, megtetézték lelki sérelmekkel. Az általunk végzett munkáért, ha napi 16–18 órás robottal sikerült teljesíteni a munkatervet, tisztjeink másfél ezer rubeles fizetést kaptak, mi pedig azt a nyomorult három rubel nyolcvan kopejkát, a „dicső” szovjet hadseregben akkor megállapított havi sorkatonai zsoldot; érthető, hogy ez a méltánytalanság felettébb irritálta igazságérzetünket. Persze, az állam velünk szemben – tisztjeink személyében is – naponta gyakorolt önkénye ellen tehetetlenek voltunk, még akkor is, amikor sok társunk tragikus és végső soron értelmetlen halálának voltak tanúi. Igen, sokan meghaltak közülünk, s a holttesteket a hadsereg a szülők kívánsága ellenére sem volt hajlandó hazaszállítani; ehelyett fényképet küldtek az eltemetett fiú sírjáról és levélben közölték a szülőkkel, hogy „az önök fia a katonai szolgálat teljesítése közben hősi halált halt.” A szovjet „haza” és

hadserege ezzel letudta kötelességét... A számomra legmeggrázóbb haláleset áldozata Vaszja Medvedcsuk, a szelíd, jóra való, kalusi járási bajtárs lett. Munkából hazatérőben, a keskeny úton teherautónk platójának hátsó része összeakadt a szembejövő buldózer lapátjával, a hátsó ajtó leszakadt, s négyen leestünk az útra. Hárman azonnal feltápáskodtunk, csak Vaszja maradt fekvé, mosolygós arccal, csodálkozó szemmel az égre nézve. Eséskor olyan szerencsétlenül verte fejét a fagyott földhöz, hogy szörnyethalt. Két nap múlva temettük el, tűzrakással megolvasztott földbe, gyalulatlan deszkából összetakolt ládában...

– *Az elmondottak alapján ez a katonáskodás inkább munkaszolgálatnak tűnik, mintsem a “haza védelmére” hivatott tényleges, fegyveres szolgálatnak.*

– Lényegében az is volt. Gondolj bele: havi három-nyolcvanért dolgoztatni sok ezer embert – országos viszonylatban talán tízezreket – tiszta haszon, mármint az állam szempontjából. Azzal senki nem törődött, hogy a katonáknak már az első hónapokban megritkultak vagy teljesen kihulltak a fogai – az étkezéshez kapott két vitamintabletta ellenére felütötte fejét a skorbut –, a hajuk szintén, a fagy okozta sérülésekről nem is beszélve. Nem csoda, ha akadt, aki szökésre szánta el magát. Egyik örmény társunk végső kétségbeesésében a tajgába próbált menekülni. Kétféle méter hóbán, a táborhelytől másfél kilométerre talált rá a kereső osztag a sítálapok nélkül útnak induló, a hidegtől és végkimerüléstől szenvedő szökevényre. Visszahozták, és a kórházi kezelés után dezertálás miatt a hadbíróság háromévi, büntető zászolóalban letöltendő szabadságvesztésre ítélte, ami után még a „rendes” katonai szolgálat három évét is le kellett töltenie...

Tavaszi jöttével, olvadás után a negyven méter mély mocsárban lehetetlenné vált mindenféle munka, még a gyalogos közlekedés is. Visszatértünk Persinóba, onnan jártunk ki a viszonylag közeli, 40 kilométerre lévő Ljavyinka településre vasútállomást építeni. Közvetlen parancsnokunk, Komarnickij főhadnagy azzal dicsekedett, hogy Csapón szolgált, Magyarországról érkező, uránérccel megrakott szerelvényeket kísért Oroszországba. Hidegen hagyott a hír, sokkal inkább bosszankodtam a szűnyogok miatt. Ezek milliárdjai ugyanis tavasztól a tél beálltaig gyötörték bennünket, a kiosztott, arcunkat védő szűnyogháló ellenére, amelyben egyébként úgy néztünk ki, mint a mesés keleti országok uralkodóinak háremhölgyei. A szűnyogriasztó bűzös folyadék legfeljebb egy-két óráig hatott, ráadásul többszöri használat után a bőrünk kipirosodva megpörköldött és lehámlott tőle. Nagy veszélyt jelentettek a kullancsok is, esténként pőrre vetkőzve átvizsgáltuk a testünket, hogy eltávolíthassuk ezeket a férgeket. Mindeközben, fiatalok lévén, kíváncsiak voltunk a környezetünkben élő lakosság életére, a „szovjet életmódra”. A civilek házaiban lehangolóan sávár látványt tapasztaltunk: vaságyak, kecskelábú asztal, néhány hokedli és téglából tákolat kályha jelentette a berendezést. A ruhásszekrényt falba vert szögek pótolták, a falakat színes folyóiratokból kitépett festmény-reprodukciók borították. A szobák elmaradhatatlan tartozékaiként minden sarokban ott állt egy fahordó, amelyben élesztővel, cukorral és fekete kenyérral bekovászolt „brázkát”, azaz cefrét tartottak, amit nem főztek ki pálinkának – a hordóból kimerve egyszerűen megitták. Ha netán elfogyott, „Trojnoj”

elnevezésű kölnivizet vedeltek, vagy éppen fogkrém és cipókrém vizes oldatát. A teából is veszedelmesen bódító italt, úgynevezett „csifirt” készítettek, egy csomagnyi három deci vízben felfőzve; ettől az ember két napra szabályosan megkergült, aludni sem tudott. A település klubjában hetente háromszor vetítettek filmet, táncmulatsággal egybekötve, ami rendszerint a részegek verekedésével végződött. Ilyen volt a „szovjet nép” szesszel fűtött kultúrélete, ami elvette kedvünket a kultúrházi látogatásoktól. Hogy is ne, hiszen a fizetési napok után senki sem volt hajlandó dolgozni, csakis a vodkát vedelni. Amikor pedig elfogyott a pénz, hozzánk, a katonákhoz jöttek ennivalóért könyörögni.

Július elején új feladatot kaptunk: Ivgyel-II város teherpályaudvarán kellett raktárt és szennyvízderítőt építeni, illetve a megkezdett munkát befejezni, a terepen elvégezni a takarítást. A szennyvízderítő építése közben éjszakára őrséget kellett állítani a szerszámok megőrzése végett. Amikor rám került a sor, a nem messze lévő temetőben éppen temettek. Soha azelőtt nem láttam orosz temetést, így odafigyeltem. Nyitott koporsóban hozták a halottat, a gyászbeszéd után leszögezték és elhantolták a koporsót. A sírt léckerítéssel vették körül, kiskaput hagyva rajta, s ami igazán furcsa volt: kisebb asztalt állítottak a sír mellé, lócéval. Nem tudtam mire vélni a dolgot, ezért a váltásomra érkező, csuvas nemzetiségű katonatársamnak elújságtam a látottakat. Felcsillanó szemmel, elégedetten mosolyogva hallgatta, s odavezetett a sírhoz, mondván, meglepetésben lesz részem. Lett is: az asztalkán tele tányér sült hal, egy vekni kenyér, négy doboz cigaretta és doboz gyufa volt, a frissen hantolt sír göröngyei közt pedig a társam négy üveg pálinkát talált. „Foglalj helyet, testvériesen megfélezzünk mindent” – mondta diadalmasan, s elmesélte, hogy náluk, no meg szerte Oroszországban régi népszokás az elhunyt sírjára minden esetben ennivalót, s ha életében dohányzott meg ivott is az elhunyt, akkor cigarettát és pálinkát is helyezni, amit természetesen az élők fogyasztanak el. Magyarázhatta, elborzadva utasítottam vissza a felezési ajánlatot, de ennek Nyikolajev csak örült: egy hétig volt inni- és füstölnivalója.

Más alkalommal, szintén őrszolgálatban, felkeltette figyelmemet egy szemmel láthatóan fiatal, legfeljebb tízéves fenyőerdő, ahol sétálgatva jól éreztem magamat a friss fenyőillatban: az oly távoli szülőföldre emlékeztetett... Itt találkoztam egy 80–85 éves öregemberrel, aki hajdanában szálfatermetű lehetett, de már hajlott háttal járt, nyáron is vattakabátban. Többször is láttam, amint lehajtott fejjel, sokáig mozdulatlanul állt a fiatal erdőben. Aztán megkérdezte tőlem, tetszik-e nekem ez az erdő. Igennel válaszoltam, és visszakérdeztem, ki ültette, mert idáig csakis az erdők irtását tapasztaltam, telepítését soha. Szomorúan lehajtotta a fejét: „Fiam, Ivgyel város helyén a politikai foglyok hatalmas lágere volt. Sokan elpusztultak a rettenetes körülmények közt, a halottak eltemetésére külön brigádot alakítottak a foglyokból. Tudd meg, ide 50 ezer foglyot temettek el. Amikor a lágert megszüntették, a temető területét fákkal ültették be, magam is ott voltam. Így alakult ki ez a tízhektáros erdő.” Mesélt a lágerelet mindennapjairól, a foglyok szenvedéseiről is. Hittem is, meg nem is, mindenestre megkérdeztem tőle: nem fél-e mindezt elmondani egy katonának. A felelet egyszerű volt: koránál fogva neki már nincs mit félni a földi hatalmaktól, számára megváltás

lenne a halál. „Amúgy is látom, ti szintén munkaszolgálatosok vagytok, csak éppen fegyveres örök és véredek felügyelete nélkül dolgoztatnak” – fűzte hozzá fásultan.

Nem sokkal később, tél elején ismét kezdődtek – folytatódtak – megpróbáltatásaink az elátkozott szibériai tájakon. Újabb, sokadszori áthelyezésünk után már nem találkoztam ezzel az öregemberrel, de valahányszor szemembe tűnt az egység területén fityegő lózung az „Építjük a kommunizmust – az emberiség fényes jövőjét!” felirattal, visszaemlékeztem, és ma is emlékszem a szavaira.

– *Ilyenkor, ennek kapcsán mire gondolsz?*

– Legtöbbször arra az igazságra, amit az öregember megfogalmazott: semmiféle földi hatalommal szemben nem lehet, ne legyen félnivalónk. Fiatalon még inkább nem, mert az emberhez méltó élet, a nemzetek élhető jövője – amit pusztá létükkel fenyegetnek, determinálnak mindenféle hatalmak – nem teremődik meg magától. Harcolni kell érte.

*A beszélgetést lejegyezte: **DUPKA GYÖRGY***

AUTONÓMIA-TÖREKVÉSEK KÁRPÁTALJÁN

(Monográfia-részlet)

14. 1989–1991: A KMKSZ első kísérlete az autonómia megvalósítására az összeomló Szovjetunióban

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1989. február 26-án történt megalakulása új korszak kezdetét jelentette vidékünk magyarságának életében, a kárpátaljai autonómia kérdése pedig megfogalmazásának pillanatától kezdve viták kereszttüzebe került a szövetségben belül és kívül. Az időnként szenvedélyes viták előzménye nem más, mint a peresztrojka ötödik évében, 1989. augusztus 19-én publikussá tett SZKP KB-programtervezet, amely a szovjet föderáció átalakításának szükségességét hangoztatja, többek közt az autonóm köztársaságokban, területeken és körzetekben élő népek-nemzetiségek törvényes jogainak helyreállításával. Az állásfoglalás felvillantja annak a lehetőségét is, hogy azok a népek, amelyek eddig nem rendelkeztek az önrendelkezés semmilyen formájával, saját nemzetiségi formációkat hozhatnak létre. Nem véletlen tehát, hogy a dokumentum igen nagy visszhangot váltott ki, különösen a Bereg-vidéki magyarság körében. Már másnap, augusztus 20-án a KMKSZ választmányának Palágykomorócon megtartott soron kívüli ülésének napirendjén központi témaként szerepelt az autonómia kérdése: a szövetség beregszászi járási szervezetének vezetői itt jelentették be, hogy *Beregszász központtal magyar autonóm körzet (esetleg: nemzeti-ségi járás) létrehozását kezdeményezik*. Erre válaszul rögtön hallatta hangját az ellentábor, amely a majdani körzet vagy nemzetiségi járás határain kívül rekedő magyarság szempontjából fogalmazta meg aggályait. A beregszászi járási szervezet azonban hajthatatlan maradt, szeptember 3-i választmányi ülésén határozatot fogadott el a magyar nemzetiségi körzettel kapcsolatban: „*Az SZSZKSZ Alkotmányának 79. és 88. cikkelye alapján a KMKSZ Beregszászi járási szervezete kezdeményezi, hogy a beregszászi járás bázisán hozzanak létre magyar autonóm körzetet...*”

Beregszászban, Ungváron és Kijevben a hatalom képviselői vegyes hozzáállással fogadták a beregszásziak autonómia-kérelmét, a sajtóban is egymásután jelentek meg az autonómia lehetőségeit feszegető, vitató, támogató publikációk.

A KMKSZ szeptember 10-én Munkácson megtartott választmányi ülésén hosszas vita és nyílt szavazás után állásfoglalást fogadott el egy magyar autonóm körzet megalakításáról, Beregszász központtal. Az állásfoglalás első pontja szerint: „*A KMKSZ választmánya magáévá teszi a magyar lakosság többségének álláspontját, és célszerűnek ismeri el egy magyar autonóm körzet megalakítását. A körzet központja legyen Beregszász, illetve a Beregszászi járás, de foglalja magába az ungvári, a munkácsi, a nagyszőlősi járás túlnyomórészt magyar lakta falvait és településeit is.*” Ez az állásfoglalás megfogalmazta a szórványban élő magyarság érdekeit is: „*Az autonóm körzet*

létrejöttével egyidejűleg a területi tanács mellett hozzanak létre nemzetiségi tanácsot, amelynek tagjait a kisebbségben élő nemzetiségek választják meg, számarányuknak megfelelően. E tanács hatáskörébe tartozzon az autonóm körzeten kívül élő magyarok és a területen élő más nemzetiségi kisebbségek problémáinak felügyelete.” A dokumentumot eljuttatták a terület, a köztársaság és az ország illetékes vezetőihez.

Páldi András akkori kijevei főkonzult váratlanul érte „a kárpátaljaiak területi autonómiájára vonatkozó” újabb javaslata. Így vélekedett: „*Amikor a beregszászi beszélgetésen az autonómia-javaslat részletei felől érdeklődtem, kiderült, hogy nincsen semmiféle kidolgozott javaslat.* Dalmay (a KMKSZ beregszászi járási szervezetének elnöke — D. Gy.) csak pár soros levélben kérte a beregszászi magyar területi autonómia engedélyezését. De arról, hogy miféle autonómiát akar, miből állna ez az autonómia, semmit sem tudott megmondani. Csak az nem érthető, miért csinálta. Miért volt ennyire sürgös? Én akkor ezt a tettet besoroltam a fontoskodás, a népszerűség-hajhászás kategóriájába...”

A hónap végére a sajtóvita elcsitul, a beadványokra sem érkezik hivatalos válasz. Ezzel már a hatalom felső szintjén senki sem törődik, a szovjetek „dicső” országa a végnapjait éli. 1990. július 16-án az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta az ukrán állam szuverenitásáról szóló nyilatkozatot, s ezzel a hatalmas birodalom vakvágányra futott, megállíthatatlan szerelvényként elindult az összeomlás felé, magával ragadva a kárpátaljai magyarság papíron megfogalmazott és válasz nélkül hagyott autonómia-kérelmét is.

15. 1991: Kettős autonómia-törekvés a magyar és az ébredő ruszin mozgalomban

Miközben a függetlenség útjára lépő Ukrajna jövője látványosan – s persze gyakran ellentmondások közepette – formálódni kezdett, a KMKSZ elnöksége rendezte sorait és újra harcba indult a magyar autonómiáért. Az *autonómia-törekvés második szakasza a szövetség életében 1991. január 5-én kezdődött*, amikor Balogh József, Gulácsy Géza, Horkay Sámuel, Milován Sándor, ifj. Sari József személyében az elnökség különbizottságot hozott létre a *Kárpátaljai Magyar Autonómia alapelvei javaslat-tervezetének* kidolgozására, ami meg is történt, s amelynek alapján a KMKSZ 1991. április 28-án lezajlott II. közgyűlése *felhatalmazta az elnökséget arra, hogy a kárpátaljai autonómia és a szabad gazdasági övezet létrehozásának érdekében alkotmánymódosító javaslattal forduljon Ukrajna kormányához.*”

Ezzel párhuzamosan a magyarok mellett megjelent egy másik érdekvédelmi szervezet, a Kárpáti Ruszinok Szövetsége, amely szintén felkarolta az autonómia-törekvést. Ez a szövetség nemcsak azt követelte, hogy a kárpátaljai őslakos szlávokat ismerjék el ruszinoknak, hanem kezdettől fogva Kárpátalja autonóm státusának Ukrajnán belül történő megvalósítására törekedett. E szándék kiváltó oka az volt, hogy az egyre erősödő ukrán nacionalista szélsőségek durván támadták a ruszin szövetség vezetőit és híveit, amire az utóbbiak radikalizálódással reagáltak; az eleinte szorgalmazott kulturális autonómia helyett Kárpátalja egész területét autonóm

köztársaságként képzelték el. Az ukrán–ruszin szembenállás nehéz helyzetbe hozta a KMKSZ-t, mivel a helyi konzervatív hatalmi csoportosulásokkal vívott küzdelemben a radikális RUH, az autonómia-törekvések sikerre viteléhez viszont a ruszin szövetség látszott a legjobb szövetségesnek.

Az 1991. évi moszkvai puccs kísérlet a kommunista konzervatívok és a demokratikus erők közt Kárpátalján is vízválasztónak bizonyult. Átmenetileg ebben az időben valósult meg a KMKSZ és a RUH együttműködése: az összefogás eredményeként sikerült leváltani a kompromittálódott helyi vezetőket. A küzdelem ezzel nem ért véget, hiszen a hatalomhoz ragaszkodó kommunisták elővették az általuk korábban megalapozatlannak minősített autonómia-elképzeléseket, amelyek révén sikerült elérniük a KMKSZ és a RUH együttműködésének felbomlását. A magyar képviselők ugyanis változtatlanul követelték az autonómia kérdésének megvitatását, a RUH viszont erőiesen fellépett ellene. Ebben a politikai viharban a magyarság egyre inkább radikalizálódott.

A Beregszászi Járási Tanács szeptember 14-i ülésén határozatot hozott, miszerint 1991. december 1-re népszavazást tűz ki a Magyar Autonóm Körzet létrehozásának ügyében. A területi tanács október 31-én szintén határozott a népszavazás megtartásáról. A Demokratikus Blokk 11 tagja tiltakozott e döntés ellen: beadvánnyal fordultak Leonyid Kravcsukhoz, az Ukrán Legfelső Tanács elnökéhez, amelyben a kárpátaljai autonómiával kapcsolatos népszavazás megvétőzésát kérték, arra hivatkozva, hogy az törvényellenes és Ukrajna területi egysége ellen irányul. A népszavazás előtti időszakban az autonómia ügye soha nem tapasztalt politikai aktivitást váltott ki. Az ukrán nacionalista erők szervezett kampánymunkával, élesen támadták a ruszin és a magyar törekvéseket. A tömegkommunikációban különböző nézetek csaptak össze az autonómia kérdésében.

A népszavazást végül is megtartották, melynek során *a választópolgárok 78 százaléka Kárpátalja különleges státusú önkormányzatának megteremtésére, a Beregszászi járás választópolgárainak ugyancsak túlnyomó többsége, 81,4 százaléka pedig a Magyar Autonóm Körzet létrehozására szavazott.*

A területi tanács 1992. január 24-i ülése egyhangúlag jóváhagyta azt a dokumentumot, amellyel Ukrajna Legfelső Tanácsához fordult, a népszavazás eredményének elfogadását kérve, s egyúttal javasolva az ukrán alkotmány 77. és néhány azt követő cikkelyének kiegészítését a következőkkel: *„Ukrajna kebelében Kárpátalja területe különleges önkormányzati közigazgatási egység, ezen belül Beregszász székhellyel, a Beregszászi járás Magyar Autonóm Körzet. Másrészt Kárpátalja Ukrajna szerves része, de az ott élő népek önállóan döntenek életükről.”* A magyarság számára a tervezett alkotmánymódosítás legfontosabb része a harmadik és negyedik alapelv: *a nemzetiségi területi és kulturális önkormányzat, illetve a gazdasági önállóság, s annak megvalósítási formái megválasztásának joga, az önfinanszírozás.*

Március 3-án a RUH kárpátaljai szervezetének vezetősége azzal a kéréssel fordult a Legfelső Tanácshoz, hogy ne tűzze napirendre a kárpátaljai különleges önkormányzatra vonatkozó törvénytervezet vitáját. Érvelésük szerint ugyanis a tervezet legtöbb

cikkelye a politikai autonómiát fogalmazza meg, ami veszélyezteti Ukrajna egységét. A területi tanács március 6-i ülése ilyen körülmények közt hagyta jóvá a kárpátaljai különleges önkormányzatra vonatkozó törvénytervezetet, és felhívással fordult a Legfelső Tanácshoz, mielőbb emelje törvényerőre a javaslatot.

A beregszászi járási tanács április 28-i ülése megvitatta és elfogadta a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról szóló törvénytervezetet, amit jóváhagyásra felterjesztett a területi tanácshoz, illetve a Legfelső Tanácshoz. A népszavazáson igényelt önkormányzat ugyanis csak akkor valósulhatott volna meg, ha a kijevei parlament törvénybe iktatja, a kárpátaljai különleges önkormányzati státushoz hasonlóan.

1992. május 20-án a Legfelső Tanács (parlament) első olvasatban jóváhagyta a kisebbségekről szóló törvénytervezetet, amely a korábbi tiltakozások ellenére kilátásba helyezte a kulturális, illetve nemzetiségi-területi autonóm formációk létrehozásának jogát. *A nemzetiségi törvényt hosszú vajúdas után fogadták el Kijevben, s a jobboldali erők nyomására törölték belőle azokat a cikkelyeket, amelyek alapján a nemzeti kisebbségek területi autonómiához juthattak volna.*

Az elfogadott törvény nagy csalódást okozott Kárpátalján, mivel megakadályozta a választások során Kravcsuk elnök által támogatott Magyar Autonóm Körzet megalakítását. Az 1992. július 25-től hatályba lépett törvény mindössze *a kisebbségek kulturális autonómiához való jogát ismeri el, az emberi és nemzetiségi jogok elválasztatatlanságának alapján.*

Július végén a beregszászi autonómia ügye a területi tanács ülésén is elakadt; a testület külön napirendi pontként készült megtárgyalni azt, de a képviselők többsége megakadályozta a kérdés napirendre tűzését. A tanács ezek után úgy döntött, az autonóm körzet kérdését nem terjeszti a Legfelső Tanács elé. Az elutasító döntésnek két oka volt: a területi alkotmányjogász a beregszásziak által benyújtott törvénytervezetben állítólag több, az érvényes ukrainai törvényeknek ellentmondó cikkelyt talált, illetve a Kijevben már elfogadott nemzetiségi törvényből kiiktatták a területi autonómiáról szóló cikkelyeket.

A területi autonómia kicsikarására irányuló törekvések ily módon kudarcba fulladtak. A megvalósításáért vívott küzdelemnek azonban volt pozitív hozadéka: *megengedték a kényelvű feliratokat, a települések történelmi nevének, a magyar nemzeti szimbólumoknak a használatát, az utcák, terek, intézmények magyar személyiségekről történő elnevezését, új magyarságin intézmények létrehozását stb.*

16. Kulturális autonómiakísérletek és ígéretek

1993. február 4-én Kijevben megtartotta első ülését a kisebbségek ügyeivel foglalkozó ukrán–magyar vegyes bizottság, melynek napirendjén szerepelt egyebek közt – az ukrán fél kérésére – a magyar kulturális autonómia problémája. Minden jel arra mutatott, hogy az ukrán fél így akarta megakadályozni a „kettős autonómia” kérdésének felvetését.

A kárpátaljai magyarság kulturális autonómiával kapcsolatos jogkörének kiszélesítéséről az ukrán államfő és a magyar miniszterelnök találkozáján is szó esett.

Leonyid Kravcsuk és Antall József április 30-i ungvári megbeszélése után Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke arról nyilatkozott, hogy az ukrán elnök megígérte, *messzemenően támogatja a magyarság kulturális autonómiájára irányuló törekvéseket, valamint a többségükben magyarlakta vidékek önkormányzatának létrehozását.* Megjegyzendő, hogy az autonómia-küzdelemben belefáradni látszó Fodó Sándor 1993. január 1-i, újraválasztási sajtónyilatkozatában még „territoriális autonómia-követelményekről” beszélt, *politikai célkitűzésként fogalmazva meg a KMKSZ és a vele szimpatizáló többi társadalmi szervezet ragaszkodását a különleges önkormányzati státusz és a magyar autonóm körzet kialakításához.* Ezzel szemben a két ország vezetői a helyi magyarság problémáinak megoldását már a kulturális autonómia biztosította jogok gyakorlatának kiszélesítésében látták.

A KMKSZ elnöksége is kész volt programjába iktatni a kulturális autonómia megvalósításának ügyét, mi több, megbízta Gulácsy Gézát e formáció szakértői leírásának, tervezetének elkészítésével. *A nemzetiségi kulturális autonómia* címmel elkészült, a KMKSZ által elfogadott dokumentum első fejezete összefoglalja a szóban forgó jogi képződményről kialakított nézeteket, beleértve a szerző álláspontját. Fontos tudni, hogy az ukrán nemzetiségi törvény az önálló nemzetiségi intézmények létének lehetőségét érti a kulturális autonómia fogalmán, ami a Gulácsy által vázolt középső foknak felel meg. A különböző országokban élő magyar kisebbségek értelmezésében ugyanis a kulturális autonómia *legfelső szintje önálló nemzetiségi intézményrendszereket jelent, beleértve azok irányító szerveit és választott testületeit.*

17. 1994–1998: Szakadás a KMKSZ-ben, párhuzamos autonómia-törekvések, parlamenti választások

A múlt század 90-es éveinek közepén az autonómia-törekvések megfogalmazásában minőségi előrelépés történt. *A KMKSZ programja a territoriális autonómia követelése mellett támogatta a szabad gazdasági övezet létrehozását Kárpátalján, de egy különleges önkormányzati rendszer kialakításától sem idegenkedett, ezen kívül méltó helyet kapott benne a kulturális autonómia, majd az önálló magyar tankerület eszméje is.*

Ugyanakkor a KMKSZ szembefordult a mindinkább radikális követeléseket hangoztató ruszin szövetséggel; nem támogatta a Kárpátaljai Ruszinok Szövetsége által Munkácsen megalakított Kárpátaljai Köztársaság (Podkarpatszka Rusz) ideiglenes, azaz árnyékkormányát, ti. azt, hogy ez az illegálisnak nevezhető szerv *önállóan képviselje a régió érdekeit, és úgymond elvezesse Kárpátalját az önállósághoz.* A ruszin vezetők ide vonatkozó szlovákiai sajtóközleménye diplomáciai feszültséget okozott Ukrajna és Szlovákia közt is. Nem sokkal ezután a KMKSZ felfüggesztette tagságát a korábban többé-kevésbé eredményesen működő Kárpátaljai Nemzetiségek Demokratikus Ligájában. A ruszinok bejelentése miatt felbőszült kijevi törvényhozók illetékes bizottsága *elutasította a kárpátaljai szabad gazdasági övezetre vonatkozó törvénytervezetet.* Ettől kezdve a KMKSZ – a közelgő választásokra való tekintettel is – külön politikát gyakorolt, teljesen eltávolodva a ruszinok változatlanul radikális

irányvonalától. A szövetség választási programját, amely többek közt kihangsúlyozta Ukrajna föderatív államberendezésének és a nemzetiiségi autonómiák megteremtésének fontosságát, 1994 februárjában hozták nyilvánosságra.

A KMKSZ berkeiben éles vita kezdődött a szövetség parlamenti képviselőjelöltjének személyéről. Az elnökség és a tagság egy része Fodó Sándor, másik része Tóth Mihály, a szövetség alelnöke jelölését szorgalmazta. A két tábor képtelen volt konszenzusra jutni, így a szövetségen belül szakadás óhatatlanul bekövetkezett, mi több, megosztottá vált az egész kárpátaljai magyarság. Március elején nyilvánosságra hozták Tóth Mihály választási programját is, amelynek második fejezete természetesen szintén érintette a leginkább vitatott közérdekű kérdések megoldásának módjait: *„A szövetségi államszerkezet keretében Kárpátaljának meg kell adni a különleges önkormányzati és gazdasági övezet státusát. Kárpátalja adminisztratív felépítésében létrehozni a nemzetiiségi-territoriális önkormányzatokat. A nemzetiiségi körzeti, városi, községi és nagyközségi önkormányzatok területén maximálisan szavatolni kell a viszonylagos belső kisebbségek jogait, megvalósítani a teljes kulturális autonómiát minden kárpátaljai kisebbség számára.”*

A KMKSZ-ből kiszakadt beregszászi járási középszintű szervezet Bereg-vidéki Kulturális Szövetségként folytatta a választási küzdelmet jelöltje, Tóth Mihály parlamenti képviselővé választása érdekében. Áprilisban közzétették az új elnevezésű szervezet programját, amely többek közt leszögezte: *„Politikai-érdekvédelmi téren a BMKSZ legfőbb feladatának tartja az 1991. december 1-én a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról tartott népszavazás érvényesítésének szorgalmazását. A területi közigazgatási autonómia mellett sürgeti a magyar kulturális és személyi autonómia megteremtését egész Kárpátalján.”*

Április 10-én megtartották az ukrainai parlamenti választások második fordulóját, amelybe a KMKSZ által támogatott 3 jelölt mindegyike bejutott, s amelynek során a Beregszász-központú választóközrletben a független jelöltként induló, ekkor már beregszászi járási elnöki megbízott Tóth Mihály győzött Fodó Sándorral szemben. Ez a győzelem nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Beregszászban megalakuljon a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma, amely a kárpátaljai magyar érdekvédelmi küzdelmekben a KMKSZ ellenzéke lett.

1995-ben nyilvánvalóvá vált, hogy az új politikai helyzet erősen megosztja vidékünk magyarságát. Ezt a megosztottságot lényegében nem az egymástól eltérő, a magyarság érdekvédelmét felvállaló programok okozták, mivel mindkét fél nyilatkozatai és programjai közt ott szerepelt feladatként az autonómia megvalósítása annak mindkét (territoriális és kulturális) formájában. A KMKSZ ez irányú törekvéseinek köre annyiban bővült, hogy célul tűzte ki az önálló magyar tanfelügyelőség (később: tankerület) megvalósítását is. Az 1996-ban leköszönő Fodó Sándor helyett frissiben a szövetség elnökévé választott Kovács Miklós javaslatára a választmány elfogadta a KMKSZ autonómia-konceptcióját, ugyanakkor a két szervezet (KMKSZ, illetve BMKSZ és KMSZF) közötti szembenállást ekkor már kimutathatóan személyi ellentétek okozták, illetve erősítették tovább. A két csoportosulás közt ma is tapasztalható ellentéteket minden bizonnyal a csúcsvezetésben kíváncsú generációváltás oldhatja fel.

A függetlenné vált Ukrajnában megtartott harmadik parlamenti választáson a Kovács Miklós által megreformált KMKSZ és annak radikális gondolkodású elnöke, parlamenti képviselőjelöltje került szembe a mandátumát kitöltött Tóth Mihállyal és csapatával. 1997. november 7–8-án Beregváron, az alapszervezeti elnökök hagyományos konferenciájával egy időben a KMKSZ választmánya jóváhagyta saját választási programját, amelynek *Szilárd demokratikus rendet* című fejezete tartalmazta a kollektív jogok szavatolásával kapcsolatos kívánalmakat: „*A valóban működőképes ország alapja a következetes központi végrehajtó hatalom és az önkormányzatok, illetve autonómiák szerves rendszerének megteremtése. Létre kell hozni a nemzetiségek országos önkormányzatát. Figyelembe véve az 1991-es népszavazás eredményét, tegyék lehetővé a kárpátaljai magyar autonóm körzet megalakítását Beregszász központtal.*”

Az 1998. március 29-én lezajlott parlamenti választáson a KMKSZ elnöke, Kovács Miklós nagy fölénnyel szerezte meg a képviselői mandátumot Tóth Mihállyal szemben.

18. Befektetési és különleges gazdasági övezet Kárpátalján

Csaknem egy évtized telt el azóta, hogy Kárpátalja vezetői kormány- és parlamenti szinten kilincselni kezdtek a szabad gazdasági övezet státusáért. Tették ezt akkor, amikor a képviselőkkel és a realpolitikussal együtt rádöbrentek, a „kettős autonómiával” kapcsolatos 1991-es népszavazás eredményeit nem tudják elfogadtatni az ukrán parlamenttel. Páldi András időközben nyugalmazott nagykövet szerint a józanul gondolkodó kárpátaljaiaknak el kellett fogadniuk azt a kegyetlen igazságot, mely szerint „*az autonómia sohasem volt és nem is lesz különálló kérdés Ukrajnában, amit csak önmagában, a helyi igazságok talajáról nézve lehetne megítélni; ez mindig a Kárpátokon túli politikai változások függvénye marad.*”

A kárpátaljai „különleges önkormányzati párti” csúcsvezetők kénytelenek voltak levonni a következtetést: *a megvalósítás feltételeinek, körülményeinek, realitásának figyelmen kívül hagyásával irreális célokat tűztek ki a vidék lakossága elé.* Az illúzióvesztés után gazdasági vonalon kezdték keresni a „különlegesség” valamilyen formációját, amelynek megteremtése elősegítené a kárpátaljaiak boldogulását. Ennek a kitarató küzdelemnek az első szakasza 1992. november 3-án kezdődött, amikor a megyei tanács *különleges, szabad gazdasági övezet státusának megadását kérte Kárpátalja számára.* Ezt követően mintegy esztendeig folyt a lobbizás az ügy sikere érdekében, ám a nacionalista beállítottságú parlamenti képviselők hallani sem akartak arról, hogy Kárpátalja bármilyen prioritáshoz jusson a *nemzetiségi és politikai élet, illetve a gazdaság területén;* így akarták sakkban tartani az ébredő, nemzetiségük elismertetését és önkormányzatiságot követelő ruszinokat és az „elszakadási törekvésekkel” megbélyegzett magyarokat. Mindeközben hiába özönlöttek Kárpátaljáról Kijevbe a kérő- és támogató levelek, gazdasági helyzetfelmérő tanulmányok, a különleges gazdasági övezetéről készített szakértői vélemények: *1993. július 1-én a Legfelső Tanács illetékes bizottsága elutasította a kárpátaljai szabad gazdasági övezetre vonatkozó törvénytervezetet.*

Az elkövetkező öt év folyamán az ügyel kapcsolatban újabb és újabb beadványok ostromolták a kijevi vezetést. *Ezt a kényes problémát végül a Kárpátaljára zúduló természeti csapás segített megoldani.* 1998 őszén árvízkatasztrófa sújtotta vidékünk nagy részét, ami óriási károkat okozott. Ebben az időben kereste fel a lepusztult vidéket Leonyid Kucsma államfő, akinek látogatása után – az ilyenkor szükséges egyéb intézkedések megtétele mellett – megszületett *A befektetési tevékenység különleges rendjéről Kárpátalja megyében* c. elnöki rendelet. A jobboldali képviselők korainak tartották ilyen jogositvány megadását Kárpátaljának, hevesen tiltakoztak a rendelet ellen. Ennek ellenére a törvényt előkészítő munka megindult: sorra készültek el a jogi normatív anyagok, információk, térségfejlesztési koncepciók, amelyek alapján a Legfelső Tanács két törvénynek adott zöld utat. Egyik az imént említett, a befektetési tevékenység különleges rendjéről szóló törvény, amely egész Kárpátaljára vonatkozik, 15 évre szól és egész sor kedvezményt irányoz elő, az alsó befektetési szintet 250 ezer USA-dollárban szabva meg; a befektetési prioritások jegyzékét – 25 szekcióban – a Miniszteri Kabinet határozta meg és 1999. április 6-i rendeletével léptette életbe. A másik törvényt 2001. március 22-én fogadták el, a kárpátaljai szabad gazdasági övezet létrehozását teszi lehetővé. E törvény értelmében az övezet futamideje 30 év, a rendelkezésre álló földterület pedig 737,9 hektár, amelyből 520 hektár a csapi vasúti csomópont, azaz Ukrajna nyugati kapujának térségében terül el. Ezen kívül Munkácson és környékén, valamint az Ungvári járásban adnak át földterületeket a szabad gazdasági övezet használatába. Az övezet igazgatási szervei a következők: Kárpátaljai Megyei Tanács, Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal, mint az övezet gazdasági fejlesztésével foglalkozó szervek.

A még csak kialakulóban lévő kárpátaljai különleges gazdasági övezet – a többi hasonló ukrainai övezethez viszonyítva – nem áll rosszul: 2001 decemberében egyebek mellett elkészült az első Kárpátalján összeszerelt Skoda személygépkocsi. A jelek szerint az első nagy beruházásokat újabbak követik majd, tehát van remény arra, hogy az Ung-vidéki családok közül egyre többen jutnak munka-, azaz kenyérkereseti lehetőséghez, ami köztudottan a szülőföldön-maradás egyik fontos feltétele.

MŰVELŐDÉSI ÉLETÜNK KRÓNIKÁJA

2003. július–augusztus–szeptember

ELISMERÉSEK

❖ A Kárpátaljai Állami Televízió- és Rádiótársaság *Szülőföldem szép határa...* címmel ötödik alkalommal rendezett nemzetközi tv- és rádiós fesztivált a Kárpát-medencei nemzeti kisebbségek számára. A magyar nyelvterületről 24 produkciót mutattak be, amelyeknek értékelésekor a zsűri különdíjjal jutalmazta az Ungvári Rádió és Televízió munkatársait: **Petykó Ágnest, Tótik Enikőt, Sterr Attilát és Rohály Gyulát**, valamint a Magyar TV *Főtéren* műsorának Visket és Técsöt bemutató filmjét, az anyaországi és kárpátaljai tévések közös produkcióját. **Kulin Zoltán és Jankovics Melinda** *Kötődések – A beregi szötes* c. közös pályaműve a kárpátaljai német kisebbség különdíját nyerte el.

❖ **Galajda József**, a Beregszász 900 éves Városvédő, szépítő és Művelődési Alapítvány elnöke a város- és faluvédők Mórton megtartott országos találkozóján a helyi magyar kultúra ápolásában elért eredmények elismeréseként *Podmaniczky-díjban* részesült.

❖ A Pro Libertate Alapítvány által *A nemzet jövője* címmel Szentendrén nyolcadik alkalommal megtartott rendezvényen a *Stephanus Rex Diploma* bronzfokozatát vette át a Beregszászi Magyar Gimnázium tanárainak egy csoportja: **Bacskó Mária, Balácsi Borbála, Horkay Zsuzsanna, Kocsis Marianna, Riskó Márta és Szabó Árpád** igazgató. A kitüntetettek közt ott volt **Kovácsné Marton Erzsébet**, a *KárpátInfo* c. hetilap felelős szerkesztője is.

❖ Ukrajna Nemzetiségi és Migrációs Állami Bizottsága *oklevéllel* tüntette ki **Dupka Györgyöt**, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége elnökét sokrétű munkásságáért, elsősorban abból az alkalomból, hogy 10 éves a MÉKK.

❖ Revák István, a megyei közigazgatási hivatal elnökének első helyettese *oklevéllel* ismerte el **Szilvási Zoltánnak**, Nagydobrony polgármesterének a Kárpátaljai Magyar Folklórfesztivál szervezésében végzett munkáját.

❖ Leonyid Kucsma szeptember 29-én kelt rendeletével parlamenti képviselőnként, **Gajdos Istvánt**, az Ukrán Magyar Demokrata Szövetség elnökét nevezte ki az államfő mellett működő, az országos nemzetiségi szervezetek vezetőiből álló tanácsadó testület elnökévé. Ukrajna függetlenné válása óta magyar nemzetiségű politikus még nem töltött be ilyen magas tisztséget államunkban.

ESEMÉNYNAPTÁR

Július

❖ A szolvyvai emlékpark-bizottság döntése szerint ebben az évben november 22-én emlékeznek meg a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól.

❖ A Munkácsi Humán Pedagógiai Főiskolán ötödik évfolyam indul a tavaly 4. évfolyamot elvégzett diákok részére, melynek befejezése után a hallgatók államvizsgáznak és baccalaureatusi diplomát kapnak. Ezen a főiskolán magyar csoportok is indultak.

❖ Hazaszállították és az ungvári székesegyház egyik oltára alatt örök nyugalomra helyezték az 1946-ban meggyilkolt **Teodor Romzsa** görög katolikus püspök földi maradványait.

❖ A hónap első hetében Csontoson megrendezte a hagyományos, sorrendben *XI. Kárpátaljai Nyári Szabadegyetemet* a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Pro Minoritate Alapítvány.

❖ Ifjúsági napot tartottak Barkaszon és Csongoron. Színes műsorral a **Sass Ibolya** vezette, az UMSZ ifjúsági és sportszakbizottsága által szervezett műkedvelő csoport gondoskodott.

❖ *A kárpátaljai magyar sajtó helyzete napjainkban* címmel kerekasztal-beszélgetés zajlott le a megyei könyvtár magyar és idegen nyelvű osztályán, amelyen a vidékünkön megjelenő magyar nyelvű lapok szerkesztői közül részt vett többek közt **Zubánics László** (*Beregi Hírlap*) és **Bíró László** (*Határmenti Szociáldemokrata*). **Balla László**, a *Kárpáti Igaz Szó* nyugalmazott főszerkesztője arról a

küzdelemről beszélt, amit annak idején az egyetlen magyar nyelvű kárpátaljai napilap fennmaradásáért folytattak.

❖ A Drávai-kör összejövételén **Kiss József** (1843–1921) költő és folyóirat-szerkesztő életéről, munkásságáról tartott érdekfeszítő előadást **Gortvay Erzsébet** irodalomtörténész.

❖ **Jurij Kerekes** prózaíró fordításában megjelent ukrán nyelven **Morvay Gyula** *Falu a havasok alatt (Szelo pod poloninami)* c. regénye.

❖ Megvédte kandidátusi disszertációját az Ungvári Nemzeti Egyetem két tanára, **Györke Magdolna** és **Zékány Krisztina**. A diplomaosztó ünnepségen 21 magyar szakos, végzős diák is kezébe kapta a felsőfokú végzettséget tanúsító okmányt.

❖ A kárpátaljai nemzeti szervezettek és **Ivan Rizak** kormányzó találkozásán többek közt megtárgyalták az Ungvári Dayka Gábor Középiskola és Gimnázium épületszárnyának továbbépítési lehetőségeit.

❖ Beregszászon 12 fiatal kántor vette át oklevelét. A végzősöket és a megjelenteket **Kőrösi Sándor** lelkipásztor, a Himnológiai Társaság elnöke köszöntötte, a hálaadó istentiszteleten **Zán Fábian Sándor**, a KRE főjegyzője hirdetett ígét.

❖ A KMPSZ szervezésében másodízben megtartott *Nyári Kölcsey Akadémia* munkájában az idén is mintegy 400 pedagógus vett részt.

❖ **Mihajlo Cserepanya**, a megyei nemzetiségi és migrációs osztály vezetője közlése szerint vidékünkön 46, megyei szinten bejegyzett szervezet működik, amelyek közül néhány – köztük a MÉKK – igen hasznos, gazdaság-élénkítő tevékenységet is végez.

❖ Idén rekordszámú, 15 helyre 58 felvételiző jelentkezett az UNE magyar nyelv és irodalom szakára.

❖ *Hagyományos régiók, régi hagyományok* címmel rendezte meg V. Népzenei Versenyét a Kárpát-medencei magyar dalkörök, zenei csoportok, szólóénekesek és hangszeres szólisták számára a Vass Lajos Népzenei Szövetség. A kárpátaljai regionális döntőt Tiszapéterfalván tartották meg **Pál Lajos**, az ismert zenetanár szervezésében. A zsűri döntése értelmében **Károlyi Dezső** (Mezővári), **Bíró Anikó** (Szalóka) szólóénekesek, a tiszapéterfalvi **Százzsorszép**

együttes, valamint hangszeres kategóriában a **Bíró-trió** jutott tovább a jövő év tavaszán Budapesten megrendezendő országos döntőbe.

❖ Tiszacsomán megnyílt a holland segítséggel felépített református gyülekezeti ház. Az ünnepségen **Horkay László** püspök hirdetett ígét.

❖ Ungváron megtartotta ülését a Kárpátaljai Magyar Oktatási Intézmények Tevékenységét Koordináló Tanács, amelyen a megyei tanügyi főosztály képviselőjében jelen volt **Herczog György** főosztályvezető-helyettes és **Marina Kljap** felsőoktatási osztályvezető. Az UMDSZ részéről **Árpa Péter**, a Magyar Iskolaigazgatók Fórumának elnöke, a KMPSZ részéről **dr. Orosz Ildikó** elnök és **Gulácsy Géza** alelnök, a KMKSZ részéről **Brenzovics László** alelnök vett részt a tanácskozáson.

❖ A KMKSZ szervezésében Tiszaújlakon megtartották a hagyományos Turul-ünnepséget, amelyen **Orbán Viktor** volt miniszterelnök, a FIDESZ Magyar Polgári Szövetség elnöke mondott ünnepi beszédet. A turulmadaras emlékmű megkoszorúzása után a Tisza-parton népiünnepélyt rendeztek.

❖ A MÉKK és a megyei könyvtár magyar osztályának szervezésében megtartották a 80. életévébe lépő **Danielovics Emmi** szerzői délutánját. A sok műfajú művész nő munkáiból kamarakiállítás nyílt és bemutatották a szerző *Tiszaborkáittól Ungvárig* c. könyvét. Danielovics Emmi munkásságát **Horváthné Somogyi Ilona**, a könyvtár osztályvezetője, **Gortvay Erzsébet** és **Horváth Sándor**, a MÉKK társelnökei, **Dupka György**, az Intermix Kiadó vezetője, **Szentpéteri Bertalan**, Magyarország külügy- és gazdasági attaséja, **Balla Pál** festőművész és **Lizanec Péter**, az UNE tanszékvezető professzora méltatta.

❖ Beregszászon megtartották az UMDSZ I. kongresszusát, amelyen 454 küldött képviselte a több mint 15 ezer fős tagságot. Az országos szövetség 13 regionális, 11 középszintű, illetve 135 alapszervezetből épül fel. A küldöttek bizalmukról biztosították az Országos Elnökség tagjait: **Gajdos István** elnököt, **Dupka György**, **Kincs Gábor**, **Köszegehy Elemér** és **Vass Tibor** alelnököket; megválasztották az Országos

Tanácsot, melynek elnöke **Zubánics László**, két alelnöke **Horváth Sándor** és **Kárász Magdolna** lett, jóváhagyták a szövetség belső működési szabályzatát és a vízumkénszer kapcsán nyilatkozatot fogadtak el az ukrán–magyar állampolgári kapcsolatokról, a kedvezménytörvény módosításairól. A kongresszus munkájában részt vett **Tóth János**, a Magyar Köztársaság ukrainai nagykövete, **Szabó Vilmos** államtitkár, **Böndi Györgyi** az RMDSZ, **Csörgits József**, a Horvátországi Magyarok Szövetsége és **Köteles László** a Szlovákiai Magyar Koalíció Pártja képviselőjében.

❖ Budapesten megtartotta ülését az Illyés Közalapítvány Kuratóriuma, amely a korábban sikertelenül létrehozni próbált kárpátaljai alkuratórium ajánlásai nélkül döntött az innen beérkezett 263 pályázat ügyében, melyek közül 95 pályázat nyert támogatást.

❖ Kárpátalján is elkezdődött az újabb kárpótlási ügyintézés. Az érintettek száma vidékünkön meghaladja a 6 ezer főt. Az 1939–1989 közt politikai üldöztetés következtében életüket veszített magyar állampolgárok örökösének korábban juttatott 30 ezer Ft. összegű kárpótlási díjat 400 ezer Ft-ra egészítik ki.

❖ A munkácsi járási Dercenben először szerveztek református gyermektábort, **Zsukovszky Miklós** lelkipásztor irányításával. ❖ Vidékünkön elsőként Kigyóson alakult újjá a hegyközség intézménye, azaz a szőlőtermesztő gazdák érdekvédelmi egyesülete. A civil szerveződés 42 gazdát tömörít, 35 hektár ösztérületű szőlőültetvénnyel.

❖ **Balogh Klára** ismert koreográfust 75. születésnapja alkalmából **Leonyid Kucsma** államfő táviratban köszöntötte.

❖ A Szentesi Mosolygósabb Régióért elnevezésű kulturális közhasznú egyesület alsó tagozatos tanulók számára meghirdetett meseíró pályázatának első helyezettje a kárpátaljai (Jánosi) **Makszim Katalin** lett, az ugyancsak kárpátaljai **Názárovics Ivett** és **Mitrovics Anetta** különdíjban részesült.

❖ A *vidékünkön élő nemzetiségek kulturális életének gazdagítása* témakörben kétnapos szemináriumot tartottak a Téesői Járási Művelődési és Szabadidőközpontban, melynek

folytatásaként Aknaszlatinán *A sóstavak melódiai* címmel megrendezték a nemzeti kisebbségek fesztiválját. A közönség tetszését többek közt a nevetleni *Aranykalász* táncegyüttes és a helyi *Nefelejcs* néptáncegyüttes remek produkciója, valamint egy magyar népdalcsokor nyerte el, **Szabó Andrea** énekesnő, a beregszászi járási művelődési osztály vezetője előadásában.

❖ A derceni gazdák szövetsége, a helyi református egyházközség és magánszemélyek létrehozták a *Dercsényi Dercenért Alapítványt*, amely többek közt célul tűzte ki a település felvirágoztatását. Az alapítvány elnöke **Balázs Ervin** vállalkozó.

❖ A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanévzáró és diplomaátadó ünnepségén ezúttal 13 óvodapedagógus, 10–10 történelem, földrajz–angol–történelem, 8 angol–földrajz szakos végzős, 20 alsó tagozatos tanító, 20 kertész-mérnök és 31 közgazdász vette át diplomáját.

❖ Megjelent a Duhnovics Társaság ruszin nyelvű monográfiája, melynek szerzői: **Vaszilij Szocska-Borzsavin (Szocska László)** és **Ludvig Filip-Radvanskij (Fülöp Lajos)**. A monográfia elemzi a ruszin–magyar kapcsolatok történetét és jelenlegi helyzetét is, kiemelve az ungvári Duhnovics Társaság és a MÉKK által közösen szervezett kulturális programok, helytörténeti konferenciák jelentőségét.

❖ Ungváron kiállítás nyílt a 70. születésnapját ünneplő, orvosként is ismert festőművész, **Torbics Sándor** alkotásaiból.

❖ Új magyar nyelvű lapok jelentek meg vidékünkön. A *Tiszaháti Hirmondó* Bökény, Farkasfalva, Péterfalva, Tivadarfalva és Forgolány települések lakosainak életét ismerteti, havi egyszeri megjelenéssel; kiadója a helyi egyházközség és a polgármesteri hivatal, főszerkesztője **Bodnár Diana** református liceumi oktató. *Az Ukrajnai Magyar Krónika* c. hetilapot – a *Határmenti Szociáldemokrata* c. lap mellett – a *Beregi Hírlap* egykori főszerkesztője, **Bíró László** szerkeszti. Ez a lap országos terjesztésű, minden ukrainai magyarhoz és magyarról kíván szólni.

❖ Oroszi község református gyülekezetében háláadó istentiszteletet tartottak a szépen felújított templom felszentelése alkalmából.

❖ Az Uzshorod Galériában megnyílt **Hajdú**

László, Vaszil Szvaljavcsik és Vitalij Zvenyihorodszkij festőművészek tárlata.

❖ A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége első ízben szervezett szabadegyetemet Péterfalván, amelynek keretében neves hazai és anyaországi meghívott szakemberek tartottak előadásokat, többek közt **Miklósi Endre**, a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium főtanácsosa, **Mecseky Zoltán** konzul, **Kemény Bertalan**, a Magyar Falu- és Tanyagondnoki Szövetség elnöke. A szabadegyetem hallgatói közelebből megismerkedhettek a kárpátaljai magyar irodalmi élet helyzetével is, amelyről **Vári Fábian László** József Attila-díjas költő, **Horváth Sándor** és **Nagy Zoltán Mihály** beszélt. A diákok számára ugyancsak emlékezetes élményekkel szolgált **Turczy István** író, költő, műfordító.

❖ A Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulója alkalmából a felső Tisza-vidéki KMKSZ-szervezet elnökének (**ifj. Sari József**) kezdeményezésével, **Tatár Károly** irányításával többnapos kerékpáros emléktúrárt rendeztek.

❖ Az összefogás jelképeként, a MÉKK koordinálásával Tiszabökényben közösségi házat avattak, amely közadakozásból épült fel az 1998-as árvíz után, s falai közt orvosi rendelő, postahivatal, óvoda kapott helyet. A II. Rákóczi Ferenc nevét viselő intézmény avatónapságán **Illés István** polgármester, **Dupka György** MÉKK-elnök, **Gajdos István** UMDSZ-elnök, parlamenti képviselő, **Szentpéteri Bertalan** magyarországi külgazdasági attasé, **Németh János**, a HTMH főosztályvezetője, **Gortvay Erzsébet**, a MÉKK társelnöke, **Nagy György**, a település szülötte, csetfalvai polgármester mondott beszédet. **Hunyady Attila** helybeli református lelkipásztor, **Marosi István** görög katolikus parochus és **Papp István** pravoszláv lelkész megáldotta és felszentelte az óvodát.

Augusztus

❖ A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház a moszkvai Csehov Színházi Fesztiválon a *Sardafass, a hím boszorkány* és *Gyilkosság a székesegyházban* c. darabot mutatta be. A Kisvárdán hagyományosan megrendezett

színházi fesztiválon *A szarvassá változott fiú* c. művet adta elő a társulat, ezenkívül előadást tartottak Esztergomban és más anyaországi városokban is.

❖ **Károlyi Lajos**, Mezőkaszony római katolikus plébánosa, pápai prelátus, korábban Szatmár megye székesegyházi kanonokja születésének 89., pappá szentelésének 65. évfordulójához érkezett. Ebből az alkalomból vasmisét celebrált, amelyen számos igehirdető testvére és a hívek százai osztoztak a hálaadás örömeiben.

❖ A MÉKK nagyszülői járási szervezete kilencedik alkalommal történelmi jurta-tábort, negyedik alkalommal képzőművészeti gyermektábort szervezett a Tiszapéterfalva határához tartozó Kiserdőben **Kovács Katalin** vezetésével. A természetközeli 120 munkácsi gyermek táborozott.

❖ Befejeződött a KMPSZ szórványprogramja keretében megrendezett anyanyelvi Irka-tábor Beregszászban, amelyen ezúttal 52 felső Tisza-vidéki, Latorca-völgyi és Bereg-vidéki gyerek tanult együtt.

❖ A munkácsi Szent Márton-székesegyházban **Rác Márton** karmester vezényletével megtartotta záró hangversenyt a XIV. Munkácsi Zenei Tábor. A koncerten **Bach**, **Vivaldi**, **Mozart** és más klasszikusok, valamint **Medenczy Román** fiatal munkácsi zeneszerző *Ave Maria* c. műve hangzott el. Szoprán szótót **Herczenik Anna**, alt szótót **Mezőssy Katalin**, tenor szótót pedig **Sztankovics Attila** énekelt.

❖ Az Intermix Kiadó gondozásában megjelent **Szalai Borbála** *Gyalogösvény, gyalogút* c. gyermekvers-kötete.

❖ Nyíregyházán napvilágot látott az **Udvari István** nevével fémjelzett ukrán-magyar szótári adatbázis zárókötet, teljessé téve a hatkötetes, hiánypótló kiadványsorozatot.

❖ A balazséri Béthel Misszió központjában ötödik alkalommal szervezték Református Keresztény Népművészeti Tábor.

❖ Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent értelmező kézikönyv új, átdolgozott kiadásának szövege ismereti a magyar nyelvhasználat határon túli változatait is. A kárpátaljai szóanyagot **dr. Cserniksók István** nyelvész, a KMTF főigazgató-helyettese gyűjtötte.

❖ Tiszaújlakon megnyílt az amerikai Luke Society nonprofit keresztyén szervezet által támogatott Keresztyén Egészségügyi Központ, amely a munkácsi után immár a második hasonló intézmény vidékünkön.

❖ A kárpátaljai magyarság képviseletében **Zubánics László**, az UMDSZ Országos Tanácsának elnöke, a Hármashatár Irodalmi Társaság társelnöke mondott beszédet azon a megemlékezésen, amelyet **Kölcsey Ferenc** születésének évfordulóján tartottak a Szatmár megyei Szödemeter település templomának kertjében.

❖ Lezajlottak a felvételi vizsgák a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán. A jelentkezők száma és a felkészültségi arány meghaladta a korábbi éveket. 212 jelentkező közül 111 nyert felvételt.

❖ Az Ungvári Nemzeti Egyetemre 280 magyar tannyelvű középiskolát végzett diák jelentkezett felvételre (az elmúlt évben 115). Az államilag finanszírozott nappali képzésre jelentkező 241 fiatal egyharmadát vették fel. Az egyetemen ösztől megkezdődik a magyar ajkú ukrán nyelvtanárképzése is vidékünk magyar iskolái számára.

❖ Aknaszlatinán, az allergológiai kórház konferenciatermében megtartotta soros közgyűlését a Kárpátaljai Magyar Egészségügyi Dolgozók Társasága.

❖ Másodízben rendezték meg Péterfalván a Magyar Alkotók Fórumát a MÉKK és a helyi Móríc Zsigmond Kulturális Egyesület szervezésében. Előadást tartott **Pomogáts Béla**, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának és az Illyés Közalapítvány Kuratóriumának elnöke, **Botlik József** irodalomtörténész, **Illés István**, Péterfalva polgármestere, **Gortvay Erzsébet** irodalomtörténész, **Dupka György**, **Vári Fábán László**, **Minya József** és **Horváth Sándor**. A fórum résztvevői megkoszorúzták a falu szülötté, **Kiss Ferenc** emléktábláját. A történelmi jurta-tábor helyszínén megtartották a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának és az *Együtt* c. folyóirat szerkesztőbizottságának ülését, melynek során a jelenlévők **Vári Fábán Lászlót** választották meg az írócsoport és a

szerkesztőbizottság elnökévé, miután **Dupka György** bejelentette leköszönési szándékát mindkét tisztségről.

❖ Harmadszor rendezte meg Aréna sátortáborát a Borzsa folyó partján a KMKSZ ifjúsági szervezete, becslések szerint több mint 3 ezer résztvevővel.

❖ Aklihegyen ifjúsági hetet szervezett a Kárpátaljai Református Ifjúsági Szövetség. Ezzel egyidőben a KMPSZ Abacus matematikai táborba hívta az érdeklődőket a KMTF kollégiumában.

❖ A Tokaji Író-táborban megtartották a Kárpát-medencei magyar irodalmi lapok fórumát, amelyen folyóiratunk, az *Együtt* képviseletében **Vári Fábán László** és **Dupka György** vett részt

❖ Beregszászon ülésezett a Kárpátaljai Magyar Felsőoktatási és Ösztöndíjtanács, amelyen részt vett **Petri Zolt**, a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériuma határon túli magyarok főosztályának osztályvezető-helyettese és **dr. Nagy Imre**, ugyanezen főosztály ösztöndíjreferense. A legnagyobb mértékű túljelentkezés a phd-képzés nyolc kiosztható ösztöndíjára volt.

❖ A KMTF kollégiumának Révész Imre kiállítótermében Kárpát-medencei könyvgrafikai kiállítás nyílt meg a KMKSZ, a Magyar Képző- és Iparművészek Társasága és a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága szervezésében.

❖ **Szabó Tibor** művészeti vezető közlése szerint az eszenyi Ritmus néptáncegyüttes háromhetes anyaországi vendégkörútja során Egerben és Budapesten, a határon túli művészek *Égtájak* elnevezésű fesztiválján, ezen kívül Veszprém megyében adta elő műsorát, meghívást kapott a mogyoródi napokra is.

❖ A Nagyberegi Református Liceumban nyolcadszor szerveztek idegen nyelvű tábor a diákok angol és német nyelvtudásának elmélyítése céljából.

❖ Beregszász város küldöttsége **Medvigy István** alpolgármester vezetésével részt vett a polgári napok rendezvénytársaságán.

❖ Beregszász vendége volt **Kü Lajos**, a Ferencváros Torna Club egykori válogatott játékosa, aki kezdeményezte az összmagyar diákajnokság megszervezésének kiterjesztését

vidékünkön is. A diák bajnokság kárpátaljai lebonyolításának megszervezésére az illetékes alapítvány **Géczy Tihomér** nevelőtanárt, a Nagyberegi Középiskola igazgatóját kérte fel.

❖ Ráton befejeződött a helyi római katolikus plébánia által szervezett hagyományos angol és német nyelvű tábor, Szinyákon pedig a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség vezetőképző tábora.

❖ Evangelizációs körutat tartott a Salánki Református Ifjúsági Gyülekezet, amely saját amatőr színjátszó csoportjának jeleneteiből, evangelizációs és zenés elemekből álló programmal kereste fel az ungvári, nagydobronyi, szernyei, balazséri és beregszászi református gyülekezetet.

❖ A Beregszászi Nyomda- és Kiadványtársulat gondozásában megjelent **dr. Bende Mária** *Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében* c. könyve. A szerző Beregszászon született, Budapesten él.

❖ *Bennünket is éltet Szent István öröksége* címmel irodalmi délutánt szervezett a MÉKK és a megyei könyvtár magyar osztálya, amelyen **Gortvay Erzsébet** tartott előadást, bemutatták **Nagy Zoltán Mihály** nemrég megjelent *Új csillagon* c. kötetét.

❖ Vidékünk településein megemlékeztek Szent István királyról. A BMKSZ és az UMSZ beregszászi városi szervezete zenés irodalmi műsor keretében méltatta államalapító királyunk emlékét, Ungváron az UMSZ városi szervezete, az UMSZ és a MÉKK szervezésében tartották meg a Szent István-napi rendezvényt. **Dupka György**, a MÉKK elnöke mindkét helyszínen felolvasta **Gajdos István** parlamenti képviselő, az UMSZ elnöke üdvözlő levelét. A KMKSZ központi Szent István-napi rendezvényének helyszíne Aknaszlatina volt. A megemlékezéseken számos anyaországi neves személyiség is részt vett.

❖ **Medgyessy Péter** miniszterelnök meghívására, Gajdos István elnök vezetésével UMSZ-küldöttség vett részt a budapesti Szent István-napi rendezvényeken.

❖ Az idén 66 fiatal jelentkezett a KMTF-en a Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Karának kihelyezett képzéseként

negyedszer meghirdetett közgazdász szakra. A felvételhez szükséges pontszámot 39 jelentkező érte el.

❖ Ünnepeles rendezvényen emlékeztek meg a Nagyberegi Református Liceum tíz évvel ezelőtti alapításáról. Jelen volt **Horkay László**, a KRE püspöke és **Gulácsy Lajos** nyugalmazott püspök is.

❖ A Huszt közelében lévő Nárciszok völgyében ifjúsági tábor nyílt meg, ahol Ukrajna Nemzeti Közösségeinek Kongresszusa szervezésében 17 nemzetiség fiataljai kaptak lehetőséget kététes tartalmú pihenésre. A táborba ellátogatott **Gajdos István**, az UMSZ elnöke is.

❖ Nagyszőlősen *Kristályfűrtök* címmel lezajlott a hagyományos dalfesztivál.

❖ Tanévnyitó ünnepséget tartottak a Karácsfalvi Sztójka Sándor Görög Katolikus Liceumban. Ünnepi beszédet mondott **Milan Sasik**, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke. Ez az intézmény az Apáczai és az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Duna Televízió támogatásával jött létre.

❖ *Szorgos kezek–2003* elnevezésű program keretében termékbemutató kiállítást szervezett Bótrágyon a helyi gazdaszövetség.

❖ A hónap folyamán a Kárpátaljai Megyei Néprajzi Múzeumban **Ilku Marion József** emlékkiállítását, a megyei könyvtár magyar osztályának dísztermében **Danielovics Emmi** egyéni tárlatát, a Megyei Bokszy Szépművészeti Múzeumban kárpátaljai portréfestészeti kiállítást, a Péterfalvi Képtárban kárpátaljai festők állandó tárlatát, a Farkasfalvi Tiszaháti Tájmuzeum skanzenjében a népi élet emléktárgyait tekinthették meg az érdeklődők.

Szeptember

❖ A vidékünkön megtartott tanévnyitó ünnepségek közül kiemelkedő jelentőségű volt a huszti magyar iskola rendezvénye, ahol a megyei bíróság döntése nyomán tovább folytatódhat az önálló magyar nyelvű oktatás.

❖ Dalos-táncos ünnepség színhelye volt Nagyszőlős a város napja alkalmából. A rendezvény során a járási állami közigazgatási

hivatal épülete előtti téren felavatták **Bródy Iván Őrangyal** c. szobrát. A járási könyvtárban grafikai kiállítás nyílt **Martin Ferenc** Kossuth- és Munkácsy-díjas művész Petőfi Sándor műveihez készített illusztrációiból.

❖ Az UMSZS Ifjúsági és Sportszakbizottsága EU-előadássorozatot tartott az ungvári és a beregszászi járás magyar iskoláiban.

❖ **Balahuri Eduárd**, az UNE archeológiai tanszékének vezetésével folytatódnak a Tiszacsoma térségében elkezdett, honfoglalás kori leletek feltárását célzó ásatások.

❖ Fennállásának 10. évfordulójára emlékezett a beregszászi 4. sz. Bendász István Cserkészcsapat. Ebből az alkalomból a Beregszász–Kecskemét Baráti Társaság és a Cserkészlilium Keresztény Jótékonyági Alapítvány szervezésében konferenciát tartottak *Természetes családtervezés* témakörben, melynek a beregszászi Sinkovits Imre cserkész- és közösségi ház adott otthont.

❖ Rahó napja alkalmából az UMSZS Rahói Szervezete először fogadta gazdag kulturális műsossal a városba látogatókat, akik között ott volt számos kárpátaljai és anyaországi ismert közéleti személyiség.

❖ Az UMSZS és a Négyhatár–Vállalkozók Szövetsége szervezésében Bereg–vidéki vállalkozók és népművészek mutatkoztak be a budapesti Hungexpo kiállításán. A Magyar Kultúra Alapítvány hagyományosan a BNV-hez igazítja *Régiók találkozása* c. rendezvényét, amelyen Kárpát-medencei előadók, együttesek adják elő műsorukat. Kárpátjáról ezúttal a *Gyöngyösbokréta* derzeni táncegyüttes és a péterfalvi népzenei együttes mutatkozott be.

❖ Jótékonyági hangverseny színhelye volt a nagyszőlősi városi művelődési és szabadidőközpont, ahol **Lakatos Orsolya** ismert zongoraművész és zeneszerző, a Weiner Leó Zeneművészeti Szakközépiskola tanárnője adott emlékeztető koncertet népes közönség előtt. A koncert bevételét a nagyszőlősi **Tóth-házaspár** által létrehozott jótékonyági alapítvány számlájára utalták át. Ezt az alapítványt a gyermekeiket közötti baleset következtében elvesztett Tóth-házaspár a rászoruló gyermekek támogatása céljából hozta létre.

❖ 15 országból mintegy 250 résztvevője

volt a kufsteini tanácskozásnak, amelyen többek között a magyar kisebbségek, köztük a nyugati szórványmagyarság helyzetét elemezték az EU-bővítéssel kapcsolatban. A kétnapos megbeszélésen Kárpátalját **Kőszeghy Elemér**, az UMSZS alelnöke képviselte.

❖ Nyíregyházán 30. alkalommal rendezték meg a Nyírségi Ősz programsorozatot, amelynek egyik fénypontja a gyümölcskarnevál volt. Vidékünkéről a beregszászi Tanítók Háza bázisán működő, **Bundás Lajos** vezette táncegyüttes lépett színpadra.

❖ Ungváron megnyílt a turisztikai vásár, ahol bemutakoztak a magyarlakta térségek falusi turizmussal foglalkozó csoportjai is, köztük a viski Zöld Turizmus Szövetség.

❖ Beregszászon és Ungváron *Az EU házhoz jön* címmel közérdekű fórumot szerveztek az ukrán–magyar kapcsolatok várható alakulásáról a vízumkényszer bevezetése után. Az ungvári fórumon **Apátni Kornél**, a Magyar Köztársaság Gazdasági és Közlekedési Minisztériumának helyettes államtitkára tartott vitaindító előadást.

❖ A pop-, pok-rock, dzsessz-rock, folk-rock és nosztalgiazene előadói részvételével zenésztalálkozó zajlott a Beregszászon a KMKSZ és a helyi művelődési központ szervezésében.

❖ A Kárpátaljai Szövetség és az UMSZS idén is megszervezte a Kárpátaljai Magyar Kultúra Napját Balatonföldváron. Vidékünk delegációját **Zubánics László** vezette. Sor került **Füzesi Magda** legújabb verseskötetének bemutatására is.

❖ A KMKSZ szervezésében megtartották a *IV. Kárpátaljai Népzenei és Néptánc-találkozót* a dereni művelődési házban. Fellépett a **Vajnági Éva** vezette szlatinai *Nefelics* néptáncegyüttes, a dereni *Gyöngyösbokréta* hagyományörző népdal és néptáncegyüttes. A dereni **Fodor Csilla** és az ungvári **Varga Katalin** népdalokat adott elő.

❖ A Deák-emlékév alkalmából a haza bölcsé születésének 200. évfordulója tiszteletére a MÉKK és a megyei könyvtár magyar osztálya rendezvénysorozatot indított. Ezúttal Deák Ferencről vitaindító előadást **Zubánics László** történész tartott. A vitában részt vett **Dupka György**, **Horváth Sándor**, **Gortvay Erzsébet**. Az est második részében **Füzesi Magda** új

verseskötetét, **Nagy Zoltán Mihály** főszerkesztő az *Együtt* legújabb számát mutatta be.

❖ Székesfehérváron ismét megrendezték a határon túli magyar irodalom hetét, amelyen előadást tartott **Balla D. Károly**, **Berniczky Éva**, **Horváth Csaba**. Az *Együtt* c. folyóiratot **S. Benedek András**, a vidékünkéről elszármazott, Budapesten élő művelődés-történész képviselte. ❖ MAMAPAPA magyar-magyar csúcstalálkozó volt Budapesten. A Magyar–Magyar Parlamenti Partnerség elnevezésű fórum munkájában részt vett **Gajdos István** parlamenti képviselő, az UMDSZ elnöke.

❖ A Médiahajó és Internet-hajó 13. hagyományos találkozásán Kárpátaljáról többek között **Kőszeghy Elemér**, **Kovács Miklós**, **Balla D. Károly**, **Berniczky Éva** és **Mészáros Domonkos** ungvári plébános vett részt.

❖ **Dupka György**, a MÉKK elnöke a kárpátaljai magyarság helyzetéről tartott előadást az Interparlamentáris Unió budapesti csúcstalálkozásán.

❖ Az UMDSZ és a BMKSZ meghívására a Beregszászi Művészeti Iskolában vendégszerepelt a törökbálinti Lendvay Károly Férfikórus. Többek között Erkel Ferenc Bánk Bán c. operájából hangzottak el részletek A kórust **Tóth Csaba** vezényelte, zongorán **Kántor Zsolt** kísérte.

❖ Ungváron tartotta XII. ülését a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával foglalkozó magyar–ukrán vegyesbizottság, amely a kárpátaljai magyarság sorsdöntő kérdéseit tekintette át. A testület munkájában részt vett **Gajdos István** parlamenti képviselő, az UMDSZ elnöke is.

❖ Beregszászban az egykori Úri Kaszinó (ma Arany Páva Étterem) falán elhelyezett Széchenyi-emléktáblánál **Borbély Ibolya** tanárnő szervezésében a Rákóczi Szövetség Beregvidéki Ifjúsági Szervezetének tagjai gróf Széchenyi Istvánra emlékeztek születésének 212. évfordulójára alkalmból.

❖ Az UNE magyar filológiai tanszéke jubileumi konferencián méltatta az egyetem magyar tagozata megnyitásának 40. évfordulóját. A konferencia témája: nyelvi és irodalmi kölcsönhatások polietnikus társadalmi közegben.

❖ 40. alkalommal került megrendezésre a *Barátság határok nélkül* elnevezésű beregszászi járási fesztivál, melynek keretében többek közt

konferenciát tartottak *Európa határok nélkül* címmel.

❖ Az ungvári Nemzetiségi Kulturális Központban *A kárpátaljai magyarság művelődési helyzete: kiütéskeresés a válságból* címmel közművelődési fórumot szervezett az UMDSZ Művelődési Szakbizottsága és a MÉKK.

❖ Nagydobronyban megrendezték a XIV. Kárpátaljai Magyar Folklorfesztivált, amelynek szervezője az UMDSZ, a megyei művelődési főosztály és a helyi polgármesteri hivatal volt. A nemzetközi zsűri három kategóriában hirdetett eredményt. Népdalénekes: 1. **Vajda Viktória** (Szürte), 2. **Varga Katalin** (Ungvár), 3. **Tanczár Katalin** (Beregszász). Néptánc: 1. **Ludovika táncegyüttes** (Beregszász, vezetője Bundás Lajos), **Ritmus táncegyüttes** (Eszény, vezetője Szabó Tibor), **Arabeszk táncegyüttes** (Csap, vezetője Kovács Tetjana). Énekkar: 1. **Rózsza népdalkör** (Szürte, vezetője Szikora Csilla), a **Viski Művészeti Iskola** népdalköre (vezetője Havasi Olga), **Nefelejcs népdalkör** (Aknaszlatina, vezetője Vajnági Éva).

❖ Gazdag kulturális programmal zajlottak le a hagyományos falunapok Nagypaládon, Bátyuban, Eszenyben és más településeken. Eszenyben emléktáblát avattak a második világháborúban elesett magyar katonák emlékére.

❖ A KMKSZ és a beregszászi művelődési központ szervezésében bábos-találkozót rendeztek Beregszászban.

❖ **Töröcsik Mari** és **Trill Zsolt** főszereplésével a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház társulata a budapesti Bárka Színházban bemutatta *A szarvassá változott fű* c. darabot.

❖ A nagydobronyi Sting Szabadidőközpontban megannyi ifjúsági szórakozási lehetőség mellett Internet-kávézó és moziklub nyílt **Benedek István** programszervező irányításával.

❖ A KMKSZ kiadásában megjelent **Czébely Lajos** *Visk története* c. helytörténeti munkája, valamint az ugyancsak Viskén élő **Becske József** költő *Indián szívek a kövön* c. első verskötete.

D.Gy.

ECSETTEL – MAGYARUL

TÓTH LAJOS 55 ÉVES

Vannak alkotók, akik – álmodják az életet verssorokban, hangjegyekben, igézzék azt bármilyen technikával papírra, vászonra – valahogy mindig ugyanarról vallanak. Magáról a létről. Az emberi létezés misztikus, lélekközpontú, titkos lényegéről.

Számomra ilyen képzőművész Tóth Lajos. S még egy kicsivel több. Rajzoljon bár embertulajdonságú madárijesztőket, varázsolja a puszták vérvörös naplementéjét, kék-fehér-fagyhalál telét, álmodja képekké a mezők virágvalóságát – ezek az üzenetek hozzám mindig magyarul szólnak.

Magyarul itt, e ránk omló kisebbségi létben. Magyarul akkor is, amikor a nyelvi, lelki nemlét vicsgott.

Magyarul – mert mondanivalójának lényege ez.

Tóth Lajos – mint minden istenáldotta alkotó – öntörvényű. Teremtett saját (s nem csupán alkotói) világot. Ez a világ komor, fájón igaz. Ez a világ a mi mikrouniverzumunk. Ez a világ olyan mint egy Petőfi-vers. Pontosabban: olyan, mint a magyar költészet – Ady fájó magyarságával, József Attila kínzó emberségével...

S mégis mindig ott bujkál benne a remény.

A remény, mely nélkül értelmét veszti az alkotás.

A remény, mely felemeli szívünket, a létezésből megélhető életet teremt.

HORVÁTH SÁNDOR

TÓTH LAJOS életének és munkásságának fontosabb adatai:

Született: 1948. szeptember 9., Szürtében, ahol most is él.

Tanulmányait Ungvárott végezte, 1964-1968 között.

Mesterei: Berecz Vilmos és Petky Sándor.

Fontosabb egyéni kiállítások:

1975 - Csap, kultúrház
1988 - Ungvár, Kárpáti Igaz Szó kiállítóterme
1989 - Nyíregyháza, Bessenyei György

Tanárképző Főiskola

1990 - Mátészalka, művelődési központ

1998 - Szürte, művelődési központ

2002 - Szófia, Magyar Kultúra Intézet

Fontosabb csoportos kiállítások:

1974 - Ungvár, Megyei Őszi Tárlat

1976 - Ungvár, Megyei Őszi Tárlat

1991 - Budapest, ELTE

1991 - Ungvár, Vármúzeum

1992 - Budapest, Körcsarnok

1992 - Budapest, Barsa Stúdió

1992 - Budapest, Hadtörténeti Múzeum

1992 - Budapest, Múcsarnok, Palme-ház

1993 - Budapest, Árkád Galéria

1993 - Budapest, Fehérvári úti Művelődési Központ

1993 - Budapest, Mezőkövesd, Művelődési Központ

1993 - Budapest, Pécs, Kolping-ház

1994 - Bányász, Művelődési Központ

1995 - Ungvár, Szépművészeti Múzeum

1995 - Ungvár, Országos Kiállítás

1995 - Técső, Művelődési Központ

1995 - Sellye, Kiss Géza Múzeum

1995 - Pécsvárad, Művelődési Központ

1996 - Budapest, Magyarok Háza

1996 - Sellye, Kis Géza Múzeum, Lakitelek

1997 - Csepel, Csepeli Galéria

1997 - Sellye, Kis Géza Múzeum

1998 - Nagyszőlőss, Perényi Zsigmond Középiskola

1998 - Pestszentlőrinc, Művelődési Ház

1998 - Sellye, Kis Géza Múzeum

1999 - Beregszász, Tanárképző Főiskola

1999 - Ungvár, Szépművészeti Múzeum

1999 - Varsó, Magyar Kulturális Intézet

2000 - Sellye, Kis Géza Múzeum

2000 - Hannover, Expo2000, Magyar Pavilon

2001 - Sellye, Kis Géza Múzeum

2002 - Ungvár, Szépművészeti Múzeum

2003 - Budapest, Pataky Művelődési

Központ

Alkotótáborok

Nagypalád, Mezőkövesd, Bogács, Aranyosapáti, Csepel, Sellye, Szolnok, Pestszentlőrinc, Lakitelek, Tihany, Mosdós

Tíz könyvet illusztrált.

E számunkat Tóth Lajos grafikaival illusztráltuk

– ÚJ KÖNYVEK –

Megjelent:

A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Szerkesztette: Csernicskó István. Szerzők: Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Híres Kornélia, Márku Anita, Karmacsai Zoltán. *Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola*, Beregszász, 2003.

Ivaskovics József–Tóth Lajos: **Gyertyaláng.** Megzenésített versek, kórusok, grafikák. Credo Alapítvány–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Botlik József: **A hűség csapdájában.** Kovács Vilmos. Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Szalai Borbála: **Gyalogösvény, gyalogút.** Gyermekversek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Füzesi Magda: **A bohóc dala.** Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Nagy Zoltán Mihály: **Új csillagon.** Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Danielovics Emmi: **Tiszaborkúttól Ungvárig.** Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Istvánffi Erzsébet: **Visszapillantó.** Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

Füzesi Magda: **Ketten a kabátban.** Gyermekversek. Pallasz-Akadémia Kiadó, Csíkszeredai Kiadó, 2003.

Szöllősy Tibor: **„Ki a Tisza vizét issza...”** Máramarosi helytörténeti mozaikkockák. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2003.

Czébely Lajos: **Visk története.** Monográfia. KMKSZ, 2003.

Becske József: **Indián szívek a kövön.** Versek. KMKSZ, 2003.

Előkészületben:

„Övék az érdem” Gecse Endre-émlékkönyv. Szerkesztette: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

Dupka György: **Autonómia-törekvések Kárpátalján.** Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

SZERZŐINK

Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Csoóri Sándor (1930) Zámoly
Dupka György (1952) Ungvár
Ferenczi Tihamér (1941) Badaló
Holbay László (1923) Érsekújvár
Horváth Sándor (1957) Beregszász
Ivaskovics József (1950) Ungvár
Jenei Gyula (1962) Szolnok
Nagy Zoltán Mihály (1949) Csonkapapi
Nádudvari Nagy János (1960) Nádudvar
Oláh János (1942) Budapest

Pasztellák István (1942) Gálóc
Penckőfer János (1959) Beregszász
Pomogáts Béla (1934) Budapest
Szöllősy Tibor (1940) Técső
Tárczy Andor (1954) Ungvár
Tóth Ferenc (1981) Gut
Tóth Lajos (1948) Szürte
Vári Fábán László (1951) Mezővári
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Zselicki József (1949) Kisgejőc

Haza

HORVÁTH SÁNDOR VERSE

IVASKOVICS JÓZSEF ZENÉJE

I.

Az én ha-zám csen-des pen-ta-ton é-nek. Ha szí-ve-m-hez ha-jolsz el-é-nek-lem né-ked.

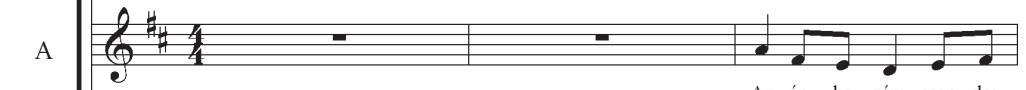
II.

S

Az én ha-zám csen-des pen - ta - ton é - nek. Ha szí - ve - m - hez ha - jolsz

A

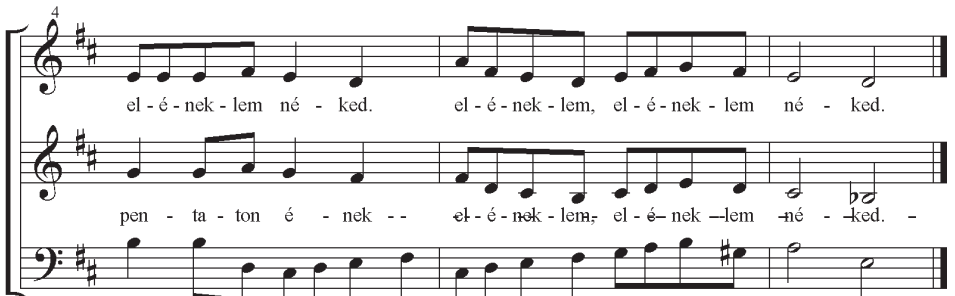

Az én ha - zám csen - des

B

Az én ha - zám csen - des pen - ta - ton é - nek. Ha szí - ve - m -

el - é - nek - lem né - ked. el - é - nek - lem, el - é - nek - lem né - ked.

pen - ta - ton é - nek - - el - é - nek - lem, el - é - nek - lem né - ked. -

hez ha - jolsz el - é - nek - lem, el - é - nek - lem, el - é - nek - lem né - ked.

*Az én hazám
csendes pentaton ének.
Ha szívemhez hajolsz,
eléneklek néked.*

Csoóri Sándor

IDEGSZÁLAIVAL A SZÉL

*Itt kékül meg a kezed
s cintányér-arcod itt csattan a földhöz.*

*Nincs másik idő, mely befogadna,
másik ország, mely nevet adna:
ideköt
idegszálaival a szél,
pamutszálaival a köd
s a végső türelem is ideötvöz.*

*Elsüllyedt szekértengelyek
forgatják ezt a földet
tavaszba,
nyárba.
A szőlőkarókkal kivert hegy:
Szent István ittmaradt koronája.*

*Hallgasd,
a tolongó űri zaj:
csikónyerítés, patadobaj.
S a cseréptányérok repedése, mint a csontoké.*

*Ezer esztendő törik szét velük:
Hunyadi László nyakszirtje, válla –
Futhatsz a szeplőtelen Notre Dame elé,
vonagló sátán-torkaiból is az ömlik, az a szennylé
földed nyomorúsága.*

*Mint húsban vándorló szilánkot,
hordod magadban romjait;
s ha már sebesülésed ideköt,
ideköt gyógyulásod is.
Feküdj bele a sárba,
borona-rücskös tüske-ágyba,
ne vess vagy viczorogj –
Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.*

EGYÜTT

